

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

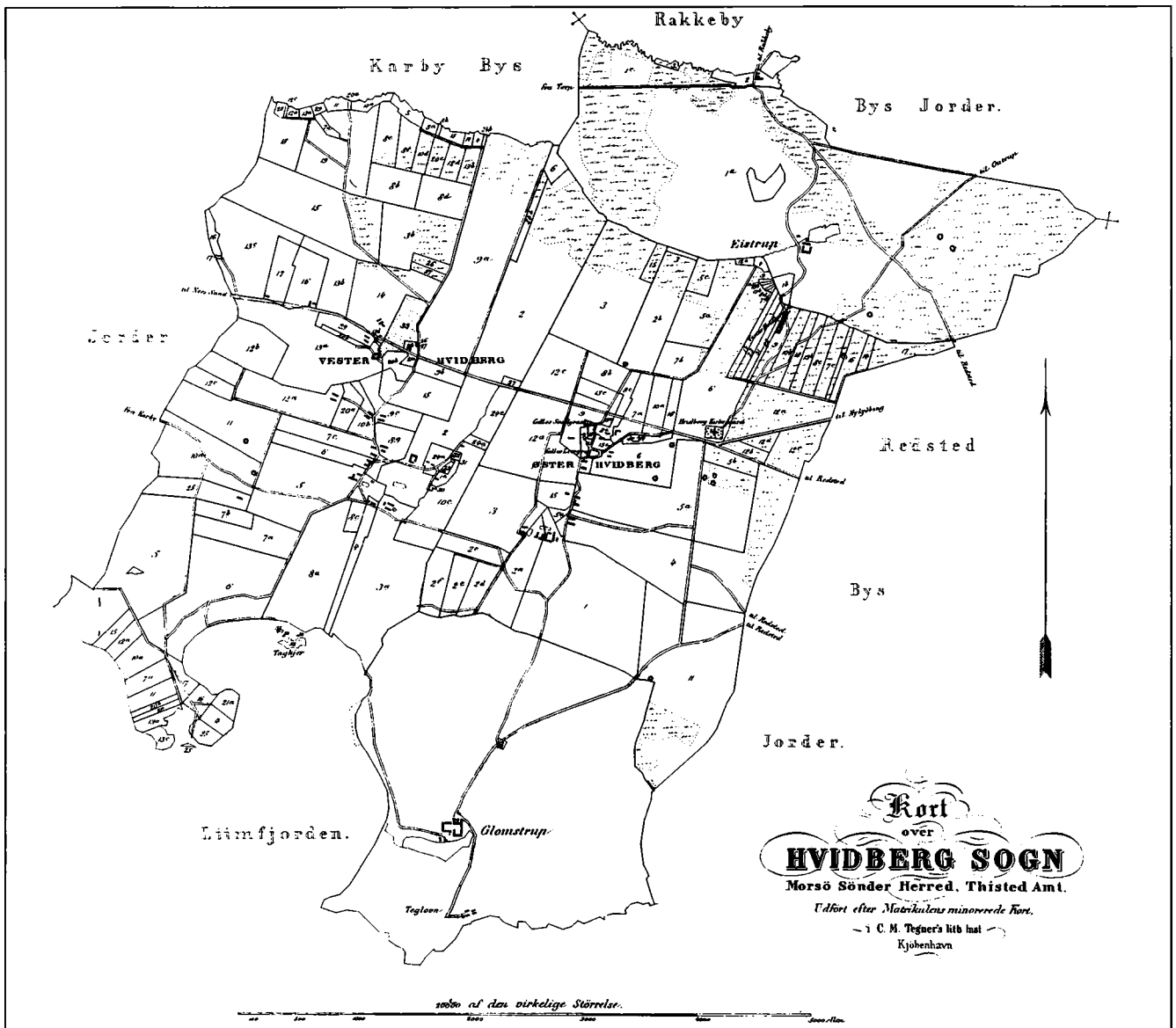
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JUL PÅ MORS

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 1990

Matrikulens minorerede kort findes for alle sogne på Mors. De er trykt og udgivet i 1867. Ejendommens placering er fra kort, der er opmålt 1810-1820. Opmålingen af skellene er fra først i 1860'erne.

Forsidebilledet:

En kuldampner under losning i Nykøbing M. havn. Kulpladsen, der lå ved indløbet til Nordre havn, tilhørte Frdr. Bangs Eftf. købmand Axel Holt.

Malet i 1937 af Peter Hansen, der var i lære hos malermester Søren Søndergaard, Nykøbing Mors.

JUL PÅ MORS 1990

INDHOLD

Fra købmandsgård til hotel 2 <i>Børge Jensen</i>	Oscar Bang og Hanklit 42 <i>Per Bugge Vegger</i>
Fra velkomne og agtede - til uønskede og foragtede gæster på Nykøbing Svendehjem 9 <i>Holch Andersen</i>	Billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv 46
Noget om legater 13 <i>Preben Sjørup</i>	Veteraner på Mors fra 1848-50..... 52 <i>J. Østergård</i>
Billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv 16	
Næssund Færgeri 20 <i>Thv. Korstgaard</i>	
Tøttrupperne på Dueholm gods 25 <i>Carl Poulsen</i>	Redaktion: <i>K. G. Holch Andersen</i> <i>P. Maetoft</i> <i>Per Noe</i> <i>Hans Overgaard</i> <i>Jakob Nyborg</i> <i>Susanne Overgård</i>
Anders Andersen Vestergaard i Frøslev 30 <i>Per Bugge Vegger</i>	
Billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv 31	28. ÅRGANG . ISBN 87-87566-33-8 Oplag: 2.500 stk. Pris: Kr. 50,00 Morsø Bogtrykkeri v/ Jakob Nyborg
Fæstebonde på Skarregaard 33 <i>Niels Vestergård Larsen</i>	
Lidt om træplantningens historie på Mors 37 <i>Johan P. Hovmøller</i>	Kortene er gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

Fra købmandsgård til hotel

Af Børge Jensen

Nykøbing kan ikke prale med mange gamle og smukke bygninger, men byen har et aktiv, som nok alt for mange ikke er opmærksomme på – eller kan få øje på i hverdagen? Jeg tænker her på byens hovedstrøg fra Dueholm å til Ringsgade, altså Vestergade og Algade. Disse gaders svagt bugtede forløb viser tydeligt, at Nykøbing er en middelalderby. Lad os derfor værne både om vejforløbet, bygningerne og gadernes navne. Gadenavne som Vestergade, Nørregade og Østergade forklarer sig selv, mens den oprindelige betydning af Algade er hovedgade. I mange købstæder er Algade stadig byens hovedgade, og det var også ret almindeligt, at gaden visse steder udvidede sig, så der blev plads til et torv. De to ældste torve i Nykøbing er Kirketorvet og Lille Torv, førstnævnte torv kunne for så vidt godt have heddet Store Torv, for netop pladsen foran kirken og kirkegården blev så stor, at den utvivlsomt altid har været midtpunktet i byen. Algade gik oprindelig hen til Ringsgade, men blev kortet af i øst ved opførelsen af rådhuset i 1846, hvorved Nykøbing fik sit tredje torv.

Går man i dag gennem Algade fra Rådhuset til Kirketorvet, er det tydeligt husene på højre hånd, altså på nordsiden, der er de fornemste. Bortset fra Morsø Bank er husene fra slutningen af det 19. århundrede. Algade 12, som vi skal besøge i denne artikel, er dog fra 1859. Hele den nævnte husrække blev raseret af en voldsom brand i 1748. Før 1761 var hele nr. 12 nyopført i bindingsværk, og forhuset opfyldte endda et nyt krav om tegltag. Lige siden har forhuset udgjort hele facaden mod Algade, og desuden har der altid været sidehuse mod vest og øst samt undertiden andre huse i gården af mere ydmyg karakter. Det var nogle af byens førende mænd, der boede her, det viser sig bl.a. ved, at de tre første ejere efter 1761 ikke kaldtes »hr.« men blev

nævnt ved den franske form »seigneur«.

Købmandsgården

For 200 år siden hed ejeren Thomas Jepsen, som gennem sit ægteskab hørte til byens købmandsaristokrati. Sammen med svigerfaderen Christen Qvistgaard og svogeren Niels Qvistgaard anlagde han og ejede fra 1788 den da meget moderne bassinhavn i Nykøbing, hvorpå de ifølge provst Schade »skulle have anvendt fire tusinde rigsdaler«. Af de 7 største skibe i Nykøbing i 1805 ejede Thomas Jepsen de 3, som hvert år foretog 2-3 rejser til Norge med korn og fedevare, og som bragte norske varer med hjem. ¹⁾ Mon Thomas Jepsen ikke følte stolthed, da han i 1803 gik fra sit hjem over i kirken og så det nyopbyggede kirkeskib, som han just havde skænket kirken? Det var en tremastet orlogsfregat, mærket TIAK 1803, altså Thomas Jepsen og Anne Kirstine (Qvistgaard). ²⁾

Købmandsfamilien havde ved folketællingerne i 1787 og 1801 henholdsvis 3 og 4 tjenestefolk, og de har haft nok at se til, for før 1801 var der blevet indrettet en krambod i forhuset og to gæstekamre i sidehuset mod vest. Et pakhus var blevet opført mod nord i gården, og i østfløjen var bl.a. lade, stald og bagestue. Her indrettedes i 1802 endvidere nyt køkken, bryggers og saltkældre. Der var altså omkring 1790-1805 stor aktivitet, og i disse år ligger begyndelsen til gæstgiveri og bageri. Det passer fint med R. H. Kruses erindringer fra Nykøbing omkring 1800: »Fremdeles havde byen dengang ingen gæstgivergård, men omegnens præster og proprietærer søgte gerne de købmænd, hos hvem de handlede, og andre rejsende tog logi, hvor det var at få«. Kruse fortæller også, at Jepsens butik var forsynet med næsten alle fornødenheder, og »kom en kunde og spurgte om et eller andet, som ikke var der, hed det sig altid med

henvendelse til hans søn: Christen, sørg for at vi får det, intet må mangle. Denne søn var dengang byens fineste kavaler og forestod handelen«. Bortset fra tømmer fra Norge hentede købmændene ifølge Kruse deres varer i Ålborg »med undtagelse af Thomas Jepsen, der også fik varer fra Hamborg«. Med rette kaldte Kruse ham også byens »første købmand«. ³⁾ Med den for dansk skibsfart helt ødelæggende krig mod England 1807- 1814 og Thomas Jepsens død i 1808 begyndte en hård tid for beboerne i Algade 12. Enken Anne Kirstine Qvistgaard fortsatte som ejer indtil sin død i 1821, men både hun og børnene fik tilværelsens omskiftelighed at føle.

Traps gæstgivergård

Den store landbrugskrise 1818-28 mærkedes naturligvis i en så lille by som Nykøbing, der var meget afhængig af landbruget. Med den nye ejer Mads Trap kom en slægt til Nykøbing, som kom til at præge byen i 100 år. Trap kom fra Randers men havde utvivlsomt besøgt Nykøbing tidligere, idet en søster havde været gift med byfoged Jacob Møller. Den nye ejer var bager og etablerede sig som købmand og gæstgiver. I 1824 blev ejendommen stillet til auktion med disse rosende ord: »Gården, som er en af de smukkeste i byen er formedelst sine fortrinlige lofter og pakhuse særdeles vel skikket til købmandsgård, ligesom forhuset også afgiver en god og bekvem bolig«. Auktionen blev afværget, Trap må have tilfredsstillet sin kreditor, men han havde også en vis position i byen. I 1820 var han i Nykøbing blevet gift med Anne Cathrine Morell (provstedatter fra Tødsø), og ved sønnernes dåb fandtes fadderne blandt byens ledende embedsmænd og købmænd. Mads Trap beskæftigede kun een bagersvend, og gæstgiveriet var sikkert hovederhvervet. Ved folketællingerne i 1834 og 1845 havde Trap ⁴⁾

Anne Dorthea Nyholm 1819-1917 ledede gennem 40 år en privat pigeskole i Nykøbing. Hun var meget afholdt og kendt af hele byen som »Tante Thea«. Hendes 80 og 90 års fødselsdage fejredes under stor opmærksomhed ved store fester på Bendix Hotel arrangeret af tidligere elever. Billedet viser hædersgæsten i sort kjole ved siden af provst Vilhelm Hansen, som holdt den første af mange taler, da frk. Nyholm den 21. januar 1909 fyldte 90 år. Morsø Avis nævner udtrykkeligt i sin omtale af festen, at selskabet blev fotograferet. Billedet giver også et fint indtryk af balsalen, som lå i hotellets vestfløj. Denne fløj var 43 alen lang, 14 alen bred og rummede et restaurationsværelse og balsalen. Bemærk tribunen, der var udført i træ i klassisk stil, det hvælvede gipsede bræddeloft og den store gaslysekroner i Jugendstil.

tjenestefolk, i 1845 tillige en husjomfru.

Bageriet gav imidlertid anledning til de største ændringer i Mads Traps ejertid. I juli 1839 opstod i bageriet en brand, der totalt ødelagde de 3 bygninger i gården, men kun beskadigede forhuset en smule. Derimod bredte branden sig til naboejendommene, så også her foretog der en kraftig sanering i 1839. Et smukt resultat af byggeaktiviteten i efteråret 1839 kan stadig ses i det bevarede baghus til Algade 10 med Joseph Brinkmanns initialer og årstallet 1839, Mens brandskaden i nr. 10 kun beløb sig til 567 rdl., var skaden hos Trap på 2612 rdl. Et nyt sidehus i vest på 36 alen blev indrettet til værelser, stald og tørvehus, men hverken dette

hus eller forgængerens var sammenbygget med forhuset, idet porten med indkørsel til gårdspladsen indtil 1859 lå i den vestligste del af forhuset. Østfløjen på 52 alen fik samme anvendelse som forgængerens. Begge de to nye bygninger opførtes i grundmur med tegltag, og så var det slut med ildebrande i Algade nr. 12. Det nedbrændte pakhus blev ikke genopført, det blev erstattet af et lokum. Det var der mere brug for i en gæstgivergård på byens bedste plads.

Fra gæstgivergård til hotel

Den stærke økonomiske vækst i Nykøbing i 1850'erne, det stigende folketal og den begyndende industrialisering afspejler sig naturligvis også i Algades historie. Mens forhuset ef-

ter branden i 1748 kun havde haft een etage og været 11 alen bredt, fik det i 1859 kælder og 2 etager samt en bredde på 20 alen. Taget blev belagt med skifer, og porten flyttedes fra vest til lidt til højre for husets midte. Dette gav så mulighed for, at en ny vestfløj kunne bygges sammen med forhuset. I denne sidebygning på 41 alen indrettedes balsal, ligesom teaterforestillinger kunne afholdes her. Nykøbings bedste plads havde fået en flot og solid bygning – og den står endnu på sine solide syldsten! Torsdag den 6. oktober 1859 åbnede Peter Trap restaurationen i sin nye gæstgivergård. At øen nu havde fået en *restauration*, blev naturligvis annonceret i øens egen avis Morsø Avis, der netop i de dage fyldte 4 år.

Der er dækket op i spisesalen på Bendix i 1916.

Mads Trap var død allerede i 1851 »af brystsvagthed«, og den ældste søn Jens Peter Trap havde allerede før faderens død den daglige ledelse af gæstgivergård og bageri. Peter Trap, som han kaldtes, var i 1851 blevet gift med farver Wøllers datter Wilhelmine Christine. Datteren Thora blev født 1854, men hustruen døde samme år af vattersot, så det var en meget vanskelig situation for en gæstgiver og familiefar. Alligevel drev Peter Trap gæstgivergården indtil 1876, endda selv om han var blevet byens kæmner i 1864, en stilling han havde til sin død i 1902.

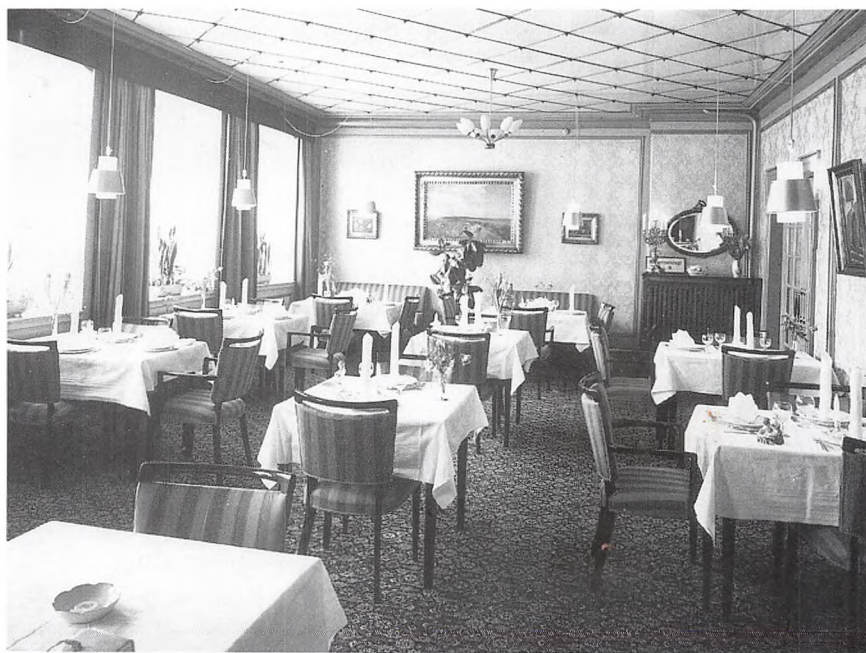
Bendix Hotel

1. maj 1876 solgte Peter Trap sin gæstgivergård til Jacob L. Bendix for 60.000 kr., og ejendommens navn ændredes til Bendix Hotel. Jacob Bendix havde netop solgt sin gård i Ø. Assels for 43.000 kr. I 1897 gennemførtes en stor modernisering af hotellet først og fremmest i form af et nyt sidehus i øst sammenbygget med forhuset. Der blev indrettet kælder med rullestue, vaskeri, karlekammer og pigekammer. I stuen var der 5 værelser og på 1. sal 5 gæsteværelser. Dette byggeri kan betragtes som en udvidelse af forhuset, det ses

også tydeligt, hvis man i dag ser bygningen fra gårdsiden.

Hvis vi i 1897 kiggede ind i forhuset, var kælderen nu indrettet til butikker eller værksteder med tilhørende beboelse. I porten gik man til højre ind til privatboligen, til venstre lå spisestue, læsestue og restaurant.

På 1. sal lå 7 gæsteværelser til gaden og 6 til gården. Loftet blev benyttet som tørreloft. 18 gæsteværelser og alle et hotels øvrige aktiviteter har krævet et stort personale, for slet ikke at tale om det kæmpearbejde det var om vinteren at fyre op i 47 kakkelovne og sørge for brænde til 7

Spisesalen fotograferet i Svend Graversens tid (1964). Heldigvis blev det flotte loft bevaret.

komfurer og 2 gruekedler. Foruden bygningerne og gårdspladsen havde Bendix også en stor have, der gik helt ned til Grønnegade. Først i 1951 blev ca. halvdelen af grunden mod Grønnegade solgt fra.

De første tekniske fremskridt skete med indlæggelse af vand og gas, og i 1910 var tiden igen inde til nye moderniseringer, nu i form af centralvarme, et badeværelse og 2 wc'er. I østfløjen var der nu 9 gæsteværelser, mens vestfløjens sal var blevet indrettet til et mindre og et større forsamlingslokale. Håndværkerforeningens store teatersal kunne Bendix ikke hamle op med. Allerede det følgende år blev gasbelysningen afløst af elektrisk lys. Dramatisk Forenings medlemmer oplevede vidunderet ved julefesten 28. december 1911 »i Hotel Bendix' sal, som nu fremtræder i forynget skikkelse, forsynet med elektrisk lys og smukt dekoreret af malermester Jensen«.

Efter Jacob Bendix' død i 1900 førte enken Gytta Bendix hotellet videre, indtil hun i 1905 solgte ejendommen for 130.000 kr. til en tjener fra Århus Carl Chr. Grennerod. Udbetalingen var på 20.000 kr., en kæmpesum for en tjener – også selv om han kom fra Hotel Royal. På grundlag af avisernes omtale er det svært at vurdere Grennerod. Han fik meget hurtigt et dårligt ry i Morsø Social-Demokrat og hos dets redaktør Niels Christian Haurum. En artikel den 4. juni 1910, der omtalte Grennerod som »den fine bølge«, der gennempryglede en tjenestepige, førte til, at Grennerod anlagde retssag mod Haurum. Grennerod fik aldrig en god presse hos socialdemokraterne. Selv om Haurum anbefalede »tyendet, kvinder som mænd, at holde sig borte fra hr. Grennerods kødgryder«, lykkedes det Grennerod at drive og modernisere hotellet, så han efter 12 år kunne sælge det for den nette sum 240.000 kr. Ved ejerskiftet 1. maj 1917 rostes Grennerod i Morsø Avis for »ved en ualmindelig dygtighed« at have skabt sig »en sjælden god og indbringende forretning, så han nu trods sin unge alder forlader byen som en selvstændig mand«.

De følgende ejere er kendt af mange nulevende. Det var først Chr. Rasmussen fra 1917 til 1942, Johs. Mikkelsen 1942-60 og Svend Graver-

Trappeparti fra Bendix i 1964.

sen 1960-83, som ændrede hotellets navn til Missionshotellet Bendix.

Porten fjernes

I efteråret 1943 foregik en omfattende modernisering af Bendix Hotel. Den tydeligste forandring var en total ændring af indgangspartiet. Porten, der som nævnt havde været en oprindelig del af købmandsgården men var blevet flyttet i 1859 med nye funktioner, blev lukket og erstattet af trapper op til en foyer. Altanerne blev fornyet og facaden forsynet med marmorerede puds. Morsø Folkeblad skrev: »Hele prægnet er blevet moderne, men dog ikke mere end man stadig fornemmer den gamle bygnings stilrenhed og værdighed. Med den nye sparekasse og hotellets

ændrede udseende har Kirketorvet forandret udseende – vist kun til dets fordel«. I det indre var der selvfølgelig også sket store ændringer lige fra installering af et nyt fyringsanlæg til telefon på flere værelser. Og det vigtigste: Trods de mange ændringer har hotelejer Mikkelsen »ikke glemt at beholde det væsentligste, Bendix Hotels gamle hygge, den gode ånd og pleje for gæsterne«. I sandhed: »Et af provinsens smukke og gode hoteller«⁴).

Det nye fyringsanlæg var et olie-fyr, og i efterkrigsårene kneb det med at få behovet for olie dækket, en alvorlig sag for Nykøbings førende hotel, som også brugte olie til komfurer. Den 21. marts 1947 måtte Johs. Mikkelsen sende en ansøgning til Di-

Dette fotografi fra 1918 viser den vestligste butik under Bendix med et udvalg af de varer, der forhandles. Formentlig står A. M. Hansen til venstre, derefter en medhjælper og chauffør Chr. Pedersen. Havde denne et tilfældigt ærinde her eller på hotellet?

rektoratet for Vareforsyning om til-
deling af brændselolie: »Til støtte
for denne min ansøgning vil jeg
gerne anføre, at jeg nu står ganske
uden brændsel af nogen art, samt at
der i øjeblikket ikke er nogen mulig-
hed for at skaffe noget. Hotellets
personale truer med at forlade hotel-
let på grund af manglende varme, og
eventuelle rejsende gæster kan ikke
være tjent med at opholde sig i uop-
varmede lokaler«. ⁵⁾ Det fremgår af
ansøgningens bilag, at hotellets op-
varmede rum havde et areal på 1092
m², heraf optog 8 dobbeltværelser
200m² og 14 enkeltværelser 280 m².
Betydeligt mindre plads optog 3 kar-
leværelser på ialt 30 m² og 8 pigevæ-
relser på 60 m² ialt. Værten boede
stadig på hotellet og havde 90 m² til
rådighed. Mikkelsens ansøgning var
velbegrunderet. Vinteren 1946-47
havde været ualmindelig hård og
langvarig, endnu den 17. marts
havde det frosset 15 grader om nat-
ten, og Th. Damborgs tobaksfabrik
havde måttet indstille produktionen i
en hel måned på grund af for lave
varmegrader i fabriksbygningerne. ⁶⁾

Aktiviteter på Bendix

Et hotel med selskabslokaler og ud-
stillingssal har naturligvis været
rammen om utallige store og små ar-
rangementer. En række foreninger
havde gennem mere end 100 år deres
faste møde aftener på Bendix. En af
de trofaste kunder var Dramatisk
Forening, som holdt til her fra 1893
til 1927. ⁷⁾ Før Håndværkerforenin-
gens sal åbnedes i 1891, opførtes tal-
rige skuespil i Bendix' sal, ligesom
koncerter og baller naturligt afhold-
tes der. Ofte var det enkeltpersoner,
der lejede salen, som f.eks. musik-
direktør Georg Lumbye, der den 26.
oktober 1888 med sit 20 mands orke-
ster spillede til koncert med efterføl-
gende bal. »Da de herværende fore-
ninger ikke ville indlade sig på at
garantere hr. Lumbye et bestemt be-
løb, løber han selv risikoen«. Kon-
certen omfattede 10 numre, hvoraf
nr. 10 var inspireret af den store indu-
striudstilling i 1888: »Navnlig skal
hr. Lumbyes sidste komposition »En
dag i udstillingen og Tivoli« være så
fikst udstyret og behændigt sam-
menføjet, at tilskuerne bliver helt el-

levilde af fornøjelse«. Om ballet hed
det i foromtalen: »Lumbyes danse-
melodier udførte af et sådant orke-
ster! Det må absolut drage ungdom-
men«. Forventningerne opfyldtes til
fulde. Gamle Lumbyes »Drømmebil-
leder« og Georg Lumbyes »En dag i
udstillingen« måtte spilles da capo
for den fyldte sal.

Mere beskeden var musikken til de
årlige dyrskueballer og markedsbal-
ler. På markedsdagen var der i
80'erne og 90'erne dans fra kl. 11 el-
ler 12 formiddag til kl. 9 aften, og på
dyrskuedagen i 1888 var der dels ser-
vering af frokost til 1 kr. i telt på dyr-
skuepladsen dels festmiddag på Ben-
dix fra kl. 6 aften til 2 kr. Fra kl. 6 til
11 blev der budt på dans i hotellets
store sal, »hvor til land- og byboere
indbydes. God musik forefindes«.

I 1913 forsøgte man noget nyt,
»Kaffekoncerter«. Søndag den 26.
januar var der kaffekoncert fra kl. 4
til 6 og koncert om aftenen fra 8 til 11
med stort orkester. Entreen var 25
øre. Morsø Social-Demokrat skrev
venligt – og det var i Grennerods tid!:
»Kaffekonserterne på Bendix, der

begyndte i går, synes at ville slå an. Såvel om eftermiddagen som til aftenkoncerten var der rigtig godt hus. Salen var dejlig opvarmet og hyggelig pyntet med palmer og andre planter. Det vel sammenspillede orkester høstede fortjent bifald. Vi lykønsker musikerne (avisens stavemåde) med den gode begyndelse og håber, at de vil fortsætte disse koncerter«. Mon der ikke her er tale om lokale musikere, der ved dette initiativ håbede at tjene lidt penge?

I april 1943 var det utvivlsomt hotellets ejer, der havde engageret sangpianistinden Elsie Norris til at underholde i Bendix-Baren. Efter den føromtalte modernisering samme år fremtrådte baren og den nye foyer »i elegante, smukke og afstemte farver – og for ikke at glemme noget, baren har endog fået ny pianistinde. Der var premiere 2. juledag, mange mennesker og god stemning«. ⁴⁾ God stemning var der sikkert også den følgende nytårsaften, hvor hotellet bød på nytårs-souper og dans.

Danmark lå langt fra de blodige krigsskuepladser.

Table d'ôte kl. 12½

I en fornem annonce i Marius Dahls-gaards »Mors« (1930) nævner byens ældste og første hotel, at det ligger fire minutter fra færgen og har 20 førsteklases værelser fra 3 kr. med elektrisk lys, centralvarme, wc, badeværelse og stor lukket autogarage. Til selskaber havde hotellet selskabslokaler og sal til 200 »couverts«. Endvidere var der table d'ôte kl. 12½, d.v.s. at gæsterne spiste samlet på dette klokkeslet. Den daværende ejer R. Chr. Rasmussens enke har i 1959 givet et levende billede af Bendix i deres ejertid (1917-42) i form af et interview med Ålborg Stiftstidende: »Vi har bestræbt os på at gøre hotellet til de handelsrejsendes faste borg. Værelserne var gammeldags men hyggelige, og når den sidste færgе var ankommet ved 22-tiden, faldt natten over bygningen. Fester og baller var sjældne, men skete det endelig, ja, så kom de gamle sølvkandelabre og de fine porcelænsfigurer frem. Da var der fest på Bendix, og vinen og hyggen i den gamle sal med de tunge røde velourgardiner og de diskrete lampetter på væggen, som understregede skæret fra de mange levende lys, skabte en stemning, som

gæsterne talte om med glade og varme øjne.

Morsomt var det også, når de handelsrejsende samledes ved det lange table d'ôte-bord, hvor de i samdrægtighed indtog en solid middag efter formiddagens ekspeditioner. Der hørte gerne en halv flaske rødvin til, og middagen blev afrundet med en kop kaffe med cognac ved de små borde ud til gaden. Bagefter tog adskillige af dem en middagslur oppe på værelset. En repræsentant var gerne i byen 6-8 dage og han medbragte en masse prøvekufferter«. ⁸⁾

Jens og de andre i kælderen

Bendix er desværre i dag lukket på tredje år. Men heldigvis fik forhuset jo i 1859 en kælder, som i dag er med til at skabe liv på Kirketorvet. Det er vel også værd at bemærke, at Nykøbings eneste kælderbutikker (næsten da) lå og ligger på byens bedste plads!

Til højre for porten kendes en træhandler, 4 rebslagere, af hvilke Anders A. Andersen (1907-34) er den kendteste, samt sadelmager Svend Kjelstrup (1934-59). Det var altså håndværkere, og trods den meget trange plads og den lave loftshøjde boede de også i kælderen, i de fleste tilfælde med familie. I 1959 overtog urmager Jørgen Lillelund dette lejemål, men først måtte der gennemføres betydelige arbejder, bl.a. sænkedes gulvet for at opnå en acceptabel loftshøjde. Lokalerne til venstre for porten har haft et stort antal lejere med meget forskellige erhverv. I starten var der bageri her. Af bagermestrene må især nævnes Jens Chr. Jensen (1863-85) og sønnen Frederik Chr. Jensen, som videreførte faderens forretning i kælderen indtil 1904. Han havde i 1903 fået råd til at købe den store naboejendom i nr. 10, hvorfor han rimeligt nok foretrak at indrette et nyt bageri og konditori der. I denne midterste kælderbutik var der i de følgende år bl.a. frugtforretningen »Pomona« og flere cykelsmede, indtil købmand Jens Poulsen i 1949 indledte en mere stabil periode. »Jens i kælderen« blev forretningens nye navn, og den åbnede onsdag den 13. juli. Dagen var nok valgt med omhu, for det var netop den dag, Nykøbing fejrede sit 650 års jubilæum med kongebesøg og afsløring af føllet på Kirketorvet. Jens

Poulsen åbnede sin nye delikatessforretning med »et udsøgt og righoldigt udvalg af vin, tobak, kaffe, the, chokolade samt alt i grøntkonserves og fiskekonserves«. Men også specialbutikker indhentes af den økonomiske udvikling, og i 1967 udvidede læderhandler Chr. Nørgaard, som var startet i 1959 i en lille butik til venstre for Jens Poulsen, med dennes butik. Nørgaards oprindelige butik (nr. 3 regnet fra øst) havde haft Jørgen Lillelund som lejer fra 1952 til 1959. Fra 1952 til 1967 var altså så undtagelsesvis 4 butikker under Bendix.

Butikken længst mod vest har ligesom den østligste især haft håndværkere som lejere. Før og efter 1900 boede her flere træhandlere og i 1920'erne en ikke helt almindelig cykelhandler Ingvar Koustrup. Han handlede med harmonikaer, mundharper, cigarer, piber, karbidlamper, dæk, slanger og træsko. Han var helt original med sine annoncer, her er et par smagsprøver:

»Telegram! Telegram! Nu til November sælges 50 Wiener-Harmonikaer« (1921) og fra 1925 ikke færre end 10 vers til »Mine Damer og Herre«. Vers 1 lyder:

Fra Øster og Vester, Syd og Nord, der spørges stadig, hvor Koustrup bor, jeg siger det nu engang til: det er på Bendix i Kælderen.

I de følgende vers nævnes hans forskellige varer, f.eks. hedder det i vers 8:

Ja, Talemaskiner skal De ogsaa ha' eller ogsaa en god Harmonika. Kom ind og hør mine Priser her, De køber da én, det kan De ej la' vær.

Helt moderne slutter denne 65 år gamle annonce således: »Imod Aflevering af denne Annonce gives 10% Rabat paa Cykler. Ærbødigst Ingvar Koustrup Bendix Hotel, Nykøbing«.

De sidste lejere i denne butik var bogtrykker J. A. Boll i en lang årække, fru Karen Graversen med antikvitetshandel og nu Morsø Låseservice. Indtil 1952 var denne butik forholdsvis stor men blev betydeligt mindre ved ombygningen i 1952, da Jørgen Lillelunds første forretning blev skilt fra.

Hvad nu?

For 200 år siden var Nykøbing domineret af en række købmandsgårde,

der især lå i Nørregade og Algade. Efter 1800 ændrede først Nørregade karakter, købmandsgårdene forsvandt, andre former for erhverv fik til huse her, og nu er kun enkelte butikker tilbage. Nørregade er snart en gade med boliger alene. Også Algade ændrede karakter. Op til 1890 udfyldtes de ubebyggede grunde, som mest lå mellem Kirketorget og Lille-torv.

Algade 12 er et godt eksempel på den historiske udvikling. Her boede i 1761 farver Søren Billeskov, men med Thomas Jepsen udviklede ejendommen sig til byens store købmandsgård, som så gradvis ændredes til bageri og gæstgivergård for til slut at blive Nykøbings førende hotel. I dag kan man ikke reklamere med, at der kun er 4 minutter til færgen, eller med WC, eller med table d'hôte kl. 12½. Og handelsrejsende, der får sig en middagslur, er afløst af travle bi-

lende repræsentanter, som måske besøger flere byer på samme dag, og som bor på hoteller af højeste standard. Men også skattelovgivningen har i høj grad været med til at ændre betingelserne for hoteldrift.

Een ting er, at samfundsudviklingen går sin gang og medfører betydelige ændringer, men den naturlige udvikling kan desværre også påvirkes af uvedkommende forhold til stor skade for Nykøbing og Mors. Indtil 1983 var ejerne af Algade 12 selv erhvervsaktive på stedet, og det må da være at foretrække frem for at have udlandsdanskere som ejere, som bruger ikke blot Bendix men også Centralhotellet som investeringsobjekt.

Det er altså i dag specialbutikker i kælderens, som bærer Bendix Hotel. Er det rimeligt, og er det en acceptabel anvendelse af et fornemt hus på byens bedste plads?

Noter:

1. Se herom min artikel i Jul på Mors 1980: »Da Nykøbing havn blomstrede op« og C. Schade: Beskrivelse over Øen Mors (1811) s. 50 og 58f.
2. Jens Ole Petersen: Kirkeskibe i Thisted amt (1978) s. 15.
3. »R. H. Kruses ophold på Dueholm og i Nykøbing« i Jul på Mors 1980, s. 29f.
4. Morsø Folkeblad 27. december 1943.
5. I Lokalhistorisk arkiv.
6. Morsø Folkeblad 17. marts og 20. marts 1947.
7. Om denne forening og Thora Trap, se min artikel om Dramatisk Forening i Jul på Mors 1989.
8. Ålborg Stiftstidende 5. juli 1959 i Lokalhistorisk arkiv. Sønnen Erik Damgaard Rasmussen har skrevet »Minder fra det gamle hotel« til Morsingboen, senest trykt i nr. 10-12 i 1989. Han bruger også dette citat men uden at nævne, at det er moderens erindring, han bruger.

Sådan så Kirketorget ud i 1920'erne. Fra venstre ses buntmager Jacobsens forretning og Chr. I. Smiths store tekstilforretning. I Bendix' kælder holder Koustrup, »Pomona« og rebslager Andersen til. I Algade 10 ses det af konditor Frederik Jensen grundlagte konditori. Den gamle købmandsgård til højre blev nedrevet 1939-40 for at give plads til Morsø Sparekasses nye bygning, som stod færdig i 1941.

Fra velkomne og agtede

- til uønskede og foragtede gæster på Nykøbing Svendehjem

Af Holch Andersen

I det meste af 1800-tallet var det for de fleste nyudlærte håndværker-svende en selvfølge, at de drog på valsen for at lære mere af deres fag. De vandrede fra by til by og arbejdede i kortere eller længere tid hos en mester, inden de drog videre til nye oplevelser.

En del af svendene drog til Tyskland, hvorfra den danske håndværkerstand gennem århundreder har modtaget indtryk og viden om fagernes udvikling.

Håndværkssvendene fra Skandinavien vandrede under fællesbetegnelsen navere.

De rejsende svende tilsluttede sig Züften, et sæt regler opstået i Tyskland i 1600-tallet, der stod for at bevare og udvide svendenes rettigheder over for mestrene og ophøjethed overfor de ufaglærte.

Hvert håndværksfag havde sit eget svendelav inden for Züften og i større byer herberger, hvor svendene kunne få husly og mad, medens de søgte arbejde i byen. For at kontrollere svendenes færden indførte de danske myndigheder i 1828 vandrebøger, hvori der skulle optegnes, hvor svendene havde arbejdet og hvor længe.

Ved næringsloven af 1857 blev mester- og svendelavene ophævet med udgangen af 1861, men de fleste fag videreførte sammenholdet i private selskaber eller foreninger.

I Nykøbing blev der i slutningen af 1850-erne dannet en håndværkerforening af selvstændige håndværkere. Flere af medlemmerne mente, at foreningens betydning var meget begrænset. De ønskede den udvidet, så alle byens borgere kunne optages. Bestyrelsen afslog at medvirke til en åbning af foreningen. Efter dette afslag blev der dannet en ny forening med navnet Håndværker og Industriforeningen af 4de april 1862.

Det er ikke denne artikels mål at

fortælle foreningens historie, men om de farende svendes tilholdssted, Svendehjemmet i Nykøbing, som Håndværker og Industriforeningen oprettede i 1886.

Efter lavsvæsenets ophævelse blev der dannet rejseforeninger for de farende svende. Foruden at svendene betalte et lille beløb til foreningen, blev den understøttet af mestrene. De var interesseret i, at der i deres by var svende, der kunne påtage sig et arbejde i kortere eller længere tid.

De lokale håndværkerforeninger oprettede rejseforeninger og svendehjem i deres by. Her kunne de farende svende opholde sig og få kost og logi for en billig penge.

I Nykøbing indkaldte Håndværker og Industriforeningens bestyrelse til et offentligt møde i januar 1886, for at undersøge om der var behov for oprettelse af et svendehjem i tilslutning til rejseforeningen for de farende svende.

Formanden sadelmager A. Kjeldsen, redegjorde for sagen og omtalte hvor stor betydning et godt hjem ville have for de farende svende. Han mente også, at et svendehjem ville betyde meget for byen, idet de dygtigste håndværkssvende kun vandrede til de byer, hvor der var et svendehjem.

Ifølge referatet i Håndværkerforeningens protokol blev der dannet en forening, der skulle stå for oprettelse af et svendehjem og tilsyn hermed. De tilrejsende svende skulle her have en dags fuld forplejning og natlogi i to nætter. Der blev valgt en bestyrelse bestående af 3 mestre og 4 svende. En af mødedeltagerne foreslog, at når hjemmet var kommet i gang, så skulle det forbydes mestrene at give svendene geskænk. Det var et lille pengebeløb som mesteren gav den svend, han ikke havde arbejde til.

Der er ingen oplysninger i Hånd-

værkerforeningens protokol om svendehjemmet blev oprettet. Heller ikke andre kilder giver oplysninger om dette. At rejseforeningen eksisterede ses af, at Håndværkerforeningen valgte en mester til rejseforeningens bestyrelse i 1902 og 1912.

De næste oplysninger om svendehjemmet findes i en avisomtale af et møde i Håndværkerforeningen i januar 1911. Dette referat viser, at indstillingen til de farende svende var forandret fra, at de var velkomne til, at de blev betragtet som vagabonder, der hellere ville tigge end arbejde. Enkelte mødedeltagere havde dog en anden opfattelse af de rejsende svende og hævdede, at det var sørgeligt, at de unge raske svende, som gerne ville have arbejde ikke kunne få noget at bestille. Det var bedre for de unge at vandre rundt og søge arbejde, end at sidde på værtshus i deres hjemby og her drukne deres længsel efter arbejde i spiritus.

Efter en længere diskussion blev det vedtaget at oprette en forening med det formål at byde de rejsende svende 1 dags kost og logi i et godt svendehjem i Nykøbing. 36 af mødedeltagerne indmeldte sig i foreningen og forpligtede sig til at betale 175 kr. årligt til driften af et svendehjem.

Om den nye forenings virke findes der ingen oplysninger. Der er ingen oplysninger om starten på en forening i 1918, men derimod om dens virke indtil 1943. Dog kun gennem avisreferater om hjemmet i Ågade 17.

Bag foreningen, der startede Svendehjemmet i Ågade, stod Håndværkerforeningen, Arbejdernes Fællesorganisation og private personer. Formand var pastor Bjørn-Lorentzen og kasserer, tandlæge Otto Jacobsen.

Foreningen havde 400 medlemmer, der betalte et årligt bidrag à 1 kr.

På fortovet uden for Svendehjemmet, Ågade 17, står »Svendemutter« Mathilde Jensen og betragter, at et lille cykeluheld bliver udbedret. Ca. 1935.

I avisreferatet fra åbningen den 1. januar 1919 oplyses det, at der blandt byens arbejdere var indsamlet ca. 700 kr. og ca. 1000 kr. blandt byens øvrige borgere. Foreningen fik tilsagn om en årligt støtte fra Håndværkerforeningen på 35 kr. og fra Fællesorganisationen 25 kr. Morsø Bank og de to sparekasser gav tilsagn om årlig støtte, der dengang skulle søges hvert år.

Bestyrelsen købte ejendommen Ågade 17 for 12.200 kr. Der blev ofret ca. 6000 kr. på omforandring og møblering. I omtalen står der: »I stueetagen findes 2 værelser med opredte senge og en samlingsstue. På loftet findes yderlig en stue med senge. Dette værelse er reserveret Håndværkssvendenes Rejseforening. Når stuerne bliver maledede og der komme billeder på væggene, blade og bøger på bordene, vil stuerne i nogen grad kunne give de færende svende følelsen af at være i et hjem.«

Til at lede hjemmets daglige drift blev ansat T. Holbæk og hustru. At der var behov for hjemmet viser besøgstillene, der kun kendes fra de lokale avisers omtale og referater fra generalforsamlingerne. 1926 - 437 gæster. 1920 fra 1. januar til 1. maj 211 gæster. 1926 - 1278 gæster. 1927 - 1338 gæster. 1928 - 1188 gæster. 1930 - 1325 gæster. 1932 - 1549 gæster.

1933 - 1032 gæster. 1934 - 904 gæster. For de år, hvor der opgives hvor mange håndværkssvende og hvor mange ufaglærte, der besøgte hjemmet, er ca. 2/3 af de besøgende håndværkere.

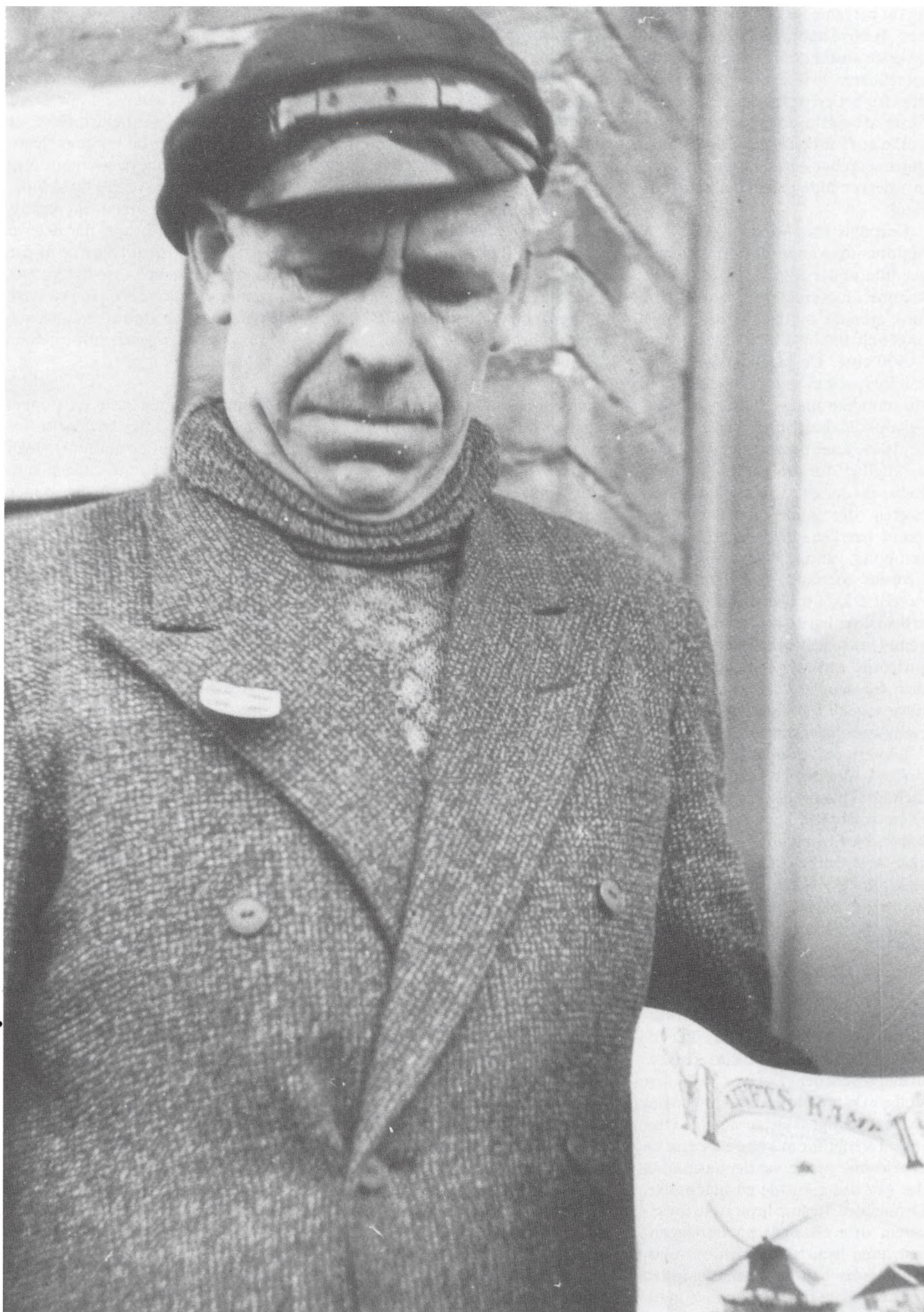
Pastor Bjørn-Lorentzen, der i 1917 var blevet ansat som kapellan i Nykøbing, rejste fra byen i 1923, og blev afløst som formand for Svendehjemmets bestyrelse af kredslæge Vogel. (Bjørn-Lorentzen vendte i 1931 tilbage til Nykøbing og var her til sin død i 1944).

Vogel skrev på bestyrelsens vegne i juli 1923 en omtale af arbejdet med Svendehjemmet og en opfordring til byens borgere om forståelse og hjælp. Der står: »Det er ikke nogen behagelighed at få besøg af en rejssende håndværkssvend. Give ham penge er en meget betænkelig ting. Man ved ikke hvor mange penge han kan samle sammen på den måde - måske så mange, at det ikke kan betale sig for ham at arbejde, og man skulle jo nødig sætte pris på dovenskab, eller hvortil han vil bruge dem. Penge til spiritus vil man dog nødtigt give ham, og på den anden side, intet at give ham, når han ser ud til virkeligt at trænge dertil, er også betænkeligt. Sæt at ens børn en gang trængte til hjælp. Man kunne jo give ham mad, men det er jo ikke altid at ens hustru har tid til at smøre mad. Nat-

logi kan man dog i reglen ikke byde dem. Der er derfor i de fleste byer indrettet Svendehjem eller lignende, hvor de kan forplejes«.

Efter at have omtalt de vanskelige år under 1. verdenskrig, der medførte at bestyrelsen ikke kunne magte at købe tilstrækkeligt mad til de rejssende svende, skriver Vogel: »Priserne er nu meget betydeligt nedsatte. Tillige er der nu lavet en sådan ordning, at en svend kan få sit ophold på Svendehjemmet imod at yde et arbejde, således at et helt døgn ophold kan betales med 4 timers arbejde. Der kan derfor ikke mere siges at være nogen absolut nødvendighed, for at give svendene penge. Og man kan nu på Svendehjemmet købe billetter à 10-20 øre, som man kan give den tiggende svend. For disse billetter kan de på hjemmet få forplejning«.

For de fleste rejssende svende sidst i 1800-tallet og indtil 1. verdenskrig 1914-18, var tiden på valsen en god og lærerig oplevelse. De tilhørte landevejens fri fugle som det så romantisk blev kaldt, men efter krigsafslutningen var romantikken væk. Dengang var der ingen offentlig hjælp. K. K. Steinckes, for den tids meget vidtgående sociallov, trådte først i kraft i 1933. Før den tid var unge arbejdsløse henvist til fattigvæsenet eller tvangsarbejdsanstalter, der oprinde-

Et kendt syn i 1930 og 40'ernes gadebillede. Den arbejdsløse, der sælger »Livets Kamp.«

lig var beregnet for arbejdssky personer. At blive anbragt i flere måneder på disse anstalter, kunne de arbejdsløse risikere, hvis de blev taget af politiet for betleri og løsgænger. For de fleste arbejdsløse var deres højeste ønske at få arbejde, men ikke på de umenneskelige arbejdslejligheder, hvor mennesker blev behandlet som udsbud.

Kun hvis man var medlem af en fagforening, kunne man opnå en meget lille understøttelse. Men for at komme i fagforeningen, skulle man have arbejde, og det var for mange unge helt umuligt i 1920'erne og først i 1930'erne. De blev tvunget til at vandre fra by til by for prøve den næsten umulige opgave, at få et arbejde. Selvopholdelsesdriften lærte de arbejdsløse kneb og fiduser og lidt lovkundighed for at undgå politiet. F.eks. var der en paragraf i politivet-tægten, der sagde, at selv om en mand hverken havde arbejde eller fast bolig, var han ikke subsistensløs i lovens forstand, hvis han havde mindst 5 kr. i privatformue. Mange arbejdsløse havde derfor en femmer gemt i tøjet. Selv om de var sultne og forfrosne rørte de ikke denne femmer, for den var deres værn mod at blive taget af politiet og sendt på tvangsarbejdsanstalt.

Tiggeri ved dørene var forbudt, derfor havde mange arbejdsløse »De hjemløses blad« eller »Livets Kamp«. Disse småblade, som kun meget få købte, blev brugt som skjul for tiggeri. Andre arbejdsløse faldt små æsker med sikkerhedsnåle, barberblade og barbersæbe eller snørebånd, når dørene til de private hjem blev åbnet for dem.

En påstand, der ikke er blevet beviset, var at de arbejdsløse satte mærker, som kun de kendte, på dørkarmene ind til de hjem, hvor de ikke fik hjælp eller hvor de kunne risikere ubehageligheder. Det var lovligt at sælge »De hjemløses blad«, men det var ikke lovligt at sælge varer ved dørene. I stedet for at købe eller give de arbejdsløse penge, var der husmødre, der gav den rejsende en madpakke. Denne blev, til stor forargelse for gaveren, ofte efterladt på trappegangen, men hvad skulle den omvandlerende gøre, han havde måske inden for den sidste time fået mange madpakker.

Det var ikke romantisk at tilhøre

landevejens frie fugle og blive beskyldt for at være arbejdsu villig, drivert og bums. Der skulle en god moral til at modstå disse beskyldninger, når det største ønske var et arbejde. Mange faldt for fristelsen til at søge glemsel i spiritus og det forstærkede borgerskabets ulyst til at hjælpe. De af det farende folk, der var musikalske og kunne spille og synge, havde det meget lettere. De drog fra by til by, sang og spillede til glæde for mange i gårde og på gader. Gadesangerne fik mange 5- og 10-ører indpakket i avis-papir, smidt ned fra beboere, der inden for de åbentstående vinduer kunne glæde sig over sømands- og kærligheds-sange, som var gademusikanterens repertoire. Der blev spillet på mundharpe, mandolin, guitar, harmonika og sav. Musikanterne og sangerne drog rundt enkeltvis eller i smågrupper. De skulle have tilladelse fra den lokale politimester til at spille i byen. En tilladelse, som ofte kunne være svær at få. Især hvis politiet mente, at den rejsende var afhængig af spiritus.

For mange unge der voksede op i 1930'erne, var ungdomsårene spildte og nedbrydende. De faldt let for de yderliggående politiske partiers propaganda og var med til at skabe den uro, der prægede Danmark i denne periode. Det var de unges og deres forældres drøm at få et fast arbejde inden for det offentlige. En stilling, som elev i en bank, fik kun den, der havde opnået den højeste karakter til realeksamen, og det blev omtalt i den lokale avis. Fik de unge et arbejde, var det om at holde fast, selv om det ikke havde deres interesse.

Foreningen Nykøbing Svende- og Arbejderhjem afholdt generalforsamling i januar 1934. Her blev det omtalt, at man regnede med at Steinckes sociallov, der var vedtaget året før og ydede krisehjælp til de arbejdsløse, ville medføre en nedgang i Svendehjemmets gæsteantal og dermed lette bestyrelsens arbejde med at skaffe penge til hjemmets drift. Formanden kredslæge Vogel oplyste at hjemmets priser for natlogi var 50 øre. For middagsmad 75 øre. Varm aftensmad 50 øre. Kaffe med brød 30 øre og uden brød 20 øre. Værten havde i den tid, hvor grisene var billige serveret et godt måltid grisesylte for 28 øre.

Svendehjemmet var i 1919 oprettet for at de rejsende håndværkssvende skulle have et sted at opholde sig, mens de søgte arbejde i byen. De var velkomne for håndværksmestrene, der her havde en arbejdsreserve, de kunne bruge, når de havde mere arbejde end de kunne overkomme med værkstedets egne svende. Også industrien var interesseret i en reserve, hvoraf de kunne bruge, når der var behov for det. En af følgerne af den store arbejdsløshed i trediveerne var, at mange ufaglærte drog ind på svendehjemmene og de var ikke så velkomne. Der var ingen behov for deres arbejdskraft.

Besættelsestiden satte en stopper for det farende folks bevægelsesfrihed. Tyskerne indførte zoner, hvor folk ikke kunne komme uden »Ausweis«, et pas, der fortalte hvem man var, ens bopæl og hvilket område man måtte rejse i.

Svendehjemmets beboere blev en foragtet klasse, der levede af småfiduser, at være skærsliber eller sortbørshandler og fiduser i det små. Ofte var det folk der af den ene eller anden grund ikke kunne påtage sig et stykke arbejde. Og ofte var de forfaldne til spiritus. Den modstand og foragt, som byens borgere følte over for Svendehjemmets gæster medførte at tilskuddene fra de forskellige organisationer og de få private, der var tilbage, blev meget små.

Det blev umuligt for bestyrelsen at skaffe de nødvendige penge til driften. Formanden bogtrykker Georg Nielsen optog forhandlinger om salg af Svendehjemmets bygninger til byens ejendomsudvalg, der var villig til at købe for 20.000 kr.

Bestyrelsen indkaldte til en ekstra generalforsamling, der skulle tage stilling til ophævelse af Svendehjemmet og salg af huset. Ifølge Morsø Folkeblads referat, 23. august 1943, blev det et møde med skarpe standpunkter for og imod. Efter en lang diskussion kom det frem, at to af de stærkeste modstandere boede i de tilstødende gader og de var utilfredse med, at byen ville indrette husvildebolig i ejendommen. Da det kom frem, faldt de øvrige modstandere af salget fra og det blev vedtaget at lukke Svendehjemmet fra 1. september 1943, og at sælge huset, Ågade 17, til byens ejendomsudvalg.

Noget om legater

Af Preben Sjørup

Som i hele Danmark findes der på Mors et større antal legater. Foruden den økonomiske interesse, de har for berettigede modtagere, indebærer de en ikke helt ringe lokalhistorisk værdi. Legaterne er jo indstiftet af een eller flere personer, som har haft en bestemt mening med legatet. Både i henseende til, hvad midlerne skal bruges til, og til hensigten med gaveydelsen.

Personernes navne og legaternes formål fremgår naturligvis af vedtægter eller fundats. Og formålene har nok eet fællestræk: At yde en understøttelse af en eller anden art. Man kender den som friboliger og tidligere vel også som naturalieydelse (stiftelser eller hospitaler), men først og fremmest som kontant støtte.

Og den kontante støtte har så igen sit særlig formål for hvert enkelt legat; de to fremherskende er nok uddannelse og trang. Bortset fra enkelte helt gamle legater eller fonde, er de fleste oprettet i slutningen af 1800-tallet og helt op til ind i 1960'erne, hvor bedre tider og velfærdssamfundet sætter ind – og tranen dermed mindskes.

Med industrialiseringen i 1800-tallets anden halvdel voksede behovet for uddannelse, men uddannelse kostede penge, både til skole, bøger og ophold. Man kendte ikke »Statens Uddannelsesstøtte«, og det var stort set kun de bedrestillede borgers børns, som havde den økonomiske mulighed for at gennemføre en uddannelse, men det var jo ikke givet, at det var dem, der havde de bedste evner til det.

Dette indså mange erhvervsledere, håndværksmestre o.s.v., og derfor oprettede de legater, som havde til formål at støtte fagligt studerende med kontante midler.

En anden side af industrialiseringen var byernes vækst. Samtidig blev dagligdagen lagt i mere stramme rammer, som ikke levede samme

plads til familiens gensidige hjælp og støtte. Sygekasser opstod i samme periode (i Nykøbing i 1860 og 1861), men det var ikke store midler, de kunne hjælpe med. I 1891 afløstes fattigloven af en aldersunderstøttelseslov, baseret på skønsmæssige udbetalinger, som i 1922 afløstes af mere faste takster for aldersrente. Steinckes *socialreform* i 1933 ændrede aldersrentens princip fra fra *hjælp efter skøn* til *ret til hjælp*. Først i 1956 indførtes folkepensionen, som i princippet skulle være ens for os alle.

Disse hjælpeordninger var ikke storslåede og rakte ikke langt. Samtidig var det i vide kredse noget, man først søgte til, når alle andre muligheder var udtømte; det blev af mange anset for nedværdigende at skulle modtage offentlig hjælp, og det går da også igen i mange legatfundats, at legatnyderne ikke måtte nyde eller have nydt offentlig hjælp.

Her var det så, at nogle handelsfolk og håndværksmestre med flere så en opgave i at hjælpe. Man kan så ofte se, at legatstifterne var personer, som selv var kommet fra mindre kår og vel kendte vilkårene indenfor nettop deres fag. I enkelte tilfælde går personer igen som legatstiftere indenfor flere fag: Håndværk, industri eller handel, med legater knyttet til de pågældende brancheforeninger.

Ideen i at knytte legaterne til brancheforeninger må vel være, at branchens folk »ved bedst, hvor skoen trykker«. Der ligger samtidig en slags ære- eller hædersbevisning overfor foreningen i det – en tillid til, at den gør det rette. I andre tilfælde er legaterne oprettet i tilknytning til kommunerne, og her må tanken have været, at de folkevalgte og kæmnerne bedst kendte borgernes vanskeligheder, ofte med sognepræsten som bisidder. Man må her huske, at den tids samfund i høj grad var styret på grundlag af personligt kendskab –

med de fordele og ulemper, det nu måtte indebære.

Endelig er en række legater – mest af humanitær art – knyttet til diverse loyer, »børnehjælpsdage« og lignende.

Men når man har gjort sig disse formål klart, hvad var så den dybere mening med det pågældende legats oprettelse? – Var der tale om ren og skær velgørenhed overfor det bestemte formål? – eller ville man hædre den forening eller institution, legatet blev knyttet til? – eller hædre en bestemt person ved at oprette legatet til dennes minde? – Endelig kan man nok heller ikke helt se bort fra, at legatstifteren kan have oprettet det til minde om sig selv.

Hvad motiverne nu så end har været, bør legaterne og legatstifterne ikke glemmes. Legatoprettelsen er foretaget med de bedste intentioner overfor det fastlagte mål og med – efter den tids forhold – ofte med meget betydelige midler.

Men de skiftende tiders inflation har tæret slemt på legaternes reelle værdi, omend den formelle værdi nok er opretholdt eller endog forøget. Og deres berettigelse efter det oprindelige formål er i nogen grad smuldret efter velfærdssamfundets gennembrud. Samtidig besværliggør fondslovgivning m.m. administrationen af disse nu små, men i sin tid store og værdifulde legater. Der sker derfor ikke sjældent det, at en række af sådanne »små« legater lægges sammen til eet – med et neutralt navn og måske et noget ændret formål. Det er forståeligt, – men ikke helt *fair* overfor legatstifterne, som man glemmer – både dem selv og legaternes mening og formål.

Der ligger en god portion lokalhistorie i sådanne legater – og en lokalhistorisk opgave i at belyse dem. Ved at analysere fundatsens ordlyd, erfareer man – som nævnt – ofte kun navne og legatets formål, mens der skal i reglen en langt større bag-

grundsviden til for at finde stifternes egentlige motiv.

Under Haandværker- og Industrieforeningen i Nykøbing Mors, hvorfra Morsø Lokalhistoriske Arkiv har modtaget et større arkivmateriale, sorterer en række legater. Herfra har jeg valgt at fortælle om eet, som næsten er at betegne som et skoleeksempel på et legat, hvor faktisk alle de omtalte oplysninger fremgår af det *gavebrev*, som udgør fundatsen, – dog ikke noget egentlig navn, men det går under betegnelsen: *Bestyrelsen af 1896's Legat*. Legatet er ganske vist først stiftet den 27. januar 1916, men dets baggrund ligger tilbage til 1896. Sagen var den, at Haandværkerforeningen i 1891 havde opført sin bygning på Lilletorv (nu Jyske Bank) for den formidable sum af godt 60.000 kroner, hvoraf de ca. 16.000 blev tegnet som aktier af en vidtstrakt kreds af medlemmer. Så det var nok begrænset, hvilke ekstravagancer, man kunne tillade sig. Et piano har imidlertid været på ønskesedlen.

Dette »for og imod-problem« løser bestyrelsen den 16. august 1896 på uegennyttige måde, at bestyrelsen for egen regning indkøber et *Fortepiano til Benyttelse i Haandværker- og Industrieforeningens Theater*, men med den udtrykkelige forudsætning, at vi ikke personlig vilde have nogen som helst Fordel deraf, men at Pianoet med Tiden skulde overdrages Foreningen som Gave.

Dette sidste sker altså i 1916, hvor to af de fem bestyrelsesmedlemmer fra 1896 er døde, nemlig C. Nielsen (1911) og N. Dyhr (1912), mens de resterende tre underskriver gavebrevet, nemlig: P. C. Pedersen, M. Cederquist og Anton Kjeldsen.

Men ikke nok med, at man forærer foreningen det nu 20 år gamle piano. Ved at leje pianoet ud til benyttelse i teatret, har man – ud over til vedligeholdelsen – indvundet så mange penge, at man yderligere forærer foreningen:

- 1) 2 stk. aktiebrev à 100 kr. i ejendommen.
- 2) Kr. 32,72, som man agter at anvende til Fotogravure at ophænge i Foreningens værelse over Porten.
- 3) En 4½% kreditforeningensobligation på 2.000 kr.

Gavebrevet bestemmer, at renten

årligt uddeles *saafremt der findes Trang dertil* til hæderlige og stræbsomme håndværksmestre eller enker efter sådanne, *der sidder i smaa Kaar og ikke nyder eller har nydt Understøttelse af det offentlige*.

Legatet eksisterer stadig den dag i dag, og selvom de 2.000 kroner idag ikke er så forfærdelig mange penge at gøre godt med renterne af, så er det en ganske imponerende indsats dengang at opspare dette beløb ved hjælp af et piano, hvis videre skæbne vel ingen husker i dag.

De fem legatstiftere var alle gode borgere, som er kendt i mange sammenhænge i Nykøbings lokalhistorie:

Anton Kjeldsen, 1840-1918, sadelmagermester, formand for Håndværkerforeningen 1884-1913, æresmedlem.

Niels Dyhr, 1829- 1912, boghandler og sparekassedirektør.

C. J. Nielsen, 1854-1911, murermester.

P. C. Pedersen, ? -1917, tømrmester.

M. Cederquist, 1853-1928, læderhandler.

Afskrift:

Gavebrev til

Haandværker- og Industrieforeningen af 4. April 1862, Nykjøbing Mors.

Aar 1896 d. 16. Aug. foreslog Formanden Sadelmager Anton Kjeldsen den øvrige Bestyrelse bestaaende af Sparekassedirektør N. Dyhr, Murermester C. Nielsen, Tømrmester P. C. Pedersen og Læderhandler M. Cederquist privat at købe et Fortepiano til Benyttelse i Haandværker- og Industrieforeningens Theater, hvortil der var stor Trang og Foreningen paa dette Tidspunkt efter vor Formening ikke havde Raad til at anskaffe et saadant, vi var alle enige om Forslaget og om at vi ikke personlig vilde have nogen som helst Fordel deraf, men at Pianoet med Tiden skulde overdrages Foreningen som Gave. A. Kjeldsen paatog sig at administrere samme ved imod en billig Leie at udleie Pianoet til Benyttelse i Theatret. Resultatet deraf har vi idag Fornøjelsen at fremlægge idet vi her ved tilstiller Haandværker- og Industrieforeningen nævnte Fortepiano med tilhørende Opbevaringskasse til fremtidig Eie.

Ved Udleie er endvidere indvunden:
1) 2 Stkr. Gjældsbreve a kr. 100 udstedte af Haandværker og Industrieforeningens No. 21 og 26, disse Gjældsbreves Beløb, naar de i Tiden udtrækkes til Betaling, skjænkes Foreningen.

2) Et Beløb stor Kr. 32,73 Øre agter vi at anvende til Fotogravure at ophænge i Foreningens Værelse over Porten.

3) En Obligation stor Kr. 2.000,00 skriver To Tusinde Kroner i Nye jyske Kjøbstad Creditforening Litra A, Seris 7 No. 6779, Rente 4½%, denne Obligation bestemmer vi skal danne et Legat, hvoraf Renten uddeles Aarlig, saafremt der findes Trang dertil l eller 2 hæderlige og stræbsomme Haandværksmestre eller Enker efter saadanne, der sidder i smaa Kaar og ikke nyder eller har nydt Understøttelse af det offentlige, ligesom vedkommende skal have været Medlem af Haandværker- og Industrieforeningen i mindst 10 Aar.

Uddelingen foretages af ovennævnte Forenings Bestyrelse og Tilidsmænd, og disse kan, naar Forholdene taler derfor, uddele Gaven uden at vedkommende haver indgivet Ansøgning.

Vi haaber, at den nuværende som fremtidige bestyrelser af Haandværker- og Industrieforeningen vil modtage og forvalte ovennævnte Obligation efter foranstaaende Regler, og vor Ønske, og naar Obligationen engang bliver udbetalt, da for Beløbet at indkøbe et aldeles solidt Værdipapir, saaledes at Kapitalen for vore Efterkommere altid er sikret.

Legatet er stiftet af den i Aaret 1896 værende Bestyrelse i Haandværker- og Industrieforeninge.

Sign. P. C. Pedersen, M. Cederquist, Anton Kjeldsen.

Nykjøbing Mors, den 27. januar 1916.

Foruden de underskrivende bestod bestyrelsen i 1896 af: Murermester C. Nielsen, død 1911. Boghandler/sparekassedirektør N. Dyhr, død 1912. Både P. C. Pedersen og Anton Kjeldsen er på den tid endnu tillidsmænd. Uddrag af bestyrelsesmøde d. 1. marts 1916: »Man vedtog at benævne Legatet paa de 2000 kr.: »Bestyrelsens Legat af 1896«.

Der er ingen tvivl om, det har glædet festdeltagerne, at tonerne fra det af bestyrelsen skænkede Fortepiano har ledsaget den her gengivne sang.

Mel.: En Skaal for de blinkende Sørs Baand.

Hvad er der paafærde i „Værket“ i Dag?
Tænk! Gaden den er sort af hvide Veste,
Og Byens fine Damer, i Gala for og bag,
I Knibtang elegante Danseheste,
Adstadige Borgere, med Mutter under Arm,
Og Ungmøer med Smil paa Kind og bølgende Barm.
En han tænker glad
Paa Ras's varme Mad.
En andens Hænder staar til
Bal og liflig Strengespil.
Men alle er besjælet af en sjælden Harmoni:
At holde *Jubilæumsfest* iaften!

Ja! saadan en Knægt paa de fyrretyve Aar,
Om ham der kunde mange Ting fortælles;
Hvordan han sig arted' i Ungdoms lyse Vaar,
Og hvad han „retter ud“, imens han ældes.
Den Roes skal han ha'e, at han altid vel forstod,
At Livet er ej Leg alene for „det unge Blod“.

Alvor maa der til,
Hvor meget staar paa Spil.
Dygtig Haandværksstand
Den kræver dygtig *Mand!*

Thi kun igjennem ærlig Kamp vi naar det skønne Maal:
Det gyldne Ord, at „Arbejd' adler Manden!“

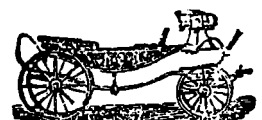
Sel her i vor Forening er den gode Tradition
Fra *Broges* og til Anton *Kjeldsens* Dage
Bestandig bleven holdt i Hævd, og tvi enhver Person,
Som ej det *fælles* Vel vil varetage!
Og kom der i Horizonten Skyer, saa graa,
Vi ved, at over Skyerne er Himlen atter blaa!
Vi gaar ej af Vejen
For lidt Blæst og Byge-Regn.
Selv et Tordenskrald
Os bringer ej til Fald
Nej! Skulder imod Skulder, staar vi faste, for vi ved,
At Tordenvejret gjerne renser Luften!

„At frygte Gud og ære Kongen, elske Danmarks Land,
Og holde Broderskabet højt i Ære“
Vær altid Kjendmærket paa den danske Haandværksstand;
Gid ogsaa stedse det *vort* Valgsprog være!
Saa lægger vi ud paany, med Tillid og Tro
I Borgeraadens sikre Ly vi bygge vil og bo.

Og vi siger Tak!
Til dem, der Læsset trak.
Tak for Støtte, Raad,
For hver en Venne-Daad!

Gid „*Haandværker- og Industriforeningen*“
Maa leve sundt og godt, og leve længe!

I. H.

Lillespejl på væggen der – sig mig, hvem er smukkeste i verden her?

Hvem er pigen, der hjælper mor med storvasken?
Billedet er taget i 1933.

Dukke min – du er rød og fin. Til ære for fotografen har dukkemødrene Erna Hangård og Viola Killerik afbrudt deres leg.

Morsø lokalhistoriske Arkiv ønsker oplysninger om billederne fra sæbekasseløbet ned ad Vesterbro. Hvornår? Hvem var arrangør? Hvem blev vinder?

Vagthund om natten – legehund om dagen. Brændehandler N. Dalsgårds søn, Torben, i den special fremstillede vogn, som blev trukket af hunden, der blev ledet af en voksen.

Fantasi og en trækasse kan give mange muligheder for oplevelser. Børnene her i jernhandler Mathiassens gård, Algade 5, har bygget et flot sejlskib.

Børneselskab i haven hos mejeribestyrer Kristiansen, Erslev, ca. 1930. Forrest: Eva. Bagerst fra venstre: Rigmor, Ejjild, Thorkil og Regnar.

Gårdmusikanter. Kaffehandler Damgårds børn, Vilna og Polle spiller harmonika, ca. 1950.

Børnene med deres legetøj fotograferet af Mette Pedersen, Øster Assels i haven hos proprietær Overgård, »Damsgård« 1920.

Næssund Færgeri

Af Thv. Korstgaard

Næssunds fortidige historie er slet ikke så kedelig. Der er sket mangt og meget omkring dette færgeri i de sidste 500 år. Den gang var færgeriet i kronens eje, og det varede indtil 1650. Riget fattedes penge, (dengang som nu) og kronen solgte ud af sit jordegods. Fra Ørum len udlagdes 243 td. hartkorn for 8.704 rigsdaler, og deri var Næssund færgested med 8 td. hartkorn à 30 rigsdaler. Under kronens eje var det præsterne, der havde indberetningspligt til kongen. Præsten i Karby, Hvidbjerg og Redsted, Jørgen Nøst, oplyser bl.a., at der til Mors var 4 rette alfærgesteder. Fæggesund, Vilsund, Næssund og Sallingsund, samt 2 mindre betydende færgforbindelser fra Sillerslev og Hesterodde. Fæggesund og Næssund var de mindst betydende af de 4 alfærgesteder. Der kom folk af alle slags over ved færgestedet i Næssund. 4. påskedag i 1481 kom til Næssund færgested Børglum-bispen Jep Friis, ridder Strange og Albrecht Skeel for at underskrive et mageskiftebrev.

I 1585 svarede færgemanden 14 td. byg i afgift for færgeriet. Han kunne ikke betale og skyldte kongen 11 pund byg, og på grund af armod var der intet at pante. Kongen ville have sagen undersøgt, og det må have gået rigtig dårligt for færgemanden, idet afgiften blev nedsat til 11 pund byg om året.

Det var også dengang dyrt at holde færgerne i stand, eller ved magt som det hed. I 1612 solgte borgmester Jørgen Hansen i Nykøbing 1 1/2 kande tjære, en tylt fjæl til færgens bund og årer og søm for 10 mark. I 1613 - 14 og 15 var der ingen store udgifter til færgens vedligeholdelse, men i 1618 måtte man igen sætte færgen i stand, og det kostede 26 1/2 daler og 8 sk. Der blev arbejdet i 8 søgnedage af de 2 skibsbyggere Mourits Christensen og Just Andersen. Daglønnen var 12 skilling. Under arbejdet slukkede de tørsten med en tønne øl til 6 slette da-

ler. Just Andersen fik 2 daler for at arbejde på egen kost.

Det hele duede ikke rigtigt og allerede 3 år efter i 1621 får lensmanden, Knud Gyldenstjerne, ordre til at bygge en helt ny færge, naturligvis billigst muligt, og det var 95 daler. Det blev overladt til Jens Andersen Hals i Aalborg at bygge færgen. Vi snakker tit om det gode gamle danske håndværk, men det kan nok være så som så med dette. Allerede 2 år efter måtte der ofres 35 1/2 daler på reparation af færgen og 5 år senere 32 daler.

Færgerne ved Sallingsund og Vilsund blev i 1634 af et tingsvidne betegnet som rådne og utjenlige til at føre folk og fæ over uden største livsfare, endskønt disse færger kun var 12 år gamle.

I 1630 solgtes halvdelen af den kongelige bevilling for 3 rigsdaler. Økonomisk gik det rigtig dårligt, og der blev igen søgt om nedsættelse af afgiften, og som grund blev det angivet, at færgemanden selv skulle holde færgen ved magt. I 1740 ejedes færgestedet af Mads Pedersen Sund. Præsten, velærværdige og vellærte, som han selv skriver, hr. Laurits Damstrøm, søgte den 3. oktober 1743 kongen om moderation for kopskatten. »Det er et lidet færgested Næssund kaldet, hvor overfarten er så ringe, at færgen og redskaberne knap nok kan vedligeholdes – foruden 2 karle og 1 pige. Stedet er så ringe, at færgemanden næppe kan tjene blot til færgens vedligeholdelse«. Færgemanden boede på Thy-siden.

På Mors var der hverken færgeløje eller færgeløje. Den 2. august 1756 fik ejeren af Ørndrup, Peter Stjernholm, kongelig bevilling til at lade indrette og holde kro eller værtshus på Mors, så de rejsende såvel som andre kunne betjenes for en billig penge. Der måtte brygges øl og brændes brændevin til kroens fornødenhed. Der var dog den klausul på be-

villingen, at kroen ikke måtte misbruges til fylderier og tidsspilde for bønderne eller andre. Kongen skulle have sit, nemlig 4 rigsdaler om året. Der forligger ikke noget om, at klausulen blev overtrådt, men det gik økonomisk ikke så godt. Hele herligheden varede i 10 år. Så skriver Stjernholm til Rentekammeret, at de 4 rigsdaler, han årlig har betalt, er givet ud uden frugt og nytte. Der har været ringe trafik og ingen har villet bo på kroen, og det hele havde givet ham tab. Kroen blev brudt ned, og dermed er den ude af historien, og Peter Stjernholm hører vi ikke mere til.

Det blev nu færgemanden Mads Pedersen, der kalder sig Skaarup, der driver færgeriet. Han klager til Rentekammeret over, at Nees bys beboere påfører ham tab og krænker hans færgerettigheder, fordi de selv sejler over med folk og fæ. Der går nogle få år, og han søger nu Rentekammeret om at blive fri for at betale afgift af de 3 td. hartkorn på grund af den yderst ringe fortjeneste ved færgeriet, og Neessundboerne bliver ved med at sejle folk og fæ over sundet. Færgemanden har fået en god ide og skriver til kongen, at hvis han ikke kan undvære skatten, da at lægge den over på Vilsund færgeri, og han går så vidt, at han foreslår kongen at nedlægge Næssund færgested. Kongen tager dette forslag alvorligt og lader 6 herremænd se på sagen, som efter en vurdering skal indberette til amtmanden. De 3 af disse herremænd ville godt have færgeriet nedlagt, men de 3 andre, Peder Moldrup til Vestervig og Ørum Kloster, Niels Sommer til Boddum og Peder Isager til Hinsfelt siger nej. Amtmanden bestemmer at der ikke skal holdes færge for de 3 herres skyld. Derefter gav færgemanden op. Der gik nogle år uden færge, men færgen kom igen til at sejle og nu med færgemanden Søren Michelsen, og selve færgestedet hørte nu under Ørndrup.

Motorbåden »Asta« trækker rofærgeren over Næssund. Den gamle rofærge var så bred, at heste og vogn stod på tværs af båden.

10 år senere er det en morsingbo, Søren Sørensen, der er færgemand. Han driver færgeriet ved hjælp af en karl på 26 år. Færgeriet drives fra Morssiden. I 1801 er færgemanden Lars Sørensen. Det går stadig økonomisk dårligt ved færgeriet. Færgemanden søger kongen om, at hans stedsøn, Hans Chr. Hansen Willer, må blive fri for krigstjeneste for at hjælpe til ved færgeriet, og kan han ikke blive fri, vil Lars Sørensen ikke drive færgeriet videre. Der bliver noget skrivi om denne ansøgning, men kontreadmiral, fyrdirektør og overlods Poul de Løvenørn har undersøgt forholdene, og fratagelsen for krigstjenesten bliver bevilget. Lars Sørensen kvikker nu helt op og bygger færgelhus og færgebro. Færgekarle er der ingen af, men til hjælp har han en blind olding og 2 piger, der besørger færgetjenesten. Lars Sørensen søger nu Generalpost direktoratet om at få anlagt færgelhavne på begge sider, men han hørte aldrig noget om denne ansøgning.

Færgemanden havde fået blod på tanden for igen i 1813 søgte han kongen om at få en karl fritaget for

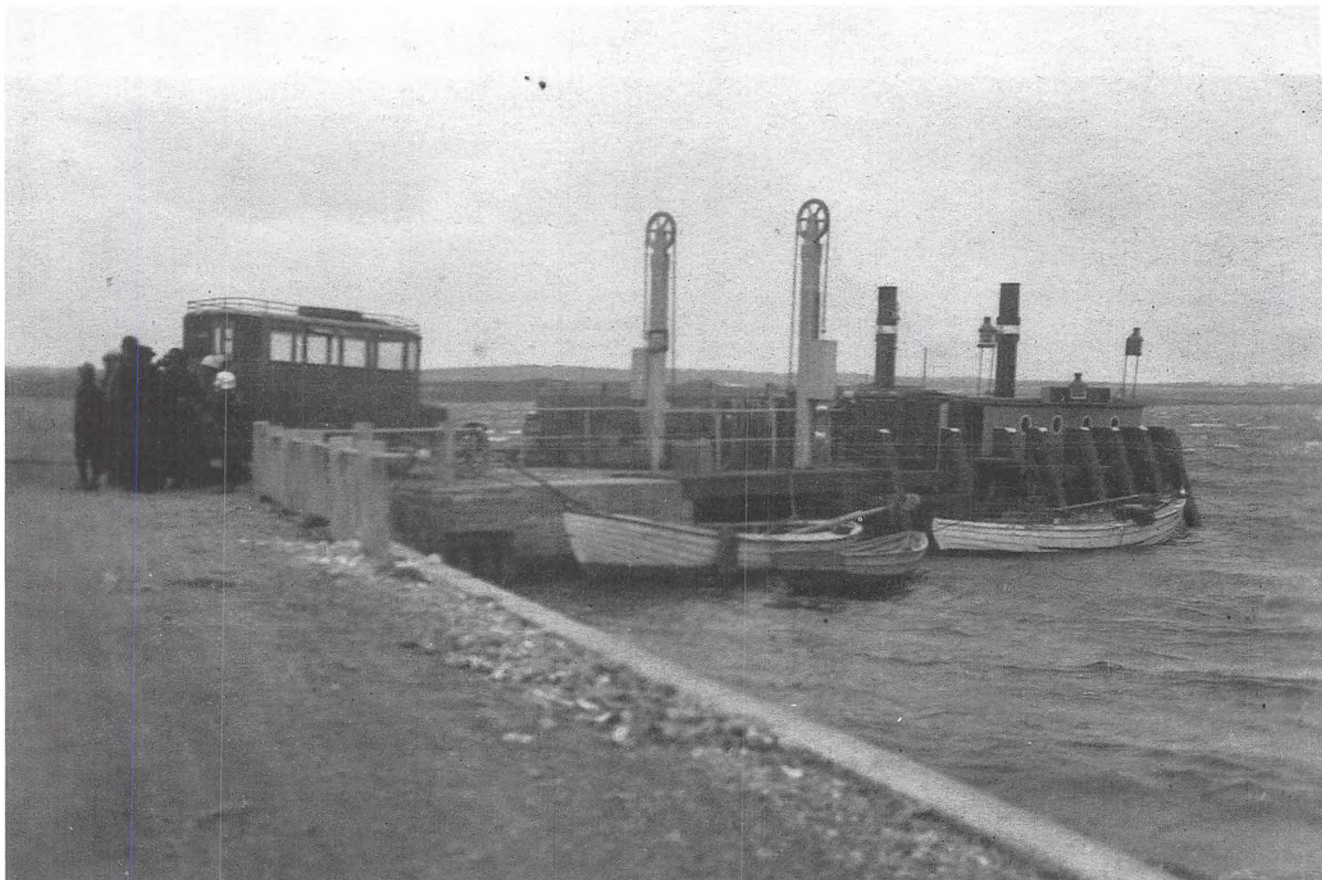
krigstjenesten. Men det gik ikke, færgestedet var ikke betydende nok til at fritage majestæten endnu en soldat. I 1830 overtages færgeriet af Niels Chr. Gade fra Karby. Han indberetter i 1833, at han har overført 2000 personer, 350 heste, 200 vogne og 90 læs gods foruden kvæg, lam og svin. Det er mere, end der er overført ved de mest betydende færgesteder i landet, og ingen tror på indberetningens rigtighed, der blot er skruet op for at få hjælp til anlæg af færgebroer. I de følgende år arbejdes der på at få anlagt færgebroer, men ingen ville give tilbud på arbejdet, og det hele løb ud i sandet. I 1852 overtog Poul Riis Pedersen fra Karby færgeriet. Der var stadig ingen færgebroer, og de rejsende måtte bæres ud til færgen på færgefolkernes ryg, hvilket ikke var uden risiko, idet fjordbunden var meget blød. Forfatteren Jacob Knudsen skulle ret ofte over med færgen under sine foredragsrejser. Det var meget besværligt, fordi han var meget tung. Der indløb da også mange klager over den måde at få passagererne om bord på færgen, og man fandt det krænkende. Færgem

manden var utilfreds med hver dag at skulle høre på disse klager, uden at kunne gøre noget ved det. Mange passagerer sagde da også, at de aldrig ville komme igen for at komme over sundet.

Færgetaksterne er ikke rigtig kendt før 1811. Da kostede det 1 rigsdaler at leje hele færgen om sommeren, og 1 rigsdaler og 24 skilling om vinteren. 1 person med det rejsegods han kunne bære i hænderne 6 skilling om sommeren og 8 om vinteren. Når der blev lejet en hel færgel, og man ikke selv havde gods nok til at fylde den, måtte man godt tage andre med og putte deres betaling i sin egen lomme.

Der var på et tidspunkt i begyndelsen af 1800 tallet en bestemmelse om, at nødlidende og børn intet skulle betale for at komme over med færgen. Husmænd og matroser skulle betale i rigsbankskilling, andre voksne 2, 1 hest 4 og en wienvogn 8 rigsbankskilling. For personer, der rejste i offentligt ærinde og af kongelig post og gods, måtte der intet opkræves.

Endelig besluttede amtet sig. Nu skulle der anlægges færgebroer på

Næssund færgeleje Morssiden. Ca. 1930.

begge sider af sundet, men man ville have økonomisk hjælp dertil af postvæsenet. Postvæsenet svarede, at Næssund færgeri ingen betydning havde for postvæsenet og henviste amtet til selv at betale. Det ville man ikke i amtet, og der kom således stadig ingen færgebroer ved Næssund.

Under krigen i 1864 blev overfarten ved Næssund stoppet i 8 dage. Færgemanden havde fået ordre til at sejle til Sallingsund for at hjælpe til med at sejle nogle tusinde soldater fra Salling til Mors. Alt, hvad der fandtes af brugelige fartøjer i miles omkreds, fik ordre til at hjælpe med overførsel af soldater, selv fiskere fra Vesterhavskysten blev tilsagt til at møde i Sallingsund med deres både.

Hvorvidt kaptajn A.R. Bjerregaard, ridder af Dannebrog, var blevet sejlet til Mors med færgen fra Næssund er uvist. Han var chef for 11. regiments 7. kompagni. Straks, 4. division var kommet til Mors, blev han stillet for en krigsret. Det første forhør fandt sted i hans kvarter i en købmandsgård på Rådhusørvet i Nykøbing Mors. Han var sigtet for at

have forladt sin post af fejhed. (Virkeligheden var, at han følte sig sløj, men havde ikke fået det indberettet).

»Thi kendes for ret. Tiltalte kaptajn A.R. Bjerregaard, ridder af Dannebrog, bør straffes på livet og bør straffen eksekveres ved arkebusering.« (Nedskydning bagfra). Sådan dømte 12 officerer af 11. regiment en af deres kammerater den 19. maj 1864. Der gik 2 måneder, inden dommen faldt, og derefter gik der 6 uger, inden han fik dommen forkyndt, men han havde gjort tjeneste i al den tid. Kongen havde formildet straffen til fortabelsen af titel, rang, pension og orden. Det var den eneste større krigretssag under krigen i 1864. Kaptajn Bjerregaard havde med hæder deltaget i krigen 1848-50 og da krigen kom i 1864, havde han meldt sig som frivillig. Med undtagelse af hustruen slog børn og familien hånden af ham. Han rejste til Amerika for at skabe sig en fremtid, så han kunne få hustruen derover, men det lykkedes ikke. Efter få års forløb kom der meddelelse om, at han var død i yderste fattigdom på et herberge i New York.

Kort tid efter krigens afslutning den 12. november 1864, da kongen underskrev fredstraktaten, skete der endelig noget. 204 beboere i Karby, Hvidbjerg på Mors, Heltborg, Hurup og Ydby i Thy sendte den 28. januar 1866 et andragende til amtet om at få anlagt færgebroer. I ansøgningen hed det: »Tilstandene findes her så slette, at der sikkert ikke ved noget færgested i Danmark findes mage til. Forholdene har i en menneskealder været farefulde og ganske utålelige. De rejsende må uden hensyn til alder, køn og stand, vægt og stilling bæres på færgefolkernes ryg et langt stykke ud i fjorden fra strandbredden til færgen og risikerer, at manden, der må vade i vand, tang og dynd, taber dem«.

Nu blev det vedtaget, at bygge færgebroer, men der blev et slagsmål mellem amtet og generalpostdirektionen om betalingen. Det endte med et tilskud fra transport og befordringsvæsenets fond. Udgiften til broerne ville andrage 9.059 rigsdaler og 60 sk. Den 19. juli 1867 var alle formaliteter i orden, og arbejdet blev straks påbegyndt og afsluttet i efteråret 1868. Broen i Thy var 120 alen lang og på

Mors 90 alen. Endelig var der færgebros ved Næssund, men det var 11 år senere end ved Fæggesund.

Efter at færgebrosene blev oprettet var der nogenlunde ro et stykke tid omkring færgeriet. Ole Skyum Markvorsen overtog i 1899 bevillingen til Næssund kro og dermed også færgen. Forholdene var dog langt fra gode, driften var ofte uregelmæssig, og mange foretrak andre veje, og den ringe persontrafik fik til følge, at Næssund kro blev nedlagt i 1911. I 1916 blev der holdt et møde mellem 5 sogneråd fra Mors og 5 fra Thy. Efter mødet sendtes en henvendelse til Generaldirektoratet for Postvæsenet om at få bedre forhold ved Næssund-overfarten, samt at der burde indsættes en større motorfærge. På dette tidspunkt benyttedes motorbåden »Asta«. Sagen kom op i rigsdagen i 1917, hvor det i bemærkningerne til finansloven 1917 - 1918 blev foreslået, at staten overtog ruten, idet postvæsenet var interesseret. Forud for overtagelsen var der mange forhandlinger om overfarten. Det var ikke uden betydning, at de 10 sogneråd havde henvendt sig til Generaldirektoratet, og omsider blev resultatet, at staten overtog færgeriet, og driften overgik til Postvæsenet den 1. marts 1919.

I 1920 lod Postvæsenet bygge en ny færge »Næssund«. Den sejlede på ruten indtil 1925, da færgeriet ved Vilsund overtog den, fordi man der havde brug for en større færge. Det blev derefter S/F »Mors«, der besørgede overfarten indtil 1931, da den blev afløst af M/F »Thy«, som sejlede indtil 1939. Den 15. juli 1939 blev Vilsundbroen indviet i øsende regnvejr. Kong Christian X foretog indvielsen. Nu var færgen ved Vilsund overflødig, og Næssund færgeri fik sin tidligere færge »Mors« tilbage. Den var på 55 brt. og kunne overføre 9 - 10 biler ad gangen. Nogle uger efter Vilsundbroens indvielse eller mere bestemt den 1. september 1939 indvaderede tyske tropper Polen, og den 3. september erklærede England og Frankrig Tyskland krig, og vi fik kort tid efter benzinrationering. Dette blev meget mærkbart for færgeriet, der blev indskrænket til een eller to ture om dagen. Ekstrature kunne ske med en robåd eller M/B »Else«, som i 1942

var overtaget fra Aggersundoverfarten, da der var bygget en bro. I 1947 var der problemer med tilsanding, og det var ikke første gang. Kong Christian den 4. skrev i 1615 til bevillingshaverne, at han havde bragt i erfaring, at Næssund færgerute var blevet ødelagt af sand. Postvæsenet var efterhånden kun interesseret i at opretholde færgeriet ved hjælp af en motorbåd for personer, cykler og evt. kreaturer. Det var man ikke tilfreds med hverken på Mors eller i Thy, og nu opstod ideen om at lade et aktieselskab overtage driften med støtte fra Nykøbing Mors by og de interesserede landkommuner.

Der blev den 14. maj 1949 afholdt en konstituerende generalforsamling i Nykøbing Mors med det formål at stifte A/S Næssund Færgeri, og der blev valgt en bestyrelse. På et bestyrelsesmøde den 19. maj i Karby blev daværende borgmester Axel Ivan Pedersen valgt til formand og ansat som direktør, og han bestred disse tillidsposter i de 38 år, aktieselskabet bestod. De øvrige bestyrelsesmedlemmer var sognerådsformand Chr. Vestergaard, sognerådsformand P.V. Christensen, apoteker Sonne, sognerådsformand J. Olander, sognefoged Albert Steffensen og skibsbygger Søren Larsen. Aktiekapitalen var på 185.300,- og der blev aldrig udbetalt udbytte. Som forretningsfører blev valgt kæmner E. Nørsgaard.

Til dette møde havde Søren Larsen og Sønners Skibsværft i Nykøbing Mors udarbejdet et tilbud på bygning af en færge til overfarten. Det blev fastslået, at prisen ikke måtte overstige kr. 100.000,-. Færgens navn skulle være »Næssund«, bygges på eg og være på 19.88 brt. Længden var 14.13 meter, åbent bildæk med styrehus i den ene side. Færgen kunne lastes med 3 biler og kunne betjenes af een mand, og dens ydeevne var 75 hk. Færgens pris blev 93.000,-. Søren Larsen og Sønners Skibsværft etablerede også færgelejerne efter tegning af civilingeniør Bondesen, Esbjerg, lejerne kostede kr. 190.000,-. Postvæsenet holdt M/B »Else« i drift, indtil den nye færge var bygget.

Den 1. april 1950 overdrog Postvæsenet færgeriet til A/S Næssund Færgeri tillige med et færgeløsthus på Thysiden alt uden beregning. Som overfartsleder blev ansat skipper

Viggo Pedersen fra 1. maj at regne, men med tiltrædelsen den 30. april 1950. Sejladsen blev påbegyndt den 30. april kl. 14. Færgen sejlede uafbrudt de første timer, og overfarten var gratis. Mange benyttede lejligheden til at prøve den nye færge, der måtte overføre 40 personer pr. tur. Ved en frokost i Næssund Færgegård redegjorde formanden for færgeriets tilblivelse, og generaldirektør K.J. Jensen og amtmand Egedorf udtalte gode ønsker for færgeriets fremtid. Amtmanden erklærede færgeruten for åbnet, og derefter kørte generaldirektørens bil som den første ombord.

Det første år kostede det kr. 3,- at få en almindelig personmotorvogn færget over og retur kr. 4,50. Større motorkøretøjer kostede 4 - 5 - 6 - og op til 19 kroner at få færget over. Heste og kreaturer kostede kr. 2,50. Overfartstiden var 5 - 6 minutter. Det gik godt med den nye færge. Overfartsmængden steg støt i de følgende år. Det første år viste et overskud på kr. 352,- og det næste et overskud på kr. 534,-. I 1956 var der et underskud på kr. 1.000,-.

Vælger man et af de sidste år, færgen sejlede, viser regnskabet, at der blev udført 12.846 ture med 73.944 passagerer, 34.151 biler og 2.894 andet. Opsejlingen blev kr. 474.802,-. De sidste 2 år gav et underskud på kr. 202.512,- og 131.456,-. De seneste års underskud blev dækket af Morsø og Sydthy kommuner.

Den lille Næssund-færge nåede på godt 30 år at sejle omkring 400.000 dobbeltture. Ved færgeriet var der ansat en overfartsleder, 2 faste mænd og 1 afløser. Efter 27 års forløb ønskede Viggo Pedersen ikke længere at være beskæftiget ved færgeriet, og da han afløstes af sin søn, Find Pedersen, der tiltrådte som overfartsleder den 1. april 1977.

Det kunne ikke helt undgås, at færgen var udsat for uheld, men kun eet større. Det var den 9. december 1975, da en lastbil fra Viborg læsset med 12 tons jern skulle færges over. Færgen var beregnet til at laste 8 tons, så derfor skulle lastbilen have været afvist. Færgen blev trykket ned i vandet, og der trængte vand ind i motorrummet, og da færgen hældede meget, løb olien ud fra motoren. Motoren var under reparation i 19 dage, og reparationen kostede kr.

70.000,-. Dertil kom at der måtte lejes en anden færge for kr. 1.000,- om dagen. Det var et dumt uheld, der burde være undgået. Færgeren var ikke forsikret for sådan noget, og der kunne ikke ydes nogen kulanceerstatning. Men så kom der 2 brave mænd fra Dansk Søassurance på kontoret. De forærede færgeriet kr. 35.000,- uden at deres selskab havde nogen som helst forpligtelse dertil.

Om vinteren kunne der tit være problemer med kraftige isdannelser i fjorden. I 1979 måtte Næssund være ud af drift fra nytår til begyndelsen af marts måned. Isen nåede en tykkelse af næsten 1 1/2 meter. Færgelejerne trængte efterhånden til en gennemgribende reparation, og fær-

geriet søgte amtet om at overtage færgelejerne. Det gik amtet med til og overtog færgelejerne den 1. april 1976 og lod foretage reparation og udbygning af lejerne.

Sallingsundbroen blev indviet den 30. maj 1978. Nu var der 6 ledige Sallingsund-færger, og Viborg amt købte de 5, som blev stillet til rådighed for kommunalt drevne færgerier.

Efter forhandlinger mellem Viborg Amt, kommunerne og Næssund Færgeri A/S blev der dannet et nyt selskab, det der nu er Limfjordens Færgeri I/S, amtet byggede 2 nye færgerlejer, og til driften indsattes den tidligere Sallingsund-færge »Legind Bjerge«, der nu fik navnet »Næssund«.

Den 21. juni 1980 kl. 11.00 afgik fra Mors samtidig den nye store færge »Næssund« og den gamle lille færge »Næssund« til Thy. Det var den gamle færges sidste tur efter mere end 30 år på overfarten, som overfartsleder Find Pedersen med vemod nu sejlede til Thy for at overlevere til køberen Werner Støvlbæk. Find Pedersen fortsatte som overfartsleder ved det nye selskab.

A/S Næssund Færgeri skulle nu opløses. Færgeren blev solgt for kr. 80.000,-. De to huse, som postvæsenet havde ladet bygge i 1924 til færgepersonalet, blev ligeledes solgt, og Næssund Færgeri A/S trådte i likvidation som solvent aktieselskab.

Nybygning nr. 97, færgen »Næssund« fra Søren Larsens skibsværft på prøvesejlads. Marts 1950.

Tøttrupperne på Dueholm gods

Af Carl Poulsen

Anders Christensen Tøttrup

Forpagter 1732 - 1752.

Ejer 1752 - 1762.

Den 27. juni 1732 flyttede den første Tøttrup ind på Dueholm. Det var ridefogeden på Højris, den 42-årige Anders Christensen Tøttrup, der samme dag var blevet viet på Højris til den 37-årige Charitas Elisabeth Hildebrand.

Det var vel nærmest en slags bryllupsgave, at Anders Tøttrup fik Dueholm i forpagtning af konferensråd Poul von Klingenberg's enke, der ca. 2 år før havde søgt at skaffe ham embedet som by- og herredsskriver i Nykøbing. Trods hendes varmeste anbefaling, var det dog ikke lykkedes. Enkefruen har tilsyneladende været meget opsat på at skaffe sin ridefoged gennem 23 år en agtværdig levevej, så han kunne blive en passende husbond og ægtefælle for hendes yndlingshusjomfru Charitas Hildebrand, som gennem flere år havde været på Højris, nærmest som en datter af huset. Charitas skulle dog ikke opleve, at de blev ejere af Dueholm, hun døde den 22. marts 1744, og først den 2. marts 1752 lykkedes det Anders Tøttrup, at købe Dueholm Hovedgård af hartkorn: 42 td., 3sk., 2 fk., 1 alb. - Rolstrup af hartkorn: 9 td., 3sk., 2fk., 1 alb. - Bøndergods af hartkorn: 298 td., 3 sk., 2 fk., 5/6 alb. - Klostermølle af mølleskyld: 2 td., 1 sk., 2. fk. - Markmølle af mølleskyld: 5 td., 6 sk., 1 fk. samt Tødsø og Erslev Kongetiende. Købesummen var ialt 11.000 rigsdaler d.c.

Anders Tøttrup giftede sig ikke igen efter Charitas død. Han levede som enkemand i godt 18 år. Han blev begravet på Nykøbing kirkegård, den 5. september 1762, 72 år gammel.

Deres gravsten havde følgende indskrift:

Tak være Gud
Jeg Kronen fik
Ved dødens bud
Til Gud jeg gik
Jeg er nu ved min Død
Udredde af al Nød
Og Ro for Uro gived
I Himlen jeg kan se
Min Gud og Kiæreste
Hvor jeg venter vist
Mine børn tilsidst
Os der skal møde
Fra ondt Gud dem spar
Til deres evig Gavn
Ønsker jeg som bær
Anders Tøttrups Navn-
Døden har os funden
Vi i himlen samlede
Døde Anno 1762.

Se mine Læsere
Nu er al min Ve
O ja, forsvunden
Min Kors er endt
Mig Kronen sendt
Den jeg nu har funden
Tøttrup var min Mand
I en kiærlig Ægtestand
3 Børn Gud os sendte
Gud dem alle nu bevare
Charitas mit Navn var
Glæden jeg nu hente
Farvel Børn og Mand
Jeg er udi Glædensland
-
Livet vi har funden
Evig nu hos Gud at se
Døde Anno 1744.

Indskriften var omkranset af følgende: Jeg ved, at min Frelser lever og han skal opvække mig af Jordens Støv og jeg skal se Hannem med disse mine Øjne og ingen Fremmed. Job 19 cap.

Charitas og Anders Tøttrup fik 3 børn.

I. Det første var en datter, der den 26/11 1732, 5 måneder efter deres ægteskab, blev døbt i Nykøbing og fik navnet Maren Andersdatter Tøttrup.

Maren blev som 17-årig gift med den 21-årige købmand Niels Olufsen, som senere blev en af byens rigeste mænd. De fik 9 børn.

II: Det andet barn blev døbt i Nykøbing den 5. januar 1735, og opkaldt efter deres velgørere Poul von Klingenberg og hustru Ulrikka Augusta von Speckhan til Højris, og fik navnet Poul Ulrich Tøttrup.

III. Det tredje barn blev døbt i Nykøbing den 15. januar 1737, og fik navnet Nicolai Christian Tøttrup.

Han blev den 14. oktober 1763 viet til den 25-årige Eleonora Bang Meldahl. De købte den 10. maj 1764 Frydsbrønd, hvor de boede til hans død. Han blev begravet på Lødderup kirkegård den 10. februar 1769. Enken solgte gården samme år. I ægteskabet var der 3 børn.

Poul Ulrich Tøttrup

Ejer af Dueholm 1762- 1797

Den ældste søn Poul Ulrich Tøttrup, overtog Dueholm efter faderen. Han blev som 28-årig den 29. juli 1763 viet i Nykøbing til den 23-årige Helene Phister, der var datter af sognepræsten i Sejerslev, Ferdinand Jochumsen og hustru Anne Henriksdatter Kræfting, hun var født i Bærum i Norge.

Det skulle ikke blive noget langt ægteskab. Fru Tøttrup døde Sct. Hansdag 1769. De nåede dog at få 3 børn:

- I. Anders Tøttrup (kaldet Andreas), døbt i Nykøbing den 16. september 1764.
- II. Ferdinand Tøttrup, døbt i Nykøbing den 20. februar 1765. Blev student i 1782. Tog latinsk juridisk eksamen i 1789. Blev vice-landsdommer i 1791, og i 1794 landsdommer på Lolland og Falster. Fra 1800-1810 herredsfoged i Lolland Sønder Herred. Udnævntes den 14. maj 1817 til virkelig etatsråd. Var gift 2 gange. I 1. ægteskab med Elisabeth de Wichfeldt var der 3 børn. I 2. ægteskab med Karen Hinkeldej var der 7 børn. Ferdinand Tøttrup døde på Dueholm den 5. maj 1825 ved selvmord.
- III. Charitas Hyllebrandt Tøttrup, døbt 11 post Trinitatis 1767. Død den 16. juni 1780. Poul Ulrich Tøttrup giftede sig tilsyneladende ikke igen efter sin kones død, men var enkemand i ca. 28 år. Han døde den 14. april 1797 kl. 10 om aftenen. Ifølge skifteprotokollen for Morsø Sønder og Nørre Herreder 1794-1801, blev boet allerede næste dag taget under behandling. De to sønner, Anders og Ferdinand, var eneste arvinger. Ferdinand solgte sin halvpart af Dueholm til broderen for 30.000 rigsdaler.

Kaptajn Anders Tøttrup

Ejer af Dueholm 1797-1835

Anders Tøttrup, eller Andreas, som han yndede at kalde sig, blev student i 1782 i Viborg. Han valgte at gå militærvejen, kom på officerakademiet, og blev den 19. august 1789 regiment-kvartermester ved det Fynske Infanteriregiment. Den 24. december 1790 gik han på ventepenge, eller vartpenge, som det kaldtes. Den 10. december 1792 tilkøbte han sig stillingen som regiment-kvartermester ved det Oldenborgske Infanteriregiment i Rendsborg, for 4.000 rigsdaler. Det var der han mødte den smukke, unge Frideriche Christine Charlotte Erlandsen, der var født 1777 som datter af kaptajn Svend Westerberg Erlandsen og hustru Charlotte Wilhelmine Buchwald af Frijsenborg.

Anders Tøttrup og Frideriche Erlandsen blev viet i 1797, samme år, som han overtog Dueholm. Han tog

dog først sin afsked fra det Oldenborgske regiment i 1801, med titel af kaptajn.

Kaptajn Tøttrup var en stræbsom og flittig mand, der forstod at tjene penge. Han forstod at få udnyttet selv den ringeste jord, om ikke andet kunne der jo blive et lille husmandssted eller fiskerhus. Og selv om han krævede en del af sine fæstere, forstod han også at sørge for, at de kunne klare deres forpligtelser, og at der blev til de daglige fornødenheder. Som eksempel kan nævnes de 2 første fæstebreve, han udstedte som ejer af Dueholm.

Den 22. august 1797 fæstede Christen Mikkelsen af Erslev, den ved forrige fæster Peder Poulsen Hunderrups dødsfald ledige gård i Elsøe, mod at gifte sig med enken og betale 40 rigsdaler i indfæstning, årlig at betale 6 rigsdaler samt 3 tdr. byg, udføre en hel del hoveriarbejde på Dueholm, betale alle skatter og afgifter m.v.

Det andet fæstebrev, udstedt samme dato, var på et hus i Elsøe, som Poul Kudst var fradød. Her skulle den nye fæster Mikkel Andersen Kjær også gifte sig med enken, samt betale 30 rigsdaler i indfæstning og årlig betale 4 rigsdaler.

På denne måde sikrede Tøttrup enkerens forsørgelse, og at der kom en mand i huset, så bygningerne og jorden ikke gik i forfald. Ligeledes sikrede han sig henholdsvis 40 og 30 rigsdaler i indfæstning, penge som han ikke ville have fået, hvis enkerne var blevet boende ugifte.

Både kaptajn Tøttrup og hans kone var glade for smukke ting. De fik anlagt en virkelig flot have omkring Dueholm, købte smukke og kostbare møbler, ja, selv et Flora Danica stel anskaffede de sig. Dette stel skulle kaptajnen, efter sigende, have vundet i kortspil på Snapstinget i Viborg. Det blev fragtet til Dueholm på 10 vogne med halm i bunden. Det er tænkeligt, at stellet har været benyttet de gange, Frederik VI var i Nykøbing, og var på visit hos kaptajn Tøttrup og frue på Dueholm. Den 7. juni 1835 døde fru Frideriche Tøttrup, 57 år gammel. Samme år, måske umiddelbart efter konens død, overtog deres eneste barn, Poul Ulrich Ernst Tøttrup, Dueholm.

Kaptajn Anders Tøttrup flyttede til Aalborg, hvor han døde den 15.

februar 1840 og blev begravet på Aalborg Almen kirkegård den 24. februar. Hvornår kaptajnen rejste til Aalborg, vides ikke. I Aalborg skifteprotokol 1832-1842 folio 753 f, står i skiftet efter kaptajn Tøttrup indført: Da skifteretten indfandt sig i boet efter kaptajn Andreas Tøttrup den 18. februar 1840, var til stede jomfru Bartoline Jacobine Brix, som i en række år har tjent den afdøde. Hun anmeldte, at den afdøde havde efterladt sig en myndig søn, Poul Tøttrup, ejer af Dueholm gård og gods, som eneste arving. Værge for jomfru Brix var P. Brix.

Sønnen fragik arv og gæld. Jomfru Brix fik som kreditor i boet dette ekstraderet, og ved et forlig med proprietær Tøttrup forpligtede denne sig til at udbetale jomfruen 400 rigsdaler.

Poul Ulrich Ernst Tøttrup

Ejer af Dueholm 1835-1845

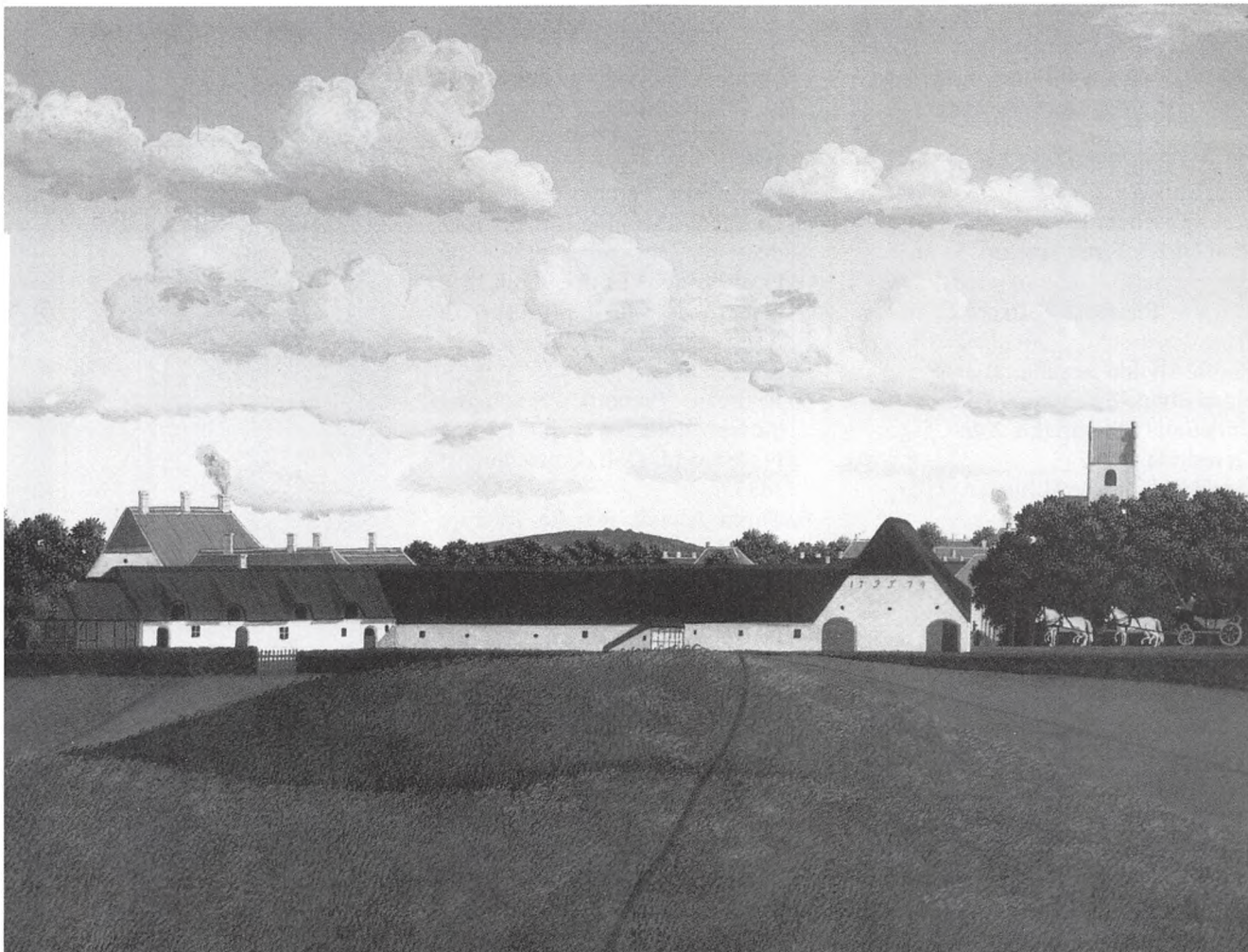
Poul Ulrich Ernst Tøttrup, født den 27. marts 1798, søn af regimentskvartermester Andreas Tøttrup og fru Frideriche Christine Charlotte Erlandsen til Dueholm. Poul voksede op på Dueholm som enebarn.

1. ægteskab:

Den 7. august 1819 blev han gift i Haring kirke med den 18-årige Charlotte Marie Bruun, der var født den 5. februar 1801, datter af Ole Frederik Bruun, præst i Hjarup, og hustru Charlotte Christine Brummer.

Det unge par boede de første ca. 5 år hjemme på Dueholm hos kaptajn Tøttrup og fru Frideriche, indtil de købte Frydsbrønd ca. 1824, hvor de boede til de i 1835 overtog Dueholm. (Når jeg her skriver 1835 mod hvad, der tidligere er skrevet, nemlig 1837, er det ud fra Dueholm fæsteprotokol, hvor Poul Ulrich Ernst Tøttrup til Dueholm den 16. december 1835 udsteder et fæstebrev med ordene: »Gjør vitterlig at have stæd og bortfæstet til Jens Christian Laursen et mig tilhørende og på mit gods beliggende hus i Erslev sogn og by, som Niels Andersen sidst har haft i fæste«).

Familien levede tilsyneladende i et lykkeligt og harmonisk ægteskab. I 1841 malede Niels G. Rademacher et stort billede af familien i Dueholms smukke have, virkelig familieidyl, med såvel børn som svigerbørn. Dat-

Dueholm malet i 1838 af Rasmus Henrik Kruse, der var forvalter på godset fra 1813 til 1824. Bygningerne ses fra den vestlige side. Til højre ses tårnet på den gamle Sct. Clemens kirke.

teren Olavia var dengang endnu ikke gift med proprietær Mulvad, men han er senere påmalet billedet. Kigger man lidt bag kulisserne, var det hele måske knap så idyllisk:

Poul Tøttrup havde fået et barn med en pige fra Gullerup.

Ifølge et brev fra datteren, Olavia, til sønnen, Thorvald, led moderen meget af hovedpine, og var ofte sengeliggende.

Og datteren og svigersønnen på Frydsbrønd var misundelige på datteren og svigersønnen på Rolstrup, og mente, at de havde købt den for billig.

Ja, der var skam også problemer i den Tøttrupske familie.

Fru Charlotte Marie Tøttrup døde på Dueholm den 28. september 1844, og skønt Tøttrup havde fået kongelig bevilling til at sidde i uskiftet bo, holdt han allerede skifte den 29. januar 1845.

Aktiverne ansattes til	
i alt	159.910 rdl.
mod gæld	59.138 rdl.
I alt	100.772 rdl.
Halvdelen tilfalder enkemanden:	
50.386 rdl., 3 sønner får hver 9.161 rdl. 8, 8/11 sk., 5 døtre får hver 4.580 rdl. 3- 4 4/11 sk. Tøttrup forhøjede beløbet til sønnerne til 10.000 rdl. og til døtrene til 5.000 rdl.	

Ifølge urmager Østergårds optegnelser blev Dueholm solgt af proprietær Tøttrup i august 1842 til justitsråd, amtsforvalter Lyts fra Hørsholm for 255.000 rdl. Denne handel er åbenbart ikke blevet til noget. Ved købekontrakt af 25. august 1845 solgte Poul Ulrich Ernst Tøttrup Dueholm til agent N. Nyholm. Den nedbrændte Dueholm Mølle og teglværket, samt Elsø kirketiende og Erslev, Tødsø og Alsted kongetiende, var med i handelen.

Købesummen var 160.000 rdl. + 5.000 rdl. for besætning og inventar. Tøttrup forbeholdt sig ret til nogle køre- og rideheste. Tøttrup skulle blive boende og forestå genopbygningen af Dueholm Mølle, og passe bedriften.

Den 21. marts 1846 købte Tøttrup gården »Edelsborg« i Skanderup sogn ved Skanderborg, af justitsråd, amtsforvalter Jacob Hornemann Bindsbøll, for 16.500 rdl.

Den 22. august 1845 blev Poul Ulrich Ernst Tøttrup gift 2. gang i Tødsø kirke med Mariane Elisabeth Engel, der var født i Nakskov den 17. februar 1825, datter af købmand Christian Ferdinand Engel og hustru Bodild Margrethe Raahauge. Det har ikke været let for den 20-årige Mariane at blive frue på Dueholm. Otte stedbørn fik hun, deraf var de tre ældre end hende selv, og en på samme alder. Der er vist ingen tvivl

om at det har været en lettelse for hende den dag hendes mand Poul Tøttrup slog smæld med pisken, og vognen kørte mod »Edelsborg«.

Folketælling 1850 for Skanderup.

»Edelsborg«:

Ejer af gården:

Poul Ulrich Ernst Tøttrup, 53 år.

Hans kone:

Mariane Elisabeth Tøttrup, 25 år.

Deres børn:

Thora Alvilda Rosalia, 21 år.

Flora Elvine Christiane, 11 år.

Christiane Margarethe, 2 år.

Lærerinde:

Marie Magdalene Hillingsø, 25 år.

Tjenestefolk:

Niels Pedersen, 66 år.

Hans Pedersen, 25 år.

Mikkel Jensen, 29 år.

Jacob Nielsen, 49 år.

Niels Nielsen, 61 år.

Peder Christensen, 37 år.

Severine Jacobine Jocusen, 21 år.

Den 19. juni 1861 gæstede Kong Frederik VII og Grevinde Danner Skanderborg. Her var Poul Tøttrup også med. En mand ved navn Frederik Christiansen, også kaldet »Rytter Frederik«, havde skrevet en smædevisse om deltagerne, og om Tøttrup lød det:

Og Tøttrup kom i fuld galop med næsen højt i vejret op.

Han har jo, som vi alle ved en næse både stor og bred.

Den 22. november 1862 døde Poul Ulrich Ernst Tøttrup på »Edelsborg«, 64 år gammel, af apopleksi (hjerneblødning) og blev begravet i Skanderup, den 1. december 1862.

Hans 2. kone Mariane Elisabeth Engel døde på Sygehjemmet, Rolighedsvej 1, København, den 3. maj 1907, 82 år gammel, og blev begravet på Skanderup kirkegård, den 11. maj 1907.

Børn af 1. ægteskab:

1. Andrea Poulina Frederiche Tøttrup, født den 12. februar 1820 på Dueholm. Viet den 5. oktober 1839 til Niels Voetmand af Frydsbrønd. Død 4. januar 1845.
2. Olavia Charlotte Wilhelmine Tøttrup, født den 27. maj 1822 på Dueholm. Viet den 7. august 1844 til Matias Steinfeldt Mulvad af Rolstrup. Død 9. maj 1860.

3. Thorvald Christian Tøttrup, født den 6. december 1823 på Dueholm. Viet den 26. april 1846 med Frederikke Ferdinandine Steenberg. Død den 29. august 1900.

4. Frederikke Henriette Caroline Sophie Wilhelmine Tøttrup, født den 10. november 1825 på Frydsbrønd. Viet den 9. juli 1842 med Johan Christian Møller til Aagaardsholm. Død den 17. december 1861.

5. Andreas Frederik Ferdinand Tøttrup, døbt den 13. juli 1827 på Frydsbrønd. Død den 16. august 1833.

6. Thora Alvilde Rosalie Tøttrup, født den 1. juni 1829 på Frydsbrønd. Viet den 21. maj 1851 i Skanderup med løjtnant Otto Peder Traugott Grüner. Død den 29. oktober 1853.

7. Ane Helene Charitas Tøttrup, døbt den 16. januar 1831. Død juli 1831.

8. Harald Valdemar Tøttrup, født den 21. oktober 1832 på Frydsbrønd. Viet den 18. oktober 1854 med Marie Henriette Engel. Død den 1. maj 1905.

9. Andreas Frederik Ferdinand Tøttrup, født den 1. august 1837 på Dueholm. Viet den 19. juli 1865 med Henriette Conradine Augusta Reinhold. Død den 20. februar 1907

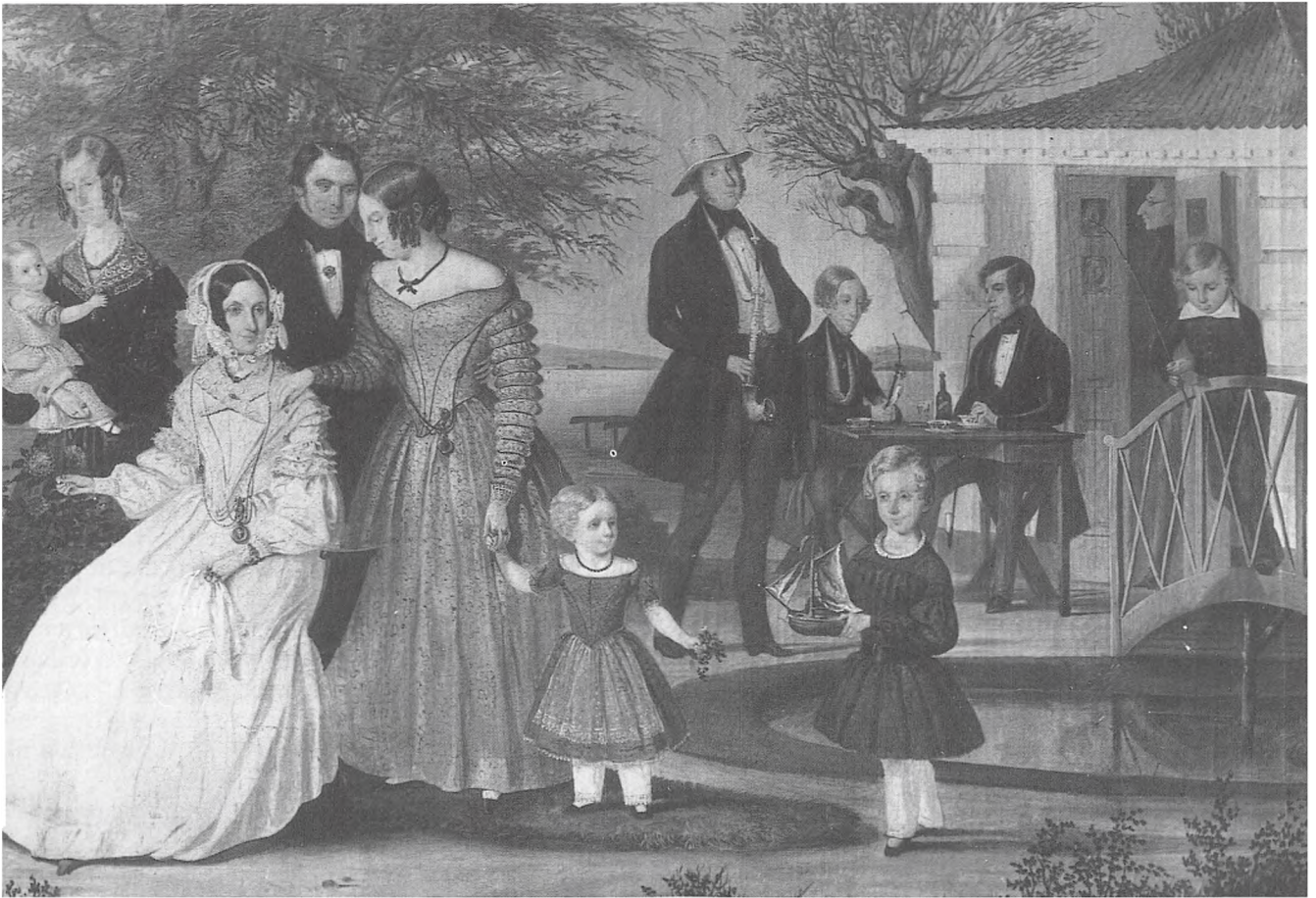
10. Flora Alvine Constantia Tøttrup, født den 28. august 1839 på Dueholm. Viet den 6. oktober 1857 med købmand i Viborg Jørgen Christian Lindholm. Død den 18. juni 1881 i Kolding. Barn af 2. ægteskab:

1. Christiane Magarita Tøttrup, født på Edelsborg i Skanderup sogn den 13. marts 1848, død på sygehjemmet, Rolighedsvej i København, den 20. juli 1908, begravet på Skanderup kirkegård. Hun var ugift, og led af en rygmarvsskade.

I foråret 1836 havde Poul Tøttrup iøvrigt en lille affære med en ung pige fra Gullerup, Maren Sørensdatter. Resultatet er at læse i Bjergby kirkebog: »1837 den 19. januar født Søren Andreas Sørensen. Moderen, pige Maren Sørensdatter hos sin moder Ane Margrethe Mikkelsdatter i

Gullerup. Som barnefader blev udlagt Hr. Proprietair Poul Tøttrup på Dueholm. Vidner vare Huusmand Søren Harbøll og Indsidder Chr. Enevoldsen, begge af Skarum«. Bjergby kirkebog 1837: »Død den 18. april, begravet den 23. april, Søren Andreas Sørensen. En søn af fruentimmeret Maren Sørensdatter i Gullerup. Barnefaderen Poul Tøttrup på Dueholm. P. 234. Forevist dødsattest«.

Sommeren 1841 var kunstmaleren Rademacher bestilt til at male et billede af 4. generation Tøttrup. Familien havde ejet Dueholm fra 1732. Damerne er iført kjoler fra Paris, indkøbt til anledningen.

Midt i billedet sidder husfruen, den 40-årige fru Charlotte Marie Tøttrup, født Bruun, i lyserød, næsten hvid, silkekjole, hvorpå den tunge guldlænke og den store guldbroche gløder, og med fruehue over det mørke hår (1).

Ved moderens venstre side den 20-årige datter, frk. Olavia Tøttrup (2) og hendes kæreste, proprietær Mulvad på Rolstrup (3), senere sparekassedirektør.

Olavia Tøttrup, der har en lys, klar blå kjole på og et hårsmykke om halsen, har sin yngste søster, den lille Flora i hånden, hun strutter i lakrød kjole med blonderforklæde og hvide mamelukker (4). Flora blev senere gift med købmand Lindholm i Viborg.

Til højre for denne gruppe, med sølvbeslået merskumspibe i højre hånd og med den venstre i bukselommen, så kjolen holdes tilbage fra den svagt rosa vest over den fyldige godsejermave, står ejeren af Dueholm, den 43-årige Poul Ulrich Ernst Tøttrup, udmærket fremfor de andre herrer ikke blot ved store, buskede bakkenbarter, men også ved at bære hat på hovedet (5).

Længere til højre i billedet – i sort tøj med gul silkevest – sidder den 18-årige Thorvald Tøttrup (6), der senere blev gift med Frederikke Ferdinandine Steenberg, datter af købmand Busk Steenberg. Thorvald blev ejer af gården Karmark i Nørreådal.

Thorvald sidder ved kaffen og likøren og får sig en hyggelig pibe tobak sammen med sin svoger, godsejer Voetmann til Frydsbrønd (7). Inde bag døren i den lille, tegltækte pavillon skimtes profilen af gårdens huslærer, prokurator Kaludan (8).

På broen fisker den 11-årige Harald Tøttrup i fint, gråblåt tøj (9). Han blev senere skatteopkræver i Aarhus. Foran dammen står den 4-årige Ferdinand i mørkegrøn busseronne (10), stolt med sit skib, han blev postbud i Skive.

Bag moderen står hendes ældste datter, den 21-årige fru Andrea Voetmann (11) med sin førstefødte, Charlotte Marie, på armen. Fru Voetmann er i sort kjole med blåt forklæde, tunge røde koraldråber i ørerne og rødt koralsmykke om halsen. Smykket findes i dag udstillet på museet. Hun ser svagelig ud og døde da også i 1845, kun 25 år gammel, efter at have født en søn.

I gammelrosa kjole rækker den 12-årige Thora Tøttrup ud efter den lille Charlotte (12). Hun er endnu så meget barn, at hendes kjole ikke er blevet helt lang endnu. Mamelukkerne ses – men kjolen er dog en krinoline.

Lidt for sig selv – tilbagetrukket i havens gang – sværmer den forlovede Frederikke Tøttrup (13), der er 16 år, med sin kæreste, forpagter Møller på Aagaardsholm (14). Frederikke har en småblomstret lysegul kjole på.

Fire år efter, i 1845, opløstes familien. Charlotte Marie Tøttrup døde 1844. Den ældste datter, fru Voetmann i 1845. P. U. Tøttrup solgte Dueholm den 25. august 1845 til agent Nyholm.

Tøttrup flyttede til sin nyerhvervede gård, Edelsborg ved Skanderup.

Anders Andersen Vestergaard i Frøslev

Af Per Bugge Vegger

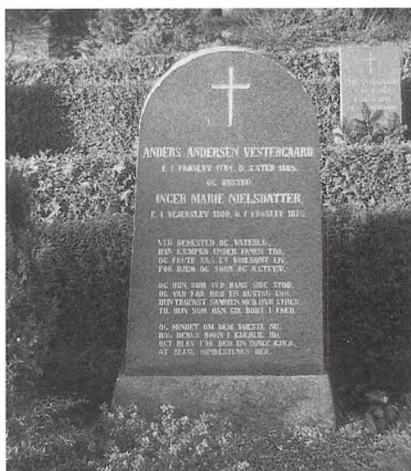
Nu om dage er gravsten ikke meddelssomme. De oplysninger de giver en om en person er normalt blot fødsels- og dødsåret. En sjælden gang kan der snige sig en titel ind på stenen.

Sådan var det ikke i forrige århundrede. Ofte blev stenene dengang fyldt med oplysninger om erhverv og civilstand. Normalt var det stikord til, hvor godt det var gået afdøde i levende live »proprietær- godsejer- rentier-hotelejer« m.v., men af og til kan man også finde sten, der fortæller om en tilværelse, vi idag vil kalde »indholdsrig«.

*Ved Sehested og Vaterlo
han kæmped under Fanen Tro
og førte saa et Virksomt Liv
for Hjem og Børn og Ægteviv*

*Og hun som ved hans Side stod
og var for ham en Hustru god
hun trofast sammen med ham stred
til hun som han gik bort i Fred*

*Og Mindet om dem vokste nu
hos deres Børn i kjærlig Hu
det blev for dem en Tanke kjær
at rejse Mindestenen her*

På Frøslev kirkegård står der en gravsten over Anders Andersen Vestergaard født 1784 død 1865 og hustruen Inger Marie Nielsdatter født 1802 død 1875. På stenen er der tre vers, der fortæller om vigtige begivenheder i Anders Andersen Vestergaards og Inger Marie Nielsdatters tilværelse.

Det er altså børnene, der har rejst stenen og skrevet versene. Det fremgår også, at stenen er rejst nogen tid efter moderens død. Den høje slebne granitsten hører da også hjemme i tiden omkring århundredeskiftet. En tilsvarende sten fra 1875 ville have en større bredde i forhold til højden.

Anders Andersen blev i 1815 gift med Else Nielsdatter Vestergaard. Hun medbragte ikke blot et ekstra familienavn, men også gården »Vestergaard« i Frøslev. I 1822, da kornpriserne nåede bunden, gik parret fallit og flyttede til en ejendom på fire tønder land. I 1838 døde Else. Samme år giftede Anders sig med Inger Marie Nielsdatter. De fik senere to børn, Kirsten Marie og Niels Andreas senere kendt som fabrikant Andreas Vestergaard.

Der kunne altså uden videre have været lavet flere vers om Anders, men det er naturligvis børnenes erindringer, der præger versene: Barn-domshjemmet og faderens fortællinger fra dengang han var soldat under Napoleonskrigene.

Efter England havde belejret København og taget den danske flåde i 1807, blev Danmark allieret med Frankrig. Danmark skulle stille en hjælpehær på 12000 mand og 40 kanoner. Det må være den hær, Anders var soldat i.

Hæren rykkede i 1813 ind i Mecklenborg under konstante småkampe. Tyske partisaner angreb hele tiden forsyningslinierne. Hæren vandt et mindre slag ved Sehestedt, men det

hjalp ikke meget for næsten samtidigt tabte Napoleon et stort slag ved Leipzig. Den danske hær måtte derfor trække sig tilbage til Hamborg.

Den danske regering forstod nu, at den holdt på den forkerte hest. Den opsagde derfor alliancen med Napoleon og allierede sig med England. Den danske hær burde derfor have været med ved Waterloo på engelsk side. Det var den heldigvis ikke, for hæren var ikke nået længere end til Düsseldorf og Münster.

Hærstyrken blev kraftigt nedskåret i 1815 og Anders vendte hjem til Frøslev for samme år at blive gift med Else.

»Ved Vaterlo, han kæmped under Fanen tro« står der på gravstenen. Ved Sehestedt kan Anders Andersen have været med, men næppe ved Waterloo, for skulle han have været der, var det som desertør. Havde han virkelig forladt den danske hær i årene op mod 1815 ville Anders næppe turde vende hjem før mange år senere.

Men derfor er det alligevel næsten sandhed, hvad der står på stenen. Anders' soldaterhistorier er blevet bedre og bedre efterhånden som årene er gået. Da han 30 år efter slaget ved Waterloo sidder og fortæller børnene om, hvad der skete dengang, bliver det naturligvis Anders selv, der personligt jog Napoleon på flugt.

Når Anders ikke var bange for at bruge fantasien, kan jeg også tillade mig at tro Anders var dragon og red ved siden af »Messingjens«. Den hest der bar fortælleren fra Blicher's: E Bindstouw hjem til Danmark sammen med en fransk kæreste.

Morsø Lokalhistoriske Arkiv ønsker læsernes hjælp til oplysninger om disse billeder - Sted? - Navne? - År?

Den første motoriserede høst på Mors var på »Peterslund« Ø. Assels 1919.

»Peterslund«s første mejetærsker. 1956.

Fæstebonde på Skarregaard

Af Niels Vestergård Larsen

Da Morsø kommune i 1978 modtog Skarregaard, som testamentarisk gave, blev alle morsingboere pludselig »medejere« til denne skønne, gamle gård, der med sin historiske fortid, og beliggenhed i Morsø's storslåede natur, er en af de »perler,« der er med til at gøre vor ø til et godt sted at leve – og dø. Men at modtage en så storslået gave giver også forpligtelser. – Det er i dag en fornøjelse at aflægge gården et besøg, og se den nænsomhed og kærlighed til historie og natur, der præger gårdens drift og vedligeholdelse. – Måtte disse forhold vedblivende råde og alle vi »medejere« erkende, at denne gave ikke er for os alene, men også er en arv til kommende generationer, som vi i øjeblikket er sat til at beskytte og bestyre.

Skarregaard er en af de gårde her på øen, hvis historie det er lykkedes at føre længst tilbage. Et par hundrede meter vest for det nuværende Skarregaard har man udgravet en boplads, hvor der engang i 1000-tallet har ligget en større gård med flere bygninger. Noget nord herfor, på den nordlige del af bakken Krogsbjerg, ligger voldstedet »Skarreborg«, hvor de sagkyndige mener, at kong Niels, i begyndelsen af 1100-tallet, opførte en borg som en demonstration af kongens magt og som en advarsel til de nordjyske bønder, der i 1086 i Odense havde myrdet Niels's broder, kong »Knud den Hellige«. Længere op i middelalderen solgte kongemagten »Skarreborg«, som blev nedbrudt og materialerne genanvendt til opførelsen af en gård. Denne gård ejedes nu gennem flere hundrede år af skiftende mænd og kvinder af den gamle danske adel. Til tider var der en enkelt ejer, til andre tider var der flere, der ejede en part af gården, som de gennem arv var kommet i besiddelse af. Dette gav ind imellem anledning til tvistigheder, og der findes i denne anledning

flere retssager, som er blevet ført ved Landstinget. Af de skiftende adelsmænd, som ejede Skarregaard, boede nogle på gården, mens andre lod den drive ved forpagter eller bestyrer. Som et minde fra denne tid om Skarregaards ejere kan man i Sdr. Draaby Kirke se prædikestolen, hvor der på et af sidefelterne står: »Anno 1590 lod Maren Lycki till Skaregaardt thenne Predicksyuol opsette«. Den sidste adelsmand, som ejede Skarregaard, var Sivert Brockenhus på Ullerup, men da han i 1683 døde i armod, og ingen ville indløse gården for de skyldige skatter, tildømtes den Kongen. Gaarden var da fuldstændig øde på både bygning og besætning, og den blev nu udlagt som »Ryttergods« (d.v.s. gårdens afgifter gik til opretholdelse af Rytterregimenterne) og bortfæstedes til Jørgen Pallesen, der mod 3 års skattefrihed påtog sig at forsyne gården med de nødvendige bygninger. I 1716 solgtes en stor del af ryttergodset i Nordvestjylland, heriblandt også Skarregaard, som på auktion sammen med flere andre ejendomme blev købt af byfoged Rasmus Jørgensen i Nykøbing. Han købte 160 tdr. hartkorn for 5.445 rigsdaler, –(for Skarregaard betalte han 22 rdl. pr. tdr. hartkorn, 355 rdl. og 20 skl.) Senere køber Rasmus Jørgensen også Frølevgaard. Disse ejendomshandler finanserede han gennem låneoptagning, således havde amtsfuldmægtig Peder Worm i Aalborg lånt ham penge mod pant i jordegodset, herunder bl.a. i Skarregaard, men da heldet svigter Rasmus Jørgensen, og han kommer i svære økonomiske vanskeligheder, må han allerede i 1727 gøre »opbud« (d.v.s. overlade kreditorerne alle sine ejendele og gods, og dermed undgå at komme i gældsfængsel) og derved bliver Peder Worm ejer af Skarregaard. På et tidspunkt engang i 1730-erne må ejeren af Ullerup og Nandrup Godser,

provst Rubek Humble, have tilkøbt sig Skarregaard, for ved hans død i 1744, da Nandrup Gods sælges til Søren Nandrup på Sø, er den indbefattet i det medfølgende bøndergods. Skarregaard bliver nu liggende under Nandrup Gods indtil 1795, hvor F.W. Steenstrup sælger den til ejeren af Sø og Ullerup Godser, kammerråd Jens Stadel. Dennes søn, justitsråd Frederich Hauch Stadel, sælger i 1832 Skarregaard til Jørgen Christian Overgaard, hvis familie nu, som selvejere gennem fire generationer, ejer gaarden indtil 1978, hvor den skænkes til Morsø Kommune.

Tiden, 1716 - 1832, hvor Skarregaard henlå som en almindelig fæstebondegaard, er en af de dunkleste i dens historie, men da jeg fandt ud af, at en af mine forfædre havde været fæstebonde på Skarregaard, fattede jeg interesse for netop denne tid, og det lykkedes mig da også at finde noget om fæsterne og gården. Det er især Skifte- og Fæsteprotokoller for Nandrup Gods, Ullerup Godsarkiv, Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokoller, samt Morsø Herreders Justitsprotokoller med bilag, som har bidraget med oplysninger. I det efterfølgende skal jeg prøve at berette lidt om denne tid og de forhold, hvorunder min forfader, Jens Christensen, levede som fæstebonde i Skarregaard, fra 1721 og til sin død i 1754.

Den 30. august 1731 underskriver min tip-tip-tip-tip-oldefader, Jens Christensen, sit fæstebrev. Det er Peder Worm, amtsfuldmægtig i Aalborg, der bortfæster sin gård, Skarregaard på Nordmors. Fæstebrevet er udstedt i Aalborg d. 10. april 1731, men underskrives på Højris Gods d. 30. august af Jens Christensen. Peder Worm har måske haft familiemæssig tilknytning til afdøde Poul von Klingenberg, eller dennes enke, Ulrikka Augusta von Spekhan, der sad som ejer af Højris, og fået hende

til at varetage bortfæstningen af Skarregaard. Hvorfra Jens Christensen kommer, og hvem hans forældre er, vides ikke – endnu, men der er noget, som tyder på en familiemæssig tilknytning til beboere i og omkring Flade, – han bliver i alt fald gift med Mette, datter af fæstegaardmand Peder Sørensen Bukhave i Flade. Af fæstebrevet fremgår det, at han, forinden udstedelsen af dette, har haft Skarregaard i forpagtning i 10 år. Nu er der jo nok en del, som vil undre sig og mener, at det er et tilbageskridt for Jens Christensen at blive degraderet til en almindelig fæstebonde, fra at have været en fri forpagter. I bøger, radio og tv har vi jo så ofte set, at en fæstebonde var en underkuet og udnyttet person, der var udsat for godsejerens og fogedens forgodtbeholdende, – men dette gælder nu i de fleste tilfælde ikke her på Mors. – Godsejerne og fæstebønderne var økonomisk og arbejdsmæssigt afhængige af hinanden, og i de allerfleste indgåede fæstebrevsforhold gik det udmærket, og der blev udvist gensidig respekt og forståelse for hinandens problemer. Når Jens Christensen overtager Skarregaard som fæstegaard, sikrer han dermed sin alderdom, – idet fæstebrevet er udstedt »på livstid« – ja endog enkens med, og saafremt han opfylder brevets betingelser, kan han ikke sættes fra gaarden, – ej heller hvis ejeren skulle finde på at sælge den. Derimod havde forpagtere en kort opsigelse, og de blev ofte opsagt og udskiftet i forbindelse med ejerskifte. En sådan fhv. forpagter, der måske var kommet op i årene, var ret ilde stedt, da det, som regel, ikke var lykkedes ham at få lagt noget til side til alderdommen for ham og konen, og da der på denne tid ikke fandtes hverken »folkepension« eller »bistandshjælp«, måtte de leve af andres nåde og barmhjertighed (folketællingslisterne fortæller om mange ældre, som må ernære sig som betlere og almisselemmer).

I Jens Christensens fæstebrev står der, at han af gården skal svare alle de påbudte kongelige skatter, og hvert år vise kvittering for at dette er sket, (ellers heftede ejeren selv for dem). – Han skal betale 10 rdl. årlig i »landgilde« og »arbejdspenge« (landgilde var fæsteafgiften, og arbejdspenge var en afgift, som svaredes når fæste-

ren var fritaget for hoveriarbejde), – dog skal Jens Christensen være villig til: »at køre en reise eller toe om aaret for mig«. – Han skal holde gårdens bygninger i forsvarlig stand, og: »ellers efter Hans Kongelige Majestæts allernådigste lov og forordninger stede og forholde sig som en ærlig fæstebonde vel egner og anstaar«.

Hvordan landskabet så ud, og hvordan forholdene var som landmand på Jens Christensens tid, vil jeg prøve at forklare ved at invitere læserne med på en vandretur fra Sejerslev by og ned til Skarregaard. Lad os tage fantasien til hjælp og prøve at forestille os, at vi omkring 1740 står oppe i Sejerslev og nu vil vandre ned og besøge Jens Christensen og hans familie på Skarregaard.

Sejerslev var her i første halvdel af 1700-tallet en landsby bestående af en stor præstegård og 12-13 andre større eller mindre gårde, samt en 7-8 huse med lidt jord til. Alle gårdene og husene lå tæt samlet omkring den store kirke. Sejerslev var et af øens største kirkesogne bestående af følgende ejerlav: Sejerslev By, Sø Hovedgaard, Hanstholm, Nr. Draaby, Dybdal, Skærbæk, Skrandrup, Skarregaard, Feggeklit og Hesselbjerg. Hele byen var omgivet af diger og gærder, ikke for at holde uvedkommende borte, men for at hindre byens løsgående dyr, kalve, lam, svin, gæs, ænder og høns i at rende ud i kornmarkerne og lave ravage. Vi går nu ud af byledet ved kirken, – iflg. »Videbrev for Sejerslev« skulle dette led vedligeholdes af: »den hederlige mand hr. Jens Ibsen (sognepræsten) og af Ifuer Jensens gaard«. Lige uden for leddet begynder byens indmark, hvori alsæd-skifterne ligger (alsæd = jord, der dyrkes hvert år, – modsat brødjord (brydejord) = der dyrkes 2-4 år, hvorefter det brakkes i mindst lige så lang tid). Lidt længere ude kommer brødjorderne, og endnu længere væk kommer så byens vange, der ofte kun dyrkedes et par år, og derefter måtte hvile, eller brakkes, i op til 10 år. Brakmarkerne, som var tilgroede med ukrudt og græsser, kaldtes »baarer«, og de blev slået i hø eller afgræssede. Indmarken kunne give op til 5-6 fold (5-6 gange udsæden), mens vangjorderne ofte kun gav 2-3 fold. Der findes en gammel tommelfingerregel, som siger: »af en gårds kornavl skal 1/3 an-

vendes til udsæd næste år, 1/3 til landgilde og skatter, mens den sidste 1/3 så kan anvendes til foder og brød til dyr og mennesker«. Indmarken og vangene var inddelte i utallige små skifter, og hver gård og hus havde et eller flere af disse. En gård kunne således godt have sin jord i op til over 50 forskellige små skifter, spredt liggende ud over landsbyens forskellige marker og vange. Længst væk, og som regel også på den dårligste jord, kommer så byens »fælled« (fællesjord, som ikke er inddelt i skifter). Fælleden, der ofte bestod af lynghede, benyttedes til afgræsning, eller høstedes til foder eller brændsel. På lyngheden blev der også skåret fladtør (hog'n-tør). Vi er nu på vor vandring kommet godt nord for Sejerslev og Skrandrup byer og har netop her vesterude, Sejerslev Klit, en fælled, som strækker sig, med sine nøgne forblæste lyngbakker, helt ud mod Thisted Bredning. Til den anden side, mod øst, har vi Sejerslev Kær, hvis mange små lodder strækker sig som fingre ud mod den store Hund-sø, der går fra Hunderup helt op til Hesselbjerg. I kæret avles godt hø, og der graves tusindvis af skudtør, som sammen med fladtørvene fra heden er den eneste form for ildebrændsel, man har at fyre med.

Et af de forhold, der nok er sværest at forstå for nutidige mennesker, er, hvor øde og bart landskabet var på denne tid. Alle gårdene og husene lå tæt samlede inde i landsbyen, kun nogle ganske få »enstedgårde« lå udenfor, man kunne se milevidt omkring over forblæste lyngbakker, heder og enge, imellem disse lå landsbyernes vange og marker. Der var ingen træer, som forstyrrede udsynet, for i 1700 og 1800-tallet fandtes der vel ikke et eneste ordentligt træ her på Mors – måske et par stykker ned ved Højris. Langt borte kunne man se en kirke og omkring denne en samling gårde og huse, her lå så nabolandsbyen. I dag ligger husene og gårdene spredt ud over landskabet, omgivet af haver med masser af lætræer og buske, og de vindblæste lyngbakker er i dag tilplantede og fremtræder som grønne plantager.

Vi er nu kommet op, hvor Skarregaards jorder begynder. Skarregaard er en såkaldt »enstedgård«, d.v.s. en gård, der har sine jorder samlet for sig selv i eet stykke, og ikke indgår i

fællesskabet med landsbyens øvrige gårde. Skarreagaards jorder er ikke af de allerbedste, og med sine 16 tdr. 1. skp. 2 alb. hartkorn er det et anseeligt areal, der hører under gården. Nede på strandengene, på tangen mellem de to søer, får vi øje på Skarreagaards bygninger, som er lave lerklinede huse med udskud, hvor taget når ned til kun omtrent en meter over jorden. Gården ligger ganske bar, ikke et eneste træ øjnes, og den ligger her ud mod fjorden ganske udsat for vejrligets omskiftelighed. På vejen ned til gården har vi passeret kornmarkerne, der ligger på de højereliggende arealer, mens der her nede på strandengene avles godt hør, og her findes der god græsning til gårdens besætning, blandt andet til studene. (Nu må vi huske på, at på dette tidspunkt var Limfjorden lukket mod vest, og disse lave arealer var ikke nær så udsatte for højvande, som i dag, desuden var det nærmest brakvand med lavt saltindhold, der fandtes i fjorden, og dette skadede ikke græsset væsentligt). På gårdspladsen bliver vi modtaget af Mette og Jens Christensen, der inviterer os indenfor, hvor vi i stuen bliver bænket ved langbordet og bydes et godt glas brændevin og en slurk øl af lågkruget, der står i bænkekrogen. Børnene er nu også kommet tilstede, de er nysgerrige, for det er ikke hver dag, man får fremmede på besøg. Den ældste af sønnerne er Christen, så er der »store« Jens og »lille« Jens, samt døtrene Johanne og Anne, og de to yngste piger »store« Kirsten og »lille« Kirsten, (her ser vi et af de – ikke usædvanlige – eksempler, hvor flere af børnene har fået samme fornavn). Den ene Jens efterfølger faderen som fæstebonde i Skarreagaard, mens den anden, »Jens Jensen« bliver fæstebonde i Skrandrupgaard. To af pigerne bliver gift med fæstegaardmænd i Ejerslev, – deraf den ene, som er min tip-tip-tip-oldemor. Her vil vi slutte vores lille vandretur fra Sejerslev til Skarreagaard i 1700-tallet.

Jens Christensen dør i slutningen af 1754. På dette tidspunkt hører Skarreagaard under Nandrup Gods, og det er derfor ejeren af dette, provst Søren Ammidsbøll, der, som skifteforvalter og husbonde, møder op på Skarreagaard, for at holde lovligt skifte efter den afdøde. Dette skifte findes indført i Nandrup Skifte-

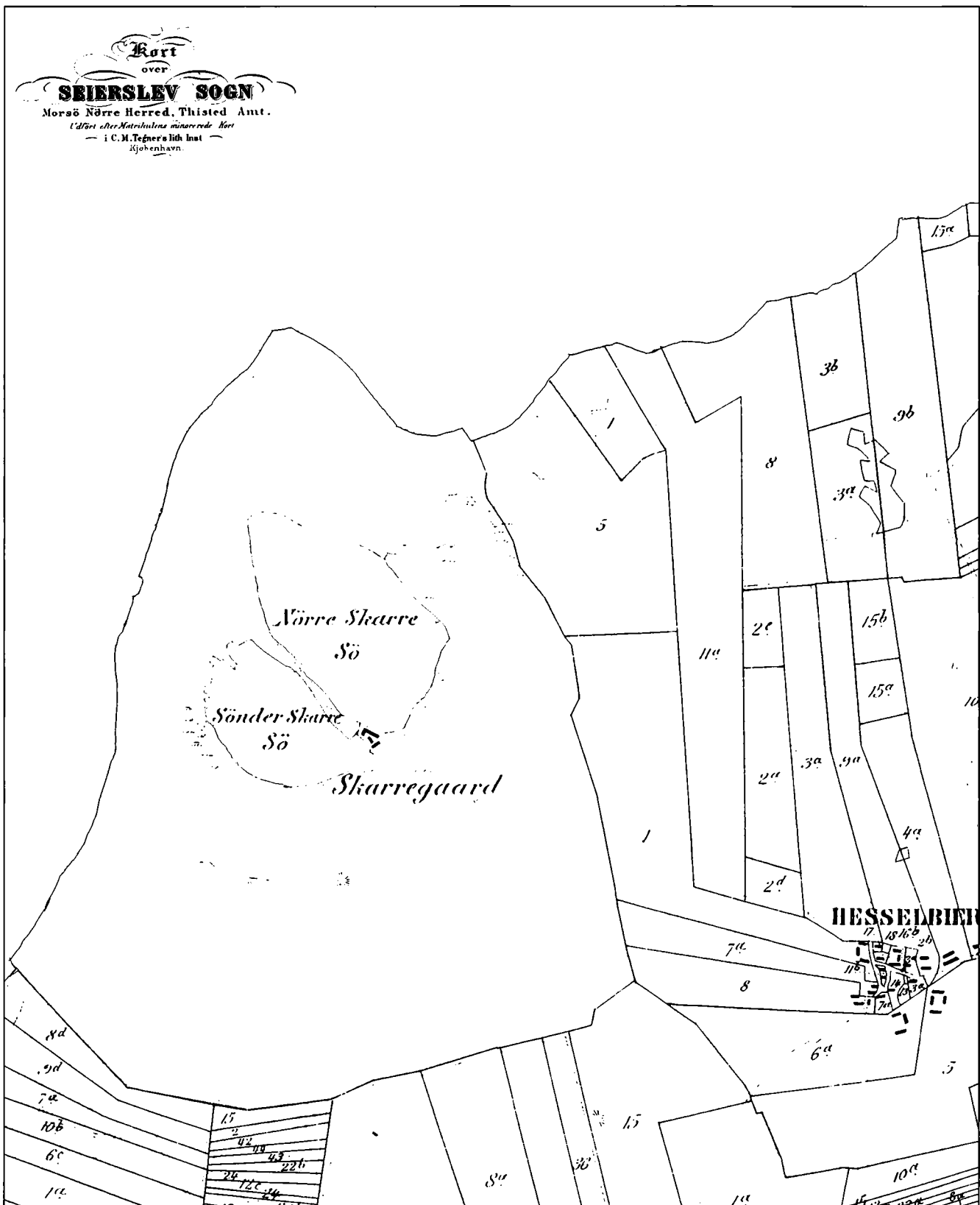
protokol og giver en del oplysninger om de forhold, hvorunder Jens Christensen og hans familie levede.

Den 29. januar 1755, på den lovbefalede 30te dag efter dødsfaldet, afholdtes skifteforretningen. De to ældste af pigerne er nu gifte, og da de har fået deres bryllup, samt udstyr, bekostet af forældrene, afstår de fra at gøre krav på arv efter deres fader. Dødsboets effekter og bohave er blevet optalt og vurderet, og det udgjorde en værdi af 153 rigsdaler, 2 mark og 10 skilling. Bygningernes tilstand vurderes, og man finder, at der til rålingshusets (stuehusets) istandsættelse behøves 10 læs tag, samt en del tømmer. Stude-huset fandtes at kunne istandsættes for 4 rdl. 4 mk. 8 skl. Til Vester-huset, tømmer og tag for 9 rdl. og til Laden »som overalt er forfalden for tømmer og tag«, 29 rdl. og 5 mk. Endnu et lille Stud-hus skal istandsættes for 8 rdl. 1 mk.. I alt beløber »brystfældigheden« sig til 66 rdl. Dernæst opregnes nu hvad gæld Jens Christensen har, og man ser, at han ofte har været ude på lånemarkedet, idet ikke mindre end 21 personer har penge tilgode. Den samlede gæld, med tillæg af skifteomkostninger, beløber sig til 140 rdl. 4 mk. og 4 skl. Man vurderer og takserer så kornet i laden, både det tærskede og utærskede, og finder ud af, at der ikke er så meget, at det kan regnes til indtægt for dødsboet, da det korn, som findes langt fra kan strække, til sædekorn, forderkorn, landgilde og skatter, indtil næste års avl kommer i hus. Derfor slutter skiftet således: »Sterfboens midler og effekter, som før er anført, bidrager sig til dend summa 153 rdl. 10 skl. – Derimod sterfboens påheftede og bortskyldig giæld, – bidrager sig til dend summa 206 rdl. 4 mk. 4 skl. – Liqvideret og beregnet mod hinanden bliver så gielden meere og høyere end boens midler 53 rdl. 1 mk. 10 skl. – og altså bliver der da intet til arvingerne og børnene denne sinde (tid) at deele og skifte, – allene moderen er forbunden, ved en sømmelig, erlig og christen opdragelse, at forsørge dem, i tugt, gudfrygtighed, Herrens formaning, – Gud til ære, og hende selv til evig salighed. – Hvad creditorerne er anlangende, seer de selv boens slette tilstand, helst (især) når de anførte bester (heste) og creaturer, som ere så slette og langtufovars-

lige efter forholdene til en 16 tdr. hartkorn, som Scharregaard i Matrifulen er ansat for, burde at udslettes, dog her sterfboen til indtægt er beregnet, som ellers burde at fragåe, – hvorfoere dennem og i dessens consideration og efter deris fordring dennem icke kand blive godtgiort eller udlagt.

Til vitterlighed at således er passeret og forrettet, som indført er, underskriver: Skrandrup actum ut supra. (Skranderup foregæet som ovenfor) som laugværge og formynders: Laurs Pedersen i Flade – enchen: Mette Pedersdatter – som skifteforvalter: Søren Ammidsbøll – Søren Michelsen ibidem i Flade – Anders Pedersen af Skrandrup og Jens Michelsen af Hesselbjerg«.

Således slutter skiftet efter Jens Christensen, og vi ser, at det langt fra har været »en dans på roser« at være fæstebonde i Skarreagaard. Han har jævnlige måttet låne penge af familie, venner, naboer og købmændene i Nykøbing, for at klare dagen og vejen, og han har efterhånden fået oparbejdet en anseelig gæld, men husbonden, Søren Ammidsbøll, lader dog alligevel enken, som vedgår gælden, fortsætte i fæstet af Skarreagaard, som hun nu driver indtil 1765, hvor sønnen Jens (kaldet »Jens Skarreagaard«) overtager fæstemålet. Jens Skarreagaard dør allerede i 1776, og ved skiftet efter ham findes der en komplet optegnelse og vurdering over Skarreagaards indbo, redskaber og besætning. Dette skifte slutter også med underskud, – denne gang dog kun på 15 rdl., men vi kan sikkert gå ud fra, at redskaber og besætning har været nogenlunde det samme ved disse to skifter. Ifølge skiftet fandtes der i 1776 på Skarreagaard bl.a. 4 vogne, 2 harver, 1 plov og 1 tromle, Husdyr: 7 heste, 6 køer, 2 kvier, 4 kviekalve, 9 stude, 6 »studekalve«, 1 graabroget tyr, 21 får, 4 væddere og 3 galtgrise. Enken, Anna Dorothea Pedersdatter, får også her lov at fortsætte i fæstemålet, men dog under tilsyn af hendes laugværge Christen Andersen i Sejerslev og hendes broder Mads Pedersen. I 1777 gifter hun sig med karlen Peder Christensen fra Flade, der så overtager fæstebrevet på Skarreagaard. Anna Dorothea dør i 1824 og Peder Christensen (eller Per Kræn, som han kaldtes) døde 1830. Hermed slutter

Kortet viser Skarregaards placering i strandene mellem Nørre og Sønder Skarre Sø. Gården blev i 1840 flyttet herfra til sin nuværende plads.

Jens Christensen og hans efterkommere deres tid som fæstebønder i Skarregaard, men der kommer snart en ny slægt til gården, for i 1832 køber Jørgen Christian Overgaard,

Skarregaard, og hans efterkommere driver, som selvejere, gården helt her op til 1978, da den testamenteredes til Morsø kommune.

Jeg håber, med denne lille beret-

ning, at kunne være med til at vække »medejernes« interesse, og sætte fantasien i sving, så de vil få endnu mere ud af et besøg på denne skønne gård.

Lidt om træplantningens historie på Mors

Af Johan P. Hovmøller

Provst Casper Schade beskriver i sin bog tilstanden ved år 1800 således: »Med havedyrkning står morsingen ganske tilbage. Det er rart at træffe i hans kålgård de fornødne madurter, end sige mere, og sjældent ser man her anden trævækst end nogle hyld, som ydmygt bøjer sig for vestenvinden og nogle bindepile. De, som har omplantet deres kålgård med pile og højere vækst, er ikke mange, og de kunne siges særdeles at udmærke sig iblandt den øvrige hob«.

Det så således i året 1800 trist og øde ud her på øen. Klimaet var barsk og råt, de stærke vinde blæste hen over landet, de suste hen over det bølgeformede bakkeland, med de mange kæmpehøje, og på store vide strækninger så man ikke et eneste træ; der var kun lidt kratskov ved Højris og undtagelsesvis en have med træer ved en herregård, præstegård eller skole, som mindede om mildere egne.

Intet under, at for den almindelige bevidsthed stod det at plante træer som en grille, et lune, som de, der havde råd dertil, kunne beskæftige sig med, men som et klogt og forstandigt menneske ikke skulle indlade sig på.

Provst Schade tager i sin beskrivelse af øen atter og atter til orde for træplantning i have og skov. Efter overleveringen har han i 1818 plantet det første træ i Nykøbing plantage, og det antages, at det er fra ham, at den tanke er udgået at forskønne og gavne byen ved at anlægge en plantage.

Godsejer Anders Gjedde blev i 1805 ejer af Glomstrup og i 1808 af Højris, og omtrent i 1811 beplantede han ca. 5 tdr. land i kort afstand fra gården Glomstrup. Godsejer Gjedde udstedte intet fæstebrev uden at forpligte såvel gårdmænd som husmænd til årligt at plante mindst 10

træer. Han nærede megen interesse for træplantning og har med smag og indsigt anlagt den nuværende have ved Glomstrup.

Landbrugsholdningsselskabet interesserede sig for uddeling af træplanter gratis. Af mænd, hvem selskabet tilkendte eller lovede hjælp, nævnes 1825 gårdmand Poul Mortensen i Skallerup, hvem 50 rd. tilkendtes til en plantning på 4 skp. land.

1830. Gårdbruger Chr. Madsen til Ejstrup i Hvidbjerg Sogn, hvem der lovedes 100 rd. til en plantage på 11½ skp. land.

– Gårdbruger Niels Jensen Bech i Karby, 50 rd. til 4 skp. land.

Jens Larsen bosatte sig i året 1847 i Bjørndrup Mølle i Tødsø sogn. Før hans tid var der i sognet med undtagelse af en mindre have ved præstegården, så godt som intet plantet, men omtrent 1850 begyndte Jens Larsen at plante, han anlagde en lille have ved gården og en lille plantage øst derfor, og endelig plantede han levende hegn omkring ejendommen. En anden gårdmand i Bjørndrup, Peder Chr. Hansen tog først eksempel efter ham og anlagde ligeledes en have og plantede levende hegn.

I nogle år så beboerne skævt til disse mænds arbejde, men først i 1860'erne var modstanden overvunden, og særlig hegnsplantningen tog stærk fart i Bjørndrup, som endnu den dag i dag er den del af sognet, som er bedst forsynet med levende hegn. En sognepræst, født på Fyn, har meddelt, at da han omkring 1876 kom til Mors, slog det ham stærkt, at hele Bjørndrupdistriktet havde et helt andet udseende end det øvrige Mors; på en sommeraften kunde man der gerne drømme sig forflyttet til Fyn; der var en rigdom af levende hegn med en broget bestand af tjørn, hassel og forskellige træer, aldeles

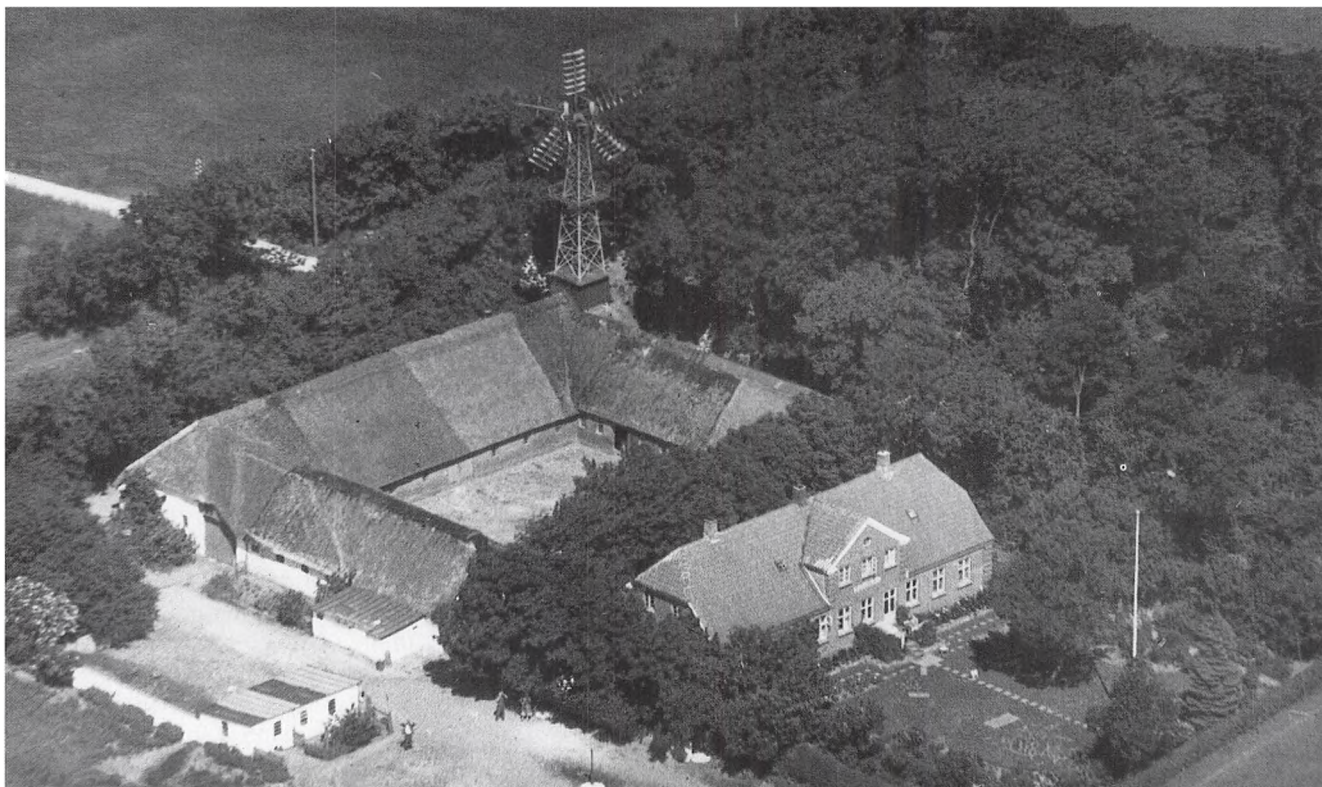
som på øerne, og det hele præg var uendeligt mildt. Der findes nu i Tødsø sogn mange store og smukke haver, både ved gårde og huse, men det er først i de sidste 30 år, at de fleste af dem er fremstået.

Anders Hovmøller var foregangsmand i Outrup sogn. Han var født i Hovmølle i Rakkeby 1802 og døde i Outrup 1894. Han begyndte i året 1861 at tilplante 3 skp. land til frugttræer og køkkenhave. I årene 1868 og 69, da han var flyttet til en anden gård i sognet, beplantede han ca. 1 tdr. land med løv og nåletræer. I 1871 og 73 beplantede han ca. 6 skp. land og senere har han beplantet mindre stykker jord og blev ved dermed helt op i sin høje alderdom. Da han først begyndte at plante, vandrede han til Thisted for at hente planterne fra den derværende plante-skole, og han bar planterne på sin ryg til Outrup.

Torsdag den 4. marts 1875 fejrede Anders Hovmøller og hustru Else Kathrine deres guldbryllup. Ved sognerådets formand, Peder Markvorsen, overræktes guldbrudeparret et brev fra overbestyrelsen for Det kgl. Landhusholdningsselskab, indeholdende en lykønskning i dagens anledning og en anerkendelse for den virksomhed, der fra jubilarens side var udfoldet med hensyn til træplantning og husflid.

Samme år skænkede Det kgl. danske Landhusholdningsselskab ham sit 4. sølvbæger som agtelsestegn for udvist landboflid og ihærdige bestræbelser for træplantning. De to gamle oplevede at holde diamantbryllup og krondiamantbryllup.

Kammerråd Chr. J. Møller til Ejstrup var vel nok den mærkeligste af dem, der virkede for træplantning på Mors i disse år. Han var født den 8. oktober 1817 i Nørremølle i Rak-

»Møllegården« Bjørndrup.

En af de første gårdmænd på Mors, der plantede træer og anlagde have ved gården var Jens Larsen, der i 1847 havde overtaget gården – Billedet af gården er taget ca. 100 år efter.

keby og døde den 24. januar 1891 på Ejstrup.

Hvorledes han har fået interesse for træplantning, vides ikke, men før han ved ægteskab i 1844 med enken efter Chr. Madsen, som – således som tidligere omtalt – havde fået tilskud af Landhusholdningsselskabet til plantning ved Ejstrup, havde han handlet med stude og i den anledning rejst en del i Holsten; men forøvrigt har det vist sig, at hans søskende (deriblandt Jens Møller i Vestergaard i Lødderup og Niels Mathias Møller i Fredsø) også havde interesse for træplantning.

Da Møller kom til Ejstrup, fandtes der ikke meget tilbage af den tidligere plantning; men omtrent i 1849 begyndte Møller at plante. Han anlagde først have, og efter at han var begyndt, fortsatte han dermed indtil henimod 1890, da plantningerne udgjorde omtrent 60 tønder land. Ved selve Ejstrup var der godt 20 tdr. land til have og skov, og på to forskellige steder i marken plantager, hver på 20 tdr. land.

Efterhånden som han plantede, fik han større og større erfaring både

ved mere hensigtsmæssige forarbejder og ved valg af planterne og plantningsmåden. I den første tid plantede han i gravede huller i stærk og gødningskraftig grøn jord, og følgen deraf var, at den stærke græsvegetation tog magten fra planterne, men energisk og udholdende, som han var, fortsatte han så længe med gravning og efterplantning, indtil han omsider fik en plantebestand frem. Senere anvendte han altid reolundergrundspløjning. Ved valget af gran benyttede han i begyndelsen stadig rødgran, men senere holdt han sig til hvidgran og til sidst ved efterplantning, ædelgran.

Møller var med til at danne og bestyre Sindbjerg Plantage og Plantningsforening for Mors. Efter hans død blev der i 1893 i plantagen ved Ejstrup rejst et monument, hvorpå der under en portrætmedaillon af ham står: »Kammerråd C. J. Møller. Han gik foran ved træplantning og jydsk kvægavl. Medborgere rejste dette minde«.

Her følger et uddrag af amtsrådsmedlem Povl Støvlbæks artikel i Morsø Folkeblads julenummer 1911:

»I dette efterår er »Ejstrup« i Hvidbjerg sogn købt, og denne gård vil med sine 14 3/4 tdr. hartkorn og 415 tdr. land, hvoraf ca. 69 er plantage, afgive et betydeligt plus til Udstykningsforeningens virksomhed.

Hvor ligger den smuk og dejlig den gamle gård, omgivet og skjult af grønne træer. Fornem og tilbagetrukket og dog lige ved alfarvej.

Kom der en aften en stille aftenstund og lyt til mølledammens fos. Hvor melodisk og skøn er ikke denne musik i dit øre. Du drømmer om nymfers og Ellepigens lette dans, indtil fuglenes skrig og sagte kvinden i træernes kroner vækker dig til bevidsthed. Og du ser da træerne spejle deres kroner i mølledammen, og de gamle bygninger, der har huset så mange slægter under deres tag, viser deres billede i det stille vand. Du rykker dig langsomt ud af denne stemning og føler, at noget smukt har besøgt dit sind.

For den ældre del af slægten hører navnet »Møller« og »Ejstrup« nøje sammen. Hans virksomhed hans rastløshed og storslåede arbejdsevne mindes endnu af de ældre. Ved

utrættelig slid opdyrkede og mergede han store arealer, og hvad der ikke egnede sig til dyrkning, beplantede han. Mange unge landsmænd søgte ham og fik deres uddannelse, thi Ejstrup var efter datidens forhold en mønstergård. Dog, var Ejstrup veldreven og i orden, stod kvægavlen ikke tilbage. Det var vel mest på dette område, at kammerråd Møller fik sin store betydning. Se engang i stambøgerne over jysk kvægavl, og navnet »Ejstrup« vil møde dit øje på mange sider. Det skønneste navn satte han sig nok i plantningssagen. Her er skabt noget, der vil minde om hans navn til efterslægten.«

Støvlbæks artikel fortæller, bedre end noget andet, hvilken herlig idyl kammerråden skabte på Ejstrup med sin plantning.

Sindbjerg plantage.

Den 2. december 1854 udstedte justitsråd J. C. Bonne til Gammellund, kammerråden Chr. J. Møller til Ejstrup, proprietær Chr. Brejnholt til Damsgaard og gårdejer Lars Lynggaard i Bjergby en indbydelse til ved tegning af aktier a 50 rdl. at tilvejebringe en kapital til anlæg af en planteskole. Dette skete i henhold til en opfordring fra Landhusselskabet til Morsø landøkonomiske Forening om at fremme træplantningen på øen. Det udtaltes i indbydelsen, at planen var at fremme træplantningen på øen både for at beskytte imod de skarpe vestenvinde og for at afhjælpe den i udsigt værende mangel på brændsel; men da indbyderne ikke mente for tiden at kunne få et større areal beplantet, ville man indskrænke sig til anlæg af en planteskole, i hvilken anledning de under forventet tilslutning til planen allerede havde købt ca. 30 tdr. land (23 tdr. land geom. mål) af Sindbjerggårds hede for 1408 rdl.

Indbydelsen fik så stor tilslutning, at der allerede den 8. januar var tegnet 55 aktier, og der valgtes da en foreløbig bestyrelse. Sjælen i dette foretagende var justitsråd Bonne. Han var født den 16. august 1815 og blev i 1837 ejer af Gammellund; han var i mange år formand for Morsø landøkonomiske Selskab. Han var en dygtig og virksom mand, hvis kræfter på forskellig måde blev anvendt i amtets offentlige anliggender; han var blandt andet sognerådsmedlem

og amtsrådsmedlem og medlem af Folketinget fra 1858 til 1864 og af Landstinget først fra 1866 til 1878 og dernæst fra 1866 til 1886. Efter at have solgt Gammellund år 1880, flyttede han bort fra øen; han døde i København den 11. juni 1906. Han var vistnok den betydeligste af de landmænd fra Thisted Amt, som i det 19. århundrede har deltaget i det offentlige liv.

Efter 10. marts 1855 blev love for aktieselskabet vedtagne, og der blev valgt en bestyrelse, bestående af J. C. Bonne, Chr. Brejnholt, C. J. Møller, gårdejer Jens Futtrup i Torp og gartner A. Lassen i Nykøbing.

Der blev efterhånden af statskassen bevilget bidrag til samlet beløb 1250 rdl., af Amtsfonden ligeledes 350 rdl., dog imod, at aktionæerne yderligere indskød 10 rdl. pr. aktie. Ligeledes ydede Nykøbing Sparekasse bidrag. Det var således ret betydelige midler, selskabet i forhold til arealets størrelse fik til rådighed, men opførelse af plantørbolig, udgifter til anlæg af planteskole, indhegning, nødvendigheden af at have en højt lønnet plantør, på et så lille areal, de idelige efterplantninger og de ofte mislykkede planteskolekulturer kunne de ikke andet end medføre store udgifter. Vestenvindens indflydelse og mange andre forhold gjorde, at det blev nødvendigt at efterplante og man benyttede for det meste den østrigske fyr hertil og som første beplantning. Dog, den østrigske fyrs periode blev kort. Træerne blev som alle andre steder angrebne af svamp, og i 1882 vedtoges det at omhugge alle fyrrerne. Der var plantet efter både med gran, fyr og løvtræ, men man kom dog efterhånden til det resultat, at nåletræerne var det solideste.

Af bestyrelsens medlemmer var det navnlig kammerråd Møller til Ejstrup, som ledede tilplantningen med bistand af Niels Kristensen kaldet Rytter, som fra 1860 til 1878 var plantør i plantagen, og hvem Det kgl. Haveselskab for denne hans virksomhed i 1881 tildelte selskabets sølvmedaille og diplom.

I 1900 fremkom etatsråd C. B. V. Hansen med forslag om, at Sindbjerg plantage gik ind under Sønderherreds plantage. Således som plantagen da forefandtes, kunne der ikke derpå lægges fredskovsforpligtelser,

men ved en forening med den store plantage, kunne det ske. Planen fandt varm tilslutning hos flertallet i bestyrelsen for Sindbjerg plantage, og navnlig hos formanden, branddirektør Jacob Sørensen. Da planen blev angrebet i de stedlige blade, skrev den 85 årige justitsråd J. C. Bonne fra København en avisartikel, hvori han udtalte håbet om, at man ville sætte hensynet til økonomisk udbytte i sidste række og hensynet til plantagens gode rygte og varige bestående i første række; han anbefalede derfor sammenslutningen. Denne blev også vedtaget på en generalforsamling den 6. oktober 1900, og i henhold dertil fik hver aktie på 100 kr. 4 aktier a 50 kr. i Morsø Sønderherreds plantage og 17 kr. konstant.

Men gennem lang tid før 1900 havde Sindbjerg plantage år efter år samlet store skarer af Morslands beboere tildels i anledning af festlige møder, og den betydning, denne lille plantage har haft for plantningsbevægelsen på Mors, har ikke været så ringe.

Morsø Sønderherreds Plantage

Denne plantages anlæg var på en måde en følge af Dover Plantage. Da Hedeselskabet havde ansat en plantningsassistent i Thisted Amt, var det naturligt, at der blev draget omsorg for, at han også på Mors fik en større plantage som virkefelt, og da Thisted Amtsråd havde bevilget 10.000 kr. til en plantage i Thy, var det rimeligt, at der også blev ofret en rigelig sum til tilvejebringelsen af en plantage på Mors til støtte for plantningssagen der.

Men iøvrigt er vel initiativet til plantagen nærmest udgået fra etatsråd C. B. V. Hansen, der den gang var by- og herredsfoged på Mors, og da oberstløjtnant E. Dalgas den 4. juli 1890 holdt et foredrag i Nykøbing plantage, tilskyndede han til at fremme planen. Efter mødet trådte en del mænd sammen for at give støtte til at erhverve en del af Outrup Hede til plantningsbrug; det blev udtalt, at man nødig skulle have mindre end 300 tdr. land; der blev nedsat et udvalg, bestående af gårdejer Niels Hovmøller i Outrup, løjtnant P. D. Bruun, etatsråd P. Knudsen til Blidstrup, proprietær Chr. Brejnholt til Damsgaard, læge K. R. Jahn i Vils,

sognepræst J. K. Jansen i Tødsø, kammerherre de Steensen Leth til Højris og etatsråd C. B. V. Hansen til at virke for sagen. Til formand i udvalget valgtes etatsråd C. B. V. Hansen, og da udvalget den 24. juli samme år samledes på Vils kro, var man enig i at ville fremme sagen og nedsatte 2. underudvalg, som skulle formå lodsejerne til at afgive grund imod at få aktier i plantagen efter den værdi, hvortil grunden vurderes. Disse underudvalg kom til at bestå af:

Propr. Brejnholt til Damsgaard og gårdejer Niels Houmøller i Outrup og gårdejer Mads Kr. Nielsen i Fjalerslev for Tæbring-Outrup-Rakkeby kommunes vedkommende, og af:

Etatsråd P. Knudsen til Blidstrup, forpagter L. Sørensen af Karby præstegård og sognefoged N. P. Sørensen i Sindbjerg for Karby-Hvidbjerg-Redsted kommune.

Det var navnlig fra Outrup og Rakkeby sogne, at plantningsarealet skulle fås, og efter at propr. Brejnholt havde samtykket i, at omtrent 170 tdr. land fra Damsgaard på de anførte betingelser overdroges plantagen medens Mads Kr. Nielsen og Niels Houmøller energisk arbejdede for at få tilslutning fra andre lodsejere, fik det førstnævnte udvalg tilbud om overdragelse af over 400 tdr. land i de 2de sogne, og sidstnævnte udvalg fik på samme måde tilbud angående omtrent 25 td. land i Sindbjerg-Redsted sogn. Dog havde man måttet gå ind på, at enkelte mindre lodder skulle købes mod kontant betaling, og at det angående andre lodder skulle foregå et magelæg, for at plantagearealet kunne afrundes.

Det var væsentlig det samme areal, om hvis beplantningen der 1825 var tale, og for hvilket lodsejerne da havde forlangt en betaling af 7 rdl. (oprindeligt 10 rdl.) pr. td. land, men nu erhvervedes imod aktier for den sum, hvortil lodderne vurderes. Hele vurderingssummen for sådanne lodder blev 35.492 kr. 96 øre, og da der efterhånden på den måde erhvervedes ca. 500 tdr. land, var den gennemsnitlige vurderingssum ca. 70 kr. pr. td. land. Dette var en langt højere værdi end prisen for hedejord i de egentlige hedeegne, men heden på Mors var også bedre.

Efter at de ovennævnte tilbud fra lodsejerne var modtagne, og efter at

Thisted amtsråd havde bevilget et tilskud af 10.000 kr. til fremme af plantningsanlægget, afholdtes der konstituerende generalforsamling den 8. december 1890 i Vils kro. Formanden gjorde forsamlingen bekendt med, hvad der var udrettet, hvorefter oberstløjtnant Dalgas udviklede sagens betydning. Derefter vedtoges love for plantningsselskabet. Det bestemtes at, der på plantagen skulle lægges fredskovforpligtelse, og aktieretten med hensyn til de såkaldte jordaktier skulle være knyttet til de ejendomme, hvorfra arealerne var udstykkede, eller til den største parcel deraf, således at den ikke særskilt kunne afhændes eller pantsættes.

Bestyrelsen skulle bestå af 5 mand, hvoraf Hedeselskabet, under hvis ledelse beplantningen skulle foregå, skulle vælge 1, Thisted amtsråd og de sogneråd, som tegnede sig for mindst 500 kr. 1 og de øvrige aktionærer 2 medlemmer.

Den første bestyrelse kom til at bestå af gårdejerne Mads Kr. Nielsen og Niels Houmøller, som valgte af aktionærerne, forpagter L. Sørensen af Karby præstegård, som valgt af sognerådene, kammerherre C. de Steensen Leth til Højris, som valgt af amtsrådet samt etatsråd C. B. V. Hansen som valgt af Hedeselskabet. Den sidstnævnte var gennem mange år formand for bestyrelsen, og dennes sammensætning var ligeledes gennem mange år uforandret, når undtages, at L. Sørensen i 1895 blev afløst af gårdejer P. Mehl af Hvidbjerg og denne i 1910 af gårdejer Niels Kr. Kusk i Vils, der i mange år ydede bestyrelsen en væsentlig hjælp ved administrationen.

Allerede ved mødet den 8. december 1890 fremmedes tegningen af de kontante aktier. Thisted amtsråd havde som før meddelt - tegnet amtskommunen for 10.000 kr., og vedtog i 1901 yderligere at bidrage 1000 kr., Tæbring-Outrup-Rakkeby kommune blev tegnet for 1000 kr., Karby-Hvidbjerg-Redsted og Øster-Vester-Assels samt Vejerslev-Blidstrup kommune hver 500 kr., andre sogneråd tegnede sig for mindre beløb, Sparekassen for Nykøbing og Omegn bidrog efterhånden 950 kr., Det danske Hedeselskab ydede i mange år 200 kr. årligt (fra 1909 dog kun 100 kr.)

og havde indtil udgangen af 1910 bidraget 3800 kr. Af private bidragydere blev etatsråd P. Knudsen til Blidstrup tegnet for 1000 kr. (forden at han betalte købesummen 185 kr. for en jordlod, som inddroges under selskabet). Kammerherre de Steensen Leth og godejer J. H. Stadel til Ullerup hver 500 kr. I kontante aktiebidrag indkom således i årenes løb indtil udgangen af 1910 25.385 kr. statstilskudet på grund af fredskovspligtelsen var indtil udgangen af 1910 21.180 kr.

Plantagearealet blev i de efterføl-

1830 påbegyndte Chr. Madsen at plante træer omkring godset »Ejstrup« i Hvidbjerg.

Da Chr. J. Møller i 1844 overtog gården var der ikke meget tilbage af plantningen.

1849 påbegyndte Møller at plante træer og vedblev hermed indtil 1890, hvor der var beplantet ca. 20 tdr. land ved gården og på jordarealet var der to plantager, hver på ca. 20 tdr. land.

gende år ret betydelig udvidet. I 1896 indkøbtes ca. 6 tdr. land i Outrup for 100 kr. pr. tdr. land. I 1899 købtes ca. 40 tdr. land for 3000 kr. Dette areal var beliggende dels umiddelbart øst for Sindbjerg plantage, hvorefter denne fra 1. januar gik ind under Morsø Sønderherreds plantage. Sindbjerg plantage omfattede 23 tdr. land. Endelig erhvervedes ved hjælp af en gave fra en privatmand 6 1/2 tdr. land i Vejerslev.

Ved disse udvidelser havde plantagen fået et omfang af 628 1/2 tdr. land (ca. 350 hektarer). At en så stor

samlet skovstrækning skulle kunne tilvejebringes på Mors, havde man i århundrede næppe kunne tænke sig.

Skildringen af tilstanden om ved året 1800 viser hvor forblæst så godt som ethvert sted, selv på Mors var, men nu er der mange steder, hvor der er lunt og godt at være, nu ved enhver, at der ved plantning kan opnåes læ, og den gamle fordom, at træer ikke kan gro, er helt udryddet.

Vi, der kan huske lidt om, hvorledes den store hedestrækning i Sønderherred så ud for om ved 30 år si-

den, og har gennem årene, der er gået siden da, set træ blive plantet ved træ, stykke efter stykke taget ind til plantning, vi kan ikke andet end glæde os over det smukke syn, den store Sønderherreds plantage nu danner; glæde os over, at vor kønne lille ø har fået en skov, der ikke alene fryder øjet, men også gør stor nytte ved det brændsel, den afgiver, og ved at bryde den til tider ret skarpe vestenvind. Vi føler, at vi morsingboer skylder de mænd tak, ved hvis initiativ og udholdende arbejde denne plantage blev til virkelighed.

Oscar Bang og Hanklit

Af Per Bugge Vegger

I august måned 1894 gik Morsø Telefon's årlige udflugt til Hanklit. Formålet var som sædvanligt, at aktieejerne og bestyrelsen sammen skulle have en hyggelig dag med spisning. I 1894 foregik denne på Færggården i Vildsund Vest.

Købmand Møgelvang, der var turleder, havde valgt Hanklit som udflugtsmål, fordi »Hanklit er næppe kendt af Flertallet af Morsingboerne og af endnu færre uden for Mors«. Møgelvang fik ikke kritik af sit valg, selv om journalisten i Morsø Folkeblad kaldte Hanklit »en Naturskønhed om ikke af første, saa dog af anden Rang«. Iøvrigt blev Møgelvang dagens mand, da han »trak en Stendunk op af en Kurv med Hø og gik derpaa rundt og skænkede Chokolade, der paa grund af Indpakningen havde holdt sig fuldkommen varm. Hvedebrød var naturligvis også med«.

Da Hanklit i 1894 var et ukendt sted for de fleste på Mors, kunne journalisten tillade sig at bruge spalteplass på en beskrivelse af selve Hanklit, den smukke udsigt fra toppen og den tur, selskabet måtte vandre. »Først saa man den mest frem-springende Klint nede fra, saa skulle man op over Bakken« og »Nordøst for Klinten gik man ned gennem en Dal lige til Fjorden, og saa langs med denne ned for Klinten«. Mon ikke det er en tur, de fleste morsingboere idag har prøvet.

Historien om Morsø Telefon's udflugt i 1894 er den ældste kendte beretning om Hanklit som et udflugtsmål. Der findes næppe ældre, for langt op i 1800-tallet var Hanklit blot en høj græsbevokset bakke blandt så mange andre. Først da havet brød igennem ved Agger i 1825, begyndte Hanklit at ændre udseende, moleret blev synligt.

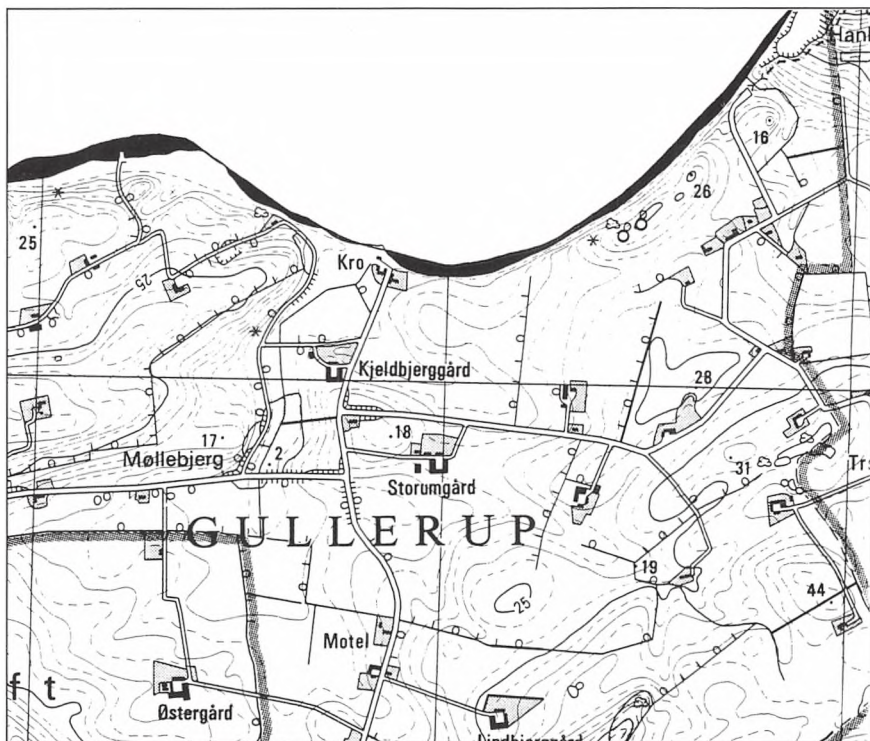
Gennembruddet ved Agger betød ændrede strømforhold i fjorden og flere stormfloder. Nogle steder har det betydet aflejring af sand og grus, så strandene er blevet større, men andre steder, som f.eks. ved Gullerup og Hanklit, har fjorden taget flere tønder land agerjord og undergravet skrænterne, så bevoksningen er skredet i fjorden.

På kortet fra 1979 er der med sort markeret hvor meget agerjord, der er forsvundet ved Gullerup siden den ældste opmåling i 1794. Ved selve Hanklit har kystlinien næsten ikke ændret sig i de snart 200 år, der adskiller ældste og yngste kort. Det skyldes, at ethvert skred fra Hanklit efterlader en bunke store sten på stranden. Hanklit danner sin egen kystsikring, men for hvert skred står klinten mindre stejl, og en dag langt ude i fremtiden bliver den så flad, at græsset igen finder fodfæste.

Hvilken effekt på besøgstallet ved Hanklit historien om Morsø Telefon's udflugt i 1894 havde, er ikke godt at vide, men på linie med f.eks. Højris og Legind Bjerger blev Hanklit i årene omkring århundredskiftet et af de mål, en familie kunne sætte for en sommerudflugt. Således for familien Bang i Nykøbing. Et af børnene, Oscar, kunne som voksen beskrive hvordan den årlige udflugt i hestevogn til Hanklit var en af drengeårenes store begivenheder.

I 1912 skred et stort stykke af klinten i fjorden. Skredet er stadig synligt som den store slugt, man møder, når man går fra parkeringspladsen op til toppen af Hanklit.

Var skredet sket nu, var det blevet omtalt i alle landets aviser. Det skete ikke i 1912, for Hanklit var dengang endnu ukendt for de fleste. Den spirende privatbilisme efter 1. verdenskrig gjorde dog en ende på denne tilstand, og da lokale beboere i årene op mod 1930 begyndte at grave grus både på toppen og ved foden af klint-

Gullerup 1979. Den sorte farve ved kysten viser det land, fjorden har taget siden 1794.

ten gik det ikke upåagtet hen. Mors fik sin første »miljøsag«. Ikke fordi grusgravningen dengang var i strid med loven, men mere fordi tanken om, at et godt udflugtsmål skulle ende som vejfyld mødte modstand.

Formanden for Morsø Turistforening, planteskoleer Oscar Bang, henvendte sig derfor i 1931 til Danmarks Naturfredningsforening for at få denne til at stoppe grusgravningen. Grusgravningen blev formindsket, men den ophørte ikke helt.

Hanklit var altså stadig truet. Måske inspireret af Dansk-Amerikanernes køb af Rebild Bakker i 1910 fik Oscar Bang den ide, at »Hanklit foruden at fredes, paa en eller anden Maade burde gøres til Morsingboernes Ejendom, baade de Hjemmeværendes og de Bortdragnes, der havde faaet deres Virke andre Steder, saa den kunne blive en Slags Morsingsk Nationalpark«.

Sammen med dyrlæge Kjeldberg fra Ø. Jølby besøgte Oscar Bang derfor i 1933 de to ejere af Hanklit, Kristian Hald og Kristian Bak. Efter lange forhandlinger blev der skrevet sluttedler på købet af klinten. Jor-

den blev dyr, for der skulle også betales for grusforekomsterne. Køberne måtte også acceptere, at de gamle ejere fortsat skulle have græsningsret på klinten, dog kun med kreaturer i tøj, og der måtte ikke græsses på søndage. Det var før de elektriske hegn, var nået til Gullerup.

Kjeldberg og Bang havde naturligvis ikke tænkt sig at stå som eneejere af Hanklit. De startede derfor »Foreningen til Hanklits Fredning«. På mindre end et halvt år havde foreningen solgt så mange »aktiebrev« til daværende og tidligere morsingboere, at Hanklit kunne købes og en sparekassebog oprettes.

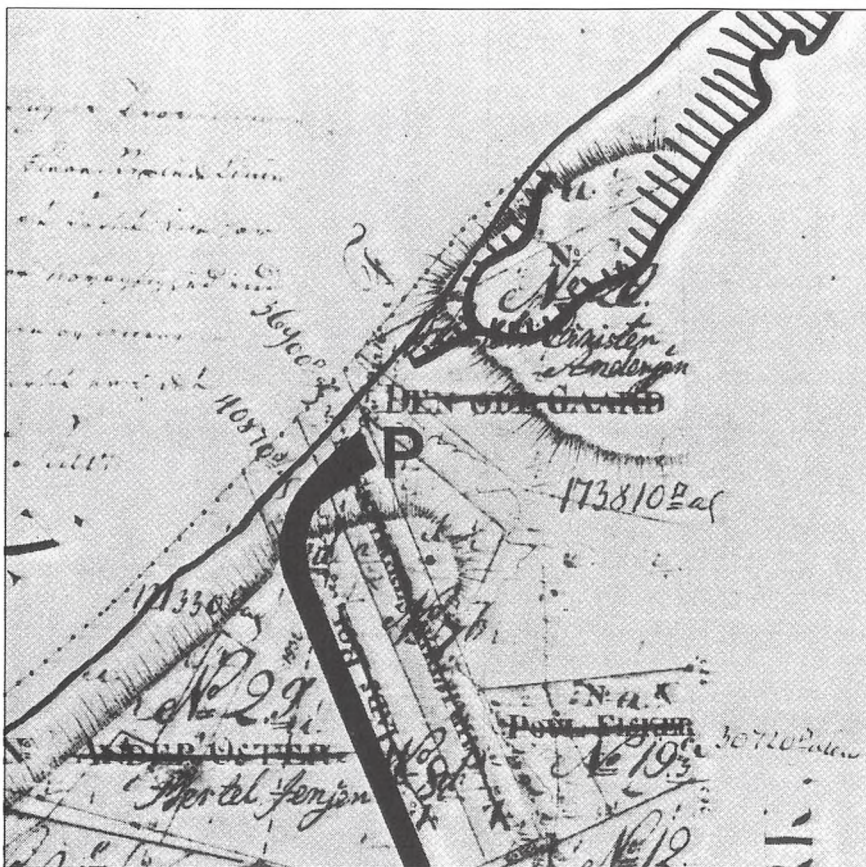
I maj 1934 blev foreningens første generalforsamling afholdt på Hotel Bendix, hvor også den første bestyrelse blev sammensat. Oscar Bang blev valgt til formand. Derudover blev dyrlæge Kjeldberg, hospitalsforstander og købmand Vilhelm Bang, sparekassedirektør A. C. Jørgensen, dommer J. Sørensen og lærer Chr. Søndergaard fra Flade indvalgt.

Ved salget af »aktiebrev« var der indsamlet så mange penge, at besty-

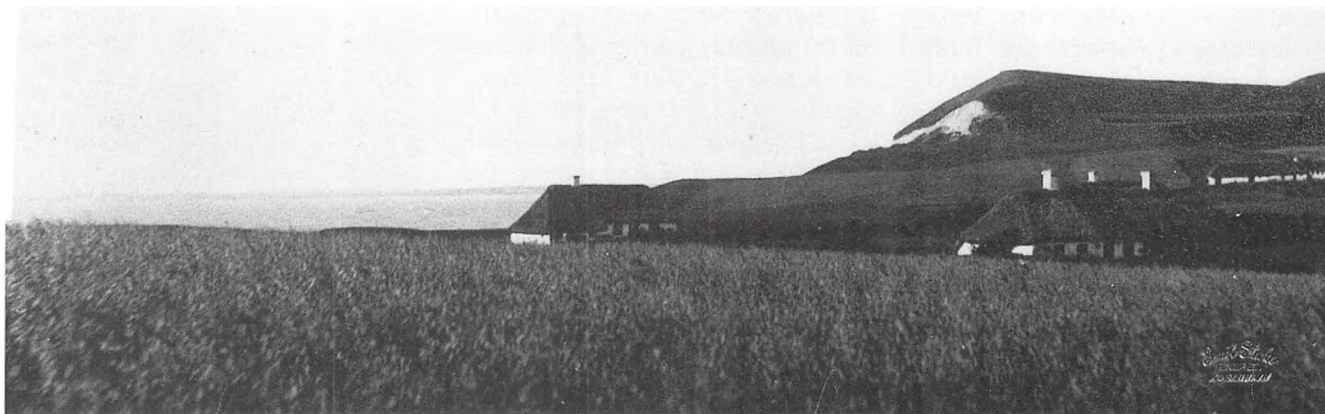

Oscar Bang 1893- 1969.

Oscar Bang var søn af købmand og sparekassedirektør Frederik Bang. Han kom i lære på Johan Riis' Planteskole. Efter flere læreår i ind- og udland overtog han sin læremesters planteskole, som han særlig gjorde berømt på grund af de mange rosen-sorter. Mest huskes Oscar Bang idag for sit foreningsarbejde. I 1908 stod han i spidsen for et opgør i boldklubben NIF. Resultatet blev en ny boldklub, hvor Oscar Bang var formand. Senere blev det til et formandsskab i Legind Bjerge Plantage, Morsø Turistforening, Garderforeningen og Foreningen til Hanklits Fredning.

På kortet fra 1794 er indtegnet den nuværende kystlinie, vejen til Hanklit, parkeringspladsen og klinten, som den ser ud i dag. Skredet tog en stor del af den bakke, som i 1794 blev kaldt »Den øde Gaard«.

Gullerup ved århundredeskiftet. Der er endnu græs på den øverste halvdel af Hanklit.

relsen udover købet af jorden kunne forbedre vejen ned til Hanklit, bygge en stenbro over bækken, rejse en flagstang og bygge en trappe ned i den slugt, der var fremkommet efter det store skred i 1912. Her skulle indvielsesfesten finde sted Sct. Hansdag 1934.

Hvor mange der mødte frem til indvielsen er usikkert. Aviserne fra dengang nævner tal, der svinger fra 2000 til 4000 deltagere, men mange var der, og aldrig siden har Hanklit oplevet så stort besøg på en enkelt dag.

Mange besteg talerstolen den dag og priste den smukke natur og de folk, der havde stået bag købet af Hanklit. Den sidste taler var formanden for Danmarks Naturfredningsforening, Erich Struckmann, der havde mange rosende ord til morsingboerne, fordi de havde sikret Hanklit: »Det er et førende Eksempel Morsingboerne her har vist alle Danske ved ganske alene og uden Hjælp fra Statsmyndighederne eller andre Egne af vort Land at gennemføre denne Store og Smukke Fredning. Der er saa meget mere Grund til at beundre Fredningen, som den er gennemført i en vanskelig økonomisk Tid, i en Tid, hvor saa mange af vore ærværdige Oldtidsminder i Kæmpehøjene og Stendysserne jævnes med Jorden, hvor de sidste af vore Heder er ved at udslettes, hvor fritstående Træer og Hegn omhugges, hvor saa mange af vore skønneste Søer udtørres, kort sagt i en Tid, hvor man snart sagt er parat til at sælge sin Bedstemor for Penge«. Når man læser Erich Struckmanns tale, kan man nemt få det indtryk, at den

danske mentalitet måske ikke har ændret sig så meget de sidste 60 år.

Foreningen havde opfyldt sit formål, og bestyrelsens opgave bestod nu blot i at føre tilsyn. Foreningen havde stadig en kassebeholdning og vejen til Hanklit kunne derfor holdes vedlige, ligesom der var råd til en opsynsmand, der på solfyldte søndage kunne hejse flaget. De første år var det Åge Kjeldberg i Flade, senere blev det Otto Filtenborg i Gullerup.

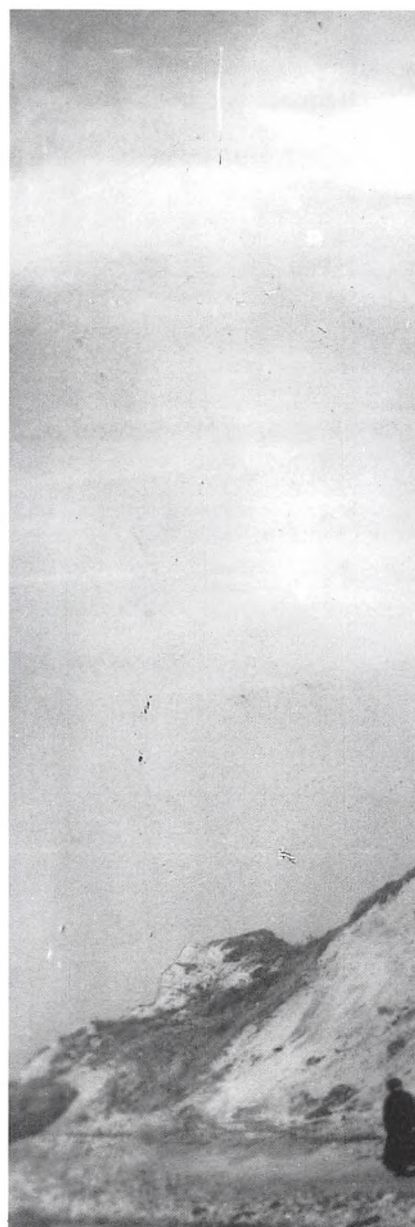
Frem til 1965 var der kun to sager, der krævede bestyrelsens stillingtagen. I 1951 havde en gårdejer gravet grus ved foden af klinten. Han slap for videre tiltale mod at køre grus på parkeringspladsen. I 1964 havde to konkurrerende issælgere opstillet deres boder på det fredede areal. De blev fjernet.

I 1965 tog bestyrelsen fat på en større sag. Parkeringspladsen var blevet for lille. Man besluttede at udstede nye »aktiebrev« så foreningen kunne købe ekstra jord til formålet.

Ved Oscar Bangs død i 1969 gik bestyrelsens arbejde i stå. Hanklit var sikret, og kommune og amt vedligeholder nu veje og foreningens arealer.

Gennem årene er Hanklit blevet internationalt kendt, og Hanklit besøges nu af op mod 100.000 mennesker om året. Derfor har der meldt sig nye opgaver, og bestyrelsen er vækket af sin dvale.

Et område på østsiden af Hanklit er udbudt til salg. Her kan der anlægges en ny og større parkeringsplads med toiletter og et såkaldt service- og besøgscenter. Der bliver også i fremtiden brug for at udstede nye aktiebrev.

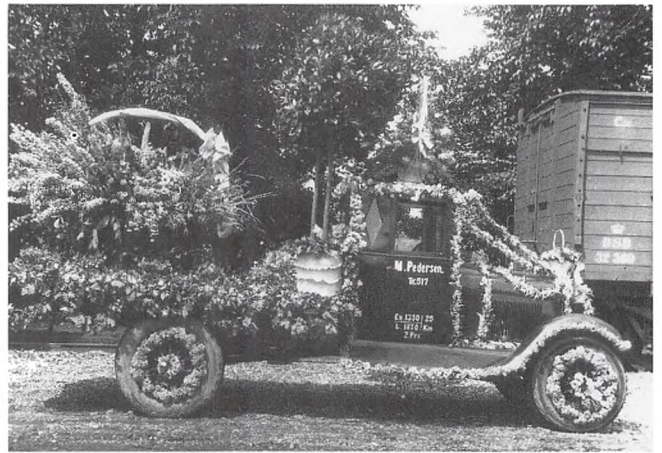

Hanklit, få år efter det store skred i 1912. I de år kunne Gullerup minde om en bygd på Færøerne.

En sommerdag ved Hanklit i 1920'erne.

Rundskuet i Nykøbing 1930. Arrangeret af foreningen Dansk Arbejde, under mottoet »Giv danske hænder arbejde«. I vogntoget deltog karetmagerne, slagterne, Falksens margarinefabrik, gartnere, Dueholm mejeri, bogtrykkerne, murerne, Solbakkens mejeri, damefrisørerne, smedene, malerne, elektrikerne, tømmerne, skorstensfejerne og bagerne. Optoget startede i Jernbanegade, søndag kl. 14 og sluttede på Dyrskuepladsen bag Ting- og Arresthuset kl. 16.

Ved Nykøbings første Børnehjælpsdag den 17. - 19. juni 1950, optrådte disse kendte Nykøbing-borgere. Fra venstre: skorstensfejermester Flintholm, borgmester Axel Ivan Pedersen som lirekassemand, Martin spillemand - ? (planteskoleejer Oscar Bang). Tandtekniker Carl Emil Mortensen var gennem mange år formand og den drivende kraft ved Børnehjælpsdagene.

Dette selskab på hotel Phønix, ca. 1913. Forreste række nr. 1: Restauratør P. Kjær, Phønix. Nr. 2: Nielsine Pedersen Have, Redsted. Drengen forrest er Kristen Thøgersen. Mellemste række nr. 2: S. P. Sørensen, nr. 4: fru Kjær, Phønix, nr. 9: Andreas Have, nr. 11: fru Sørine Dusine Thøgersen, nr. 12: trikotagehandler Jens Thøgersen. Bageste række nr. 4: Niels Kjær.

Grosserer Møgelvangs ægtpakkeri i gården mellem Lilletorv og Grønnegade, ca. 1910. Fra venstre bogholder Chr. Sørensen (senere sparekassedirektør) til højre kafferister Rasmussen.

Sejerslev maskinsnedkeri ca. 1915

Fra venstre, Kristian Martinus Kristensen - ? - Alfred Andersen - Andreas Kristensen.

Værkstedet, med gavlen til gaden, blev bygget 1913. Før den tid var værkstedet bag de to vinduer i venstre side af huset. Vindmotoren leverede kraft til værkstedets maskiner.

Ørding Brugsforening, 1918. Uddeler Serup ved pengekassen, hans kone er ved at nedskrive bestilling. Der var behov for to vægte, da en stor del af varerne skulle afvejes. Læserne bør tage en lup til hjælp for bedre at kunne se de spændende varer på reolen.

Mette Pedersen, Ø. Assels, fotografere i 1918 familien Dinesen udenfor bageriet i Fredsø. Bagervognen er fyldt op med friskt brød og er klar til at køre rundt til kunderne i en del af Sydmons.

*Erslev skolebørn, år ?
Morsø Lokalhistoriske Arkiv ønsker oplysninger om dette billede.*

*Tæbring konfirmander 1933.
Morsø Lokalhistoriske Arkiv ønsker oplysninger om dette billede.*

V. Hvidbjerg. Luftfoto 1963.

Fårup amatørteater. Fra venstre: Osvald Mell, Minna Søndergård, Bente Dissing, Kresten Jensen, Jytte Pedersen, Karl Kristensen, Yrma Hummel, Kristian Pedersen, Vagn Overgård, Karlo Balle. Forrest: Maksen.

Veteraner på Mors fra 1848-50

Af J. Østergård

Avlsbruger, dannebrogsmænd Morten Jensen er født i Kårup på Mors 1827 og blev indkaldt den 6. januar 1850 på eksercerskolen i Randers, hvorfra han afgik den 24. juni som dragon. Kort tid efter overførtes Morten Jensen tillige med en del af rekrutterne til 3. Dragonregiment i Århus, som afgik til Flensborg under ritmester Frederiksen. Efter at have ligget her i 6 uger og bl.a. været benyttet til at inddrive skatter hos de tysksindede beboere i denne landsdel, blev han permitteret den 2. september. Han måtte sammen med flere begive sig til fods til Randers for at melde sig til 5. Dragonregiment. Skønt de af og til kørte en del, tog denne tur lang tid for de marchvante ryttere.

Den 8. oktober blev Morten Jensen atter med 4 mand sendt til Slesvig, men denne gang var de dog beredne. Her gjordes så felttjeneste og feltvagt til 15. februar 1851, da de sidste af oprørsarmeens soldater var hjemmitterede. Disse spadserede omkring i deres uniformer, men uagtet var de betydelig flere end de danske, skete der dog ingen forulempelser, thi de nærede stor respekt for de danske kavalerister. Ved juletid 1851 fik 5. Dragonregiment ordre til at drage ud til Frederikstad, hvor der så kom nye rekrutter fra Randers til at afløse det gamle mandskab, der blev permitteret den 1. januar 1852, og atter midt om vinteren måtte begive sig til fods, kun iført ridebukser og do trøjer imod vinterkulden, til Randers og Nykøbing. Det meste af vejen tilbagelagdes dog til vogns, da de som sparsommelige folk havde samlet en del af deres undermunderingspenge.

Efter at være hjemkommen opholdt Morten Jensen sig en kort tid i Nykøbing og tjente derefter amtmanden i Thisted i 4 år som en dygtig kusk, hvorefter han i 1857 flyttede til

Nykøbing og begyndte en omfattende handelsvirksomhed med kreaturer o.s.v.

Som bekendt har Morten Jensen i 27 år været et virksomt og dygtigt medlem af Nykøbing Byråd, hvorfra han trak sig tilbage den 1. januar 1897, ligesom han i 30 år har været formand for den herværende våbenbrødre afdeling. I begge egenskaber har han modtaget smukke erindringsgaver fra medborgere og krigskammerater, ligesom han af Hans Majestæt Kongen er hædret som dannebrogsmænd.

Chr. Jensen Vester, en broder til Morten Jensen, er født i Fredsø på Mors i 1822, han var ansat ved 1. Jægerkorps 3. kompagni i København. Han blev straks i 1848 udkommanderet til at møde på Gråsten, hvor der kort efter hans ankomst fandt et patruljesammenstød sted. Her faldt den første soldat af den danske hær, en mand af 1. Jægerkorps ved navn »Seir«.

Efter at have været indkvarteret i Ringenæs rykkede 1. Jægerkorps d. 9. april frem mod Bov. Chr. Jensen Vester deltog i denne fægtning mod insurgenterne, der sloges tilbage og flygtede igennem Flensborg til Slesvig. I Flensborg var jubelen stor over sejren, og de danske soldater modtoges med åbne arme af deres kvarterværter, der ikke vidste hvor godt de ville gøre det for dem. Efter at have gjort forposttjeneste i nogen tid marcherede Chr. Jensen Vester med sit korps til Eckernförde, hvor man langfredag atter traf fjenden og tog nogle til fange. Påskelørdag gik det videre til Slesvig, og påskedag, da nogle af soldaterne var gået i kirke, blev der pludseligt slået alarm, da preusserne nærmede sig. Korpsset kom snart i ilden, og slaget holdt ud til kl. 8 om aftenen, hvor det endnu holdt stand. Men tilsidst, da det var

næsten omringet, måtte det trække sig tilbage til en skov, hvorfra det 2. påskedag gik tilbage til Flensborg og derfra videre over på Als. Senere forflyttedes det til Middelfart for at gøre strandvagt. Her så Chr. Jensen Vester en dag kaptajn Steen Bille komme op igennem Lillebælt med 6 kanonbåde for at gå mod Fredericia, som var indtaget af fjenden. Han skød en kaserne i brand, men blev selv stærkt beskydt og fik flere sårede, så han måtte gå ind til Strib, men da færgen blev skudt i brand, måtte han gå til Middelfart, der også blev beskydt, så det brændte flere steder.

Efter at fjenden havde rømmet Jylland, drog de danske til Assens og overførtes derfra til Als. I Sundeved sloges de med tyskerne ved Nybøl, og tiden gik med at gøre feltvagter indtil d. 5. juni, dagen før den store sejrige træfning ved Dybbøl, hvor fjenden måtte vige, og vi beholdt stillingen. Resten af året gik med flere små skærmydsler til om efteråret, da våbenstilstanden indtrådte. 1849 indkaldtes Chr. Jensen Vester i marts måned til Ryes brigade og lå en tid nord for Århus, men fik dog lejlighed til at deltage i træfningen ved Kolding d. 22. april og ved Vejle d. 7. og 8. maj. Efter slaget ved Fredericia d. 6. juli drog jægerkorpsset igen til Koldingegnen, hvor der kun fandt små forpostfægtninger sted, indtil våbenstilstanden atter indtrådte.

1850 indkaldtes soldaterne atter ved påsketid, Chr. Jensen Vester stod nu ved 1. Reserve-Jægerkorps. Der passerede intet videre indtil 25. juli, da det mindeværdige slag stod ved Isted. Parolen lød, at sejrede vi ikke her, var Danmark tabt, og med mod blev der gået på. Chr. Jensen Vester var med til at dække kanonerne, og i 2 dage stod kampen på, men sejren var stolt for de danske våben, og

soldaterne jublede og drog helt op til Dannevirke for at tage stilling. Kort tid efter blev han syg og lå på lazerettet og kom derfor ikke med ved Frederikstad. Efter at være permitteret drog han hjem, hvor den festlige modtagelse både i Lødderup og Nykøbing endnu står som kære erindringer for den 76-årige gamle mand, der er åndelig frisk, men en del legemlig nedbrudt gennem en lammelse i den ene side.

Poul Jensen, født i Lødderup 1813, blev indkaldt som rekrut 1846 ved 9. Bataljon, 4. Kompagni på Christianshavn. I marts 1848 afgik hans bataljon fra København til Flensborg og var engageret ved Eckernförde langfredag i en mindre træfning. 1. påskedag var den med i slaget ved Slesvig, hvor Poul Jensen slap med at få en kugle igennem bukserne. I 1849 var han med ved udfaldet ved Fredericia, hvor bataljonen stormede mod tyskerne og som bekendt fordrev dem, men, siger Poul Jensen, det var et sørgeligt syn, da vi dagen efter gjorde vagt i byen, at se 300 tapre soldater blive begravet i en stor fællesgrav. Den 7. maj deltog han i en træfning ved Gudsø, hvor hans kaptajn faldt, da han, lænet til sin sabel, fra en høj jagttog fjendens stilling. Endelig var Poul Jensen 1850 med ved Isted, hvor det gik løs fra d. 24 juli om morgenen til solnedgang. Det var en streng dag, medens bataljonen d. 25. juli havde det noget lettere, da den benyttedes til at dække kanonerne. Senere forflyttedes han til Dannevirke, hvor han lå i barakker hele vinteren indtil januar 1851, da mandskabet blev permitteret. Efter at have afleveret i Viborg drog han tilbage til Nykøbing, hvor han bl.a. i 12 år har været landpost på Højrisruten, men for nogle år siden fik han en sommerdag solstik og måtte nu opgive bestillingerne. Siden har han levet her i byen med nedbrudt helbred. Men endnu glæder det den 75-årige mand at fortælle om alle de festligheder, med æresporte igennem hele landet, baller og fin forplejning, der ydedes de hjemvendte soldater af deres medborgere.

Søren Møller er født i Debel på Fur 1821. Han blev indkaldt i 1849 til marinen som fuldbefaren og kom ombord i Christian den VIII, ansat som nr. 508 ved kanon nr. 14 på øverste batteri. Fra København gik skibet til

Værnepligten påhvilede indtil 1849 kun bondestanden. Navnet »Jens« blev i treårskrigen fællebetegnelsen for bondesoldaten eller landsoldaten, der udgjorde hærens kærne. Den blå feltuniform som ses på F. C. Lunds litografi, blev først indført kort før krigsudbrudet. De fleste soldater var i sommeren 1848 iført de gamle røde uniformer.

Eckernförde fjord, det blev ledsaget af »Hekla« og »Geiser«. Den 5. april om morgenen kl. 7 begyndte et bombardement, der varede 7 timer, hvorefter der blev pause. Ved bortsejlingen opdagedes det, at der var ild i skibet, og 2 timer efter sprang det i luften. Søren Møller var blandt dem, der blev kommanderet ned for at slukke ilden, men da han hørte, at man rask sprang fra borde, tyede han atter op på dækket og nåede at komme ned i den sidste båd, der forlod skibet. Ligesom de nåede i land efter et kvarters sejlads, sprang skibet i luften, hvorved ca. 400 mand dræbtes. De blev straks taget til fange og førtes først til Rendsborg og senere til Glückstad, hvor de sad i 193 dage, indtil de blev frigivet i oktober, men behandlingen i fangeskabet var god. På hjemvejen var det nær gået galt, da nogle af fangerne ved Gråsten så Hertugen af Augustenborg, hvilket opirrede nogle, så de kastede sten efter ham, hvorfor de igen blev sat fast på Gråsten slot, men de slap dog fri 8 dage efter. Så sejlede man til København for at afmønstre.

Året efter blev Søren Møller gift i Nykøbing og fik sit eget fartøj at føre, men har nu p.g.a. sin alder, 77 år, ophørt med al virksomhed.

Købmand Just Chr. Møller heraf byen gik 1848 i 20-års alderen frivillig med. Han gennemgik infanteriskolen i Nyborg og blev derefter ansat ved 1. Jægerkorps, der lå i Vejle. Han forflyttedes senere til det frivillige korps i Odense. 1849 blev Just Chr. Møller udskrevet til dragon, men overførtes somt rænkonstabel til Batteriet Haxthausen, der først lå på Stensballegård ved Horsens, men senere blev han kommanderet til Slesvig. Her deltog batteriet i slaget ved Isted, hvor der affyredes over 600 skud, og da slaget var forbi, var der kun 3 pjecer (stykker skyts) tilbage.

Ved samme batteri var ansat en anden mand herfra øen, nemlig sognefoged P. Horsager i Vester Assels.

Restauratør N. Lyngé er født i 1822 og blev indkaldt til fodgarden i København 1846. Efter at have gennemgået skolen drog han med garden i april 1848 over Fyn til Sønderborg og var med i gardens indtog i Flensborg, hvor Frederik den VII red i spidsen for sine elitetropper. 2. påskedag deltog garden i slaget ved Slesvig, hvorefter den opholdt sig re-

sten af sommeren på Als. I 1849 var N. Lyngé med ved Dybbøl, hvor det gik så varmt til, at hans kammerat både på højre og venstre side blev hårdt såret, medens han selv slap uskadt ud af denne træfning, hvor preusserne blev slået. Om vinteren 1849 var garden atter i København, men i 1850 drog den atter til Jylland og kom ned i Slesvig for at deltage i slaget ved Isted d. 25 juli. Garden deltog med så stor bravur i dette slag, at da man nåede aften var 1/3 af dette korps enten sårede eller døde. Resten af året lå garden ved Dannevirke, indtil den drog til København d. 2. februar 1851, hvor den modtoges med stor jubel, og hvor N. Lyngé var med til den store fest på Christiansborg Slots ridebane.

Senere lod N. Lyngé sig stille, så han var ved garden i 9 år, hvorefter han i 1857 drog tilbage til Nykøbing og han har siden levet her i byen.

Søren Christensen, Flade, husmand og boende på Dueholm Mark, stod samtidig med N. Lyngé ved garden og deltog med ham i felttoget. Han er nu 75 år gammel og har svagheit i benene, så han ikke kan gå.

Buntmager C. Mikkelsen heraf byen er født i 1825 og blev indkaldt som rekrut til Fredericia d. 16. april 1848, men uddannedes senere i Odense ved 1. Jægerkorps. I maj 1849 kom jægerne over til Jylland, og ved Kolding fik C. Mikkelsen under den daværende kaptajn Wilster ilddåben i træfningen d. 20. maj, hvorefter korpset stadig fægtende drog tilbage op igennem Jylland til Århus. Herfra gik det igen sydpå, men så blev de permitterede uden at komme mere dette år.

1850 indkaldtes C. Mikkelsen atter og gav møde i Fredericia, hvorfra Jægerkorpset kommanderedes ned i Slesvig og var med begge dagene ved Isted. Det var drøje dage, thi fremad gik det, så soldaterne så ikke ret meget, hvad der passerede omkring dem. Senere gjordes der forposttjeneste omkring ved Frederikstad, undertiden flere dage i rad.

Da krigen var forbi, permitteredes C. Mikkelsen, efter at have gjort tjeneste i alle 3 krigsår, og begav sig til Horsens. I 1853 etablerede han sig som buntmager heri byen, en forretning som han endnu i sit 73. år omfatter med interesse og dygtighed, da C. Mikkelsen er ophørt i sit fag.

Skomager Jørgen C. Møller, der hørte til sørullen, gik frivillig med i 1849 i en alder af 19 1/2 år og gjorde tjeneste ombord i Havfruen, en fregat, hvis chef var kaptajn Pederesen, næstkommanderende kaptajn Mainerty samt løjtnanterne Albesk og Herkopek. Fregatten optog kampen med nogle landbatterier ved Egersund, hvilken kamp dog kun varede nogle timer, og hvor der dræbtes en mand, en landsoldat, der imod ordren krøb i skjul ved fregattens fokkemast, hvor en fjendtlig kugle ramte ham og afrev det meste af hans baghoved. Han levede et par timer. Imedens der varpedes for at få fregatten svajet, da den langskibs var udsat for fjendens kugler, blev varpet (trossen) overskudt 2 gange. Chefen besluttede derfor at fortrække, hvilket støttedes af de to af vore kanonbåde, hvorefter vi gik til Sønderborg, hvor den dræbte soldat jordes fulgt af sine kammerater ombord – landsoldaterne.

Senere fik fregatten station i Østersøen ved Svinemünde for at blokere havnene, og hvorfra der i sommerens løb sendtes flere kapere til København. Disse var bemanded med mandskab fra København. Hen i august måned hjemsendtes »Havfruen«, og mandskabet permitteredes.

Skibstømrer Anders Nielsen Yttrup er født 1821 og blev indkaldt 1848 som infanterist ved 2. Forstærkningsbataljon. I 1849 deltog han i en træfning ved Ullerup, han var senere med ved Kolding for at dække kanonerne der, ligesom hans bataljon var den sidste, der kom ind i Fredericia inden belejringen. Under denne gjorde Anders Nielsen Yttrup forposttjeneste og hørte ofte, hvorledes tyskerne arbejdede i løbegravene. I 1850 stod hans bataljon under oberst du Plat og deltog i slaget ved Isted, hvorefter bataljonen lå en tid i byen Slesvig, indtil den blev permitteret.

Efter sin hjemkomst har Anders Nielsen Yttrup boet her i byen som skibstømrer. I sin tid har han flere gange været med til at redde mennesker på fjorden, ligesom han var blandt de første, der opdagede østersbanker ovre under Salling. Nu har han p.g.a. alder, 77 år, og svagheit måttet ophøre at arbejde ved sin profession, men han er åndelig livlig og frisk i enhver henseende.

Juli 1898 blev der i Nykøbing afholdt festligheder for at fejre veteranerne fra treårskrigen 1848 - 50. På billedet ses C. B. V. F. T. Hansen, der var by- og herredsfoged fra 1890 til 1901, stående på Rådhustrappen. Bag ved står damerne der gik foran optoget gennem byens festlig smykkede gader og stræde blomster foran veteranerne.

Forhenværende graver Anders Nielsen »Jespersen« er født i Tødsø 1820 og blev indkaldt som rekrut 1842 ved 1. Artilleriregiments 2. Bateria i København, hvor han gennemgik skolen. I 1848 indkaldtes han som trænkonstabel og overførtes til Jylland, hvor han modtog heste for at føre dem til Slesvig, hvilket også var tilfældet i begyndelsen af 1849, indtil han p.g.a. sygdom måtte overføres til et lazaret i København.

I april 1850 indkaldtes Anders Nielsen »Jespersen« påny og sendtes til Bateria Schultzy, der lå i Odense. Herfra marcheredes til Jylland, hvor bateriaet en tid lå mellem Vejle og Kolding, men d. 14. april gik de over grænsen op til Flensborg. Den 24. juli var de nået så langt sydpå, at de under 4. Brigade åbnede ilden mod fjenden, og bateriaet kom i løbet af dagen 3-4 gange igennem Isted skov. Om aftenen gik det igen tilbage bag skoven, men allerede kl. 2-3 om natten gik det atter løs. Tidlig om morgenen var general Schleppegrell ved bateriaet og talte opmuntrende ord til

folkene, men en time efter var han skudt, hvilket gav en standsning i slaget. Men der toges fat påny, da der kom 5 nye batterier med 40 kanoner tilstede, hvilket gjorde en frygtelig virkning på fjenden. Det batteri, Anders Nielsen »Jespersen« hørte til, måtte køre igennem en brændende kro, og det gik så godt, så de nåede uskadt til Slesvig. Den 3. dag drog de atter ud og drog til Mysunde, hvor bateriaet sattes over Slien på en færge, og hvorfra tyskerne forfulgtes.

Senere deltog Anders Nielsen »Jespersen« i nogle rekognoseringer og lå ellers ved Dannevirke, hvor der stadig var små sammenstød, indtil freden blev sluttet. I 13 dage marcheredes tilbage til København, hvor der foranstaltet fest på fest for de hjemvendte soldater, og hvor Anders Nielsen »Jespersen« sammen med mange andre var til middag hos Kongen, der lovede dem hver en sølvmedalje med sit billede, men det blev dog ved en broncemedalje. Anders Nielsen »Jespersen« drog efter krigen til Ny-

købing, hvor han først var vægter i 10 1/2 år og senere graver i 32 år. Under denne virksomhed har han været med til at begrave 2000 lig. Nu er han fyldt 78 år og er noget svagelig p.g.a. sin høje alder og et stærkt slidsomt liv.

Andreas Sørensen er født i Nykøbing d. 2. august 1829 og blev indkaldt til krigstjeneste i foråret 1848 ombord i fregatten »Havfruen«, der afgik til Nordsøen for at blokere ved Elben og Weseren, her opbragtes der mange priser (skibe el. ladninger, der var beslaglagt af en krigsførende magt), som afsendtes til København.

Om efteråret permitteredes mandskabet, men d. 1. marts 1849 indkaldtes Sørensen påny og kom da ombord i fregatten »Thetis«, der afgik til Nordsøen, for atter at blokere ved Elben og Weseren.

I forening med admiralskibet »Bellona« m. fl. opbragtes der atter mange skibe, der bemanded med dansk mandskab sendtes til København. Det var ikke sjældent her, at 3 tyske orlogsdampere viste sig for at

Der var mødt mange mennesker fra land og by på Rådhusstorvet for at deltage i starten på festlighederne for veteranerne fra treårskrigen.

Veteranerne fra krigen 1848 - 50 blev betragtet som helte - de havde vundet krigen. Veteranerne fra krigen 1864 - som tabte krigen - ville den offentlige menig helst glemme.

Af de ejendomme der ses på billedet fra 1898, er kun tilbage i dag, de tre første ejendomme i Algade. Morsø Boghandel - Morsø Farvemølle og Kwickly.

alarmere den danske eskadre, men de sørgede altid for, at de ikke vovede sig længere ud, end at de kunne komme uskadt ind igen. Tyskeren »von der Tann« søgte dog at slå et slag for »das grosse Vaterland« ved at afskære »Valkyrien« fra den øvrige eskadre, men »Valkyrien« skød både løst og fast bort fra tyskerne, som fandtes drivende i søen, medens ruinerne af »von der Tann« i ynkelig tilstand løb ind i Elben. I oktober aftaklede fregatten »Thetis«, hvorefter Andreas Sørensen om vinteren blev udkommanderet med dampskibet »Valdemar« og om foråret igen med fregatten som gik til Østersøen for at blokere Kielerbugten og for at efterse, om der hos tyskerne fandtes krigsammunition, hvilket blev frataget dem; flere af de herrer måtte ombord i fregatten, hvor de med bøjler om begge ben lænkedes til en kanon som en slags lænkehund, indtil de sendtes til København.

En aften, da fregatten lå ved Brunsnæs i Flensborg fjord, blev mandskabet beordret til landgang for at besætte et herresæde. Der patruljerede de hele natten, men om morgenen viste det sig, at herren var løbet sin vej, før de kom dertil.

En søndag i september lå fregatten i Eckernförde fjord, og midt under gudstjenesten begyndte tyskerne indefra skanserne at overdænge skibet med spidskugler. Der blev straks gjort klar skib, og få øjeblikke efter var fregatten med flere kanonbåde i en livlig kamp med tyskerne, hvilket varede indtil sent på aftenen. Om efteråret lå fregatten atter i Kielerbugten for at optage en kamp, hvis der skulle ske overrumpling fra Kiel. Juleaften lå den der endnu, men nytårs-aften ankrede den op på Københavns red. Andreas Sørensen omtalte de mange officerer, han i krigsårene har stået under med den største agtelse. Hen i januar 1851 blev Andreas Sørensen afmønstret, og to år efter begyndte han en bagerforretning heri Nykøbing, hvilken han drev i 39 år.

Jens Chr. Christensen »Sallingbo« er født i Solbjerg 1819. Han blev indkaldt til Kyrassererne 1842, men overflyttedes senere til dragonerne og lå 2 år i Århus.

I 1848 indkaldtes han til dragonerne og lå det hele år i Odense, da man hverken havde heste eller klæ-

der til folkene. I marts 1849 mødte han ved Ordonnanskorpsset i Horsens og kom derfra til Ryes brigade og fulgte med som ordonnans i slaget ved Fredericia. Senere blev han forlagt til Kolding, hvor Ordonnanskorpsset forblev til våbenstilstanden.

I 1850 indkaldtes dette korps atter, og 30 mand, hvoriblandt Jens Chr. Christensen »Sallingbo«, deltog som ordonnans under general Krogh i slaget ved Isted, hvor de bragte meldingen fra et sted til et andet, altid i susede fart, så der tit gik en hest i løbet. Af de 230 ordonnanser blev der dog under hele krigen kun skudt 15 mand.

Jens Chr. Christensen »Sallingbo« har ligeledes haft den ære i to dage at være ordonnans for Prins Christian, vor nuværende Konge. Efter Istedslaget blev han liggende i Slesvig under general Krogh indtil i februar 1851, da han blev permitteret. Efter sin hjemkomst var han først møllersvend på Dueholm Mølle og har senere levet som arbejdsmand, indtil han nu i sit 79. år er uskikket til at deltage i noget arbejde.

Sognefoged, dannebrogsmænd Jens Chr. Øer i Sundby har ligeledes i alle tre krigsår været ordonnans. Han har, sammen med ovennævnte, lige fra den militære skoletid været med på samme måde.

Skrædder Frederik Breum er født i Løgstør 1829 og blev i 19-års alderen om foråret 1849 indkaldt. Han var i sørullen og afgik straks med en kanonbåd til Sønderborg, og herfra til Egersund for at dække »Havfruen«. Man beskød et af tyskernes batterier i land, hvilket dog efter 3 dages kamp blev bragt til tavshed. Den 23. april var kanonbåden ved Kolding for at beskyde tyskernes feltkanoner, men da de danske forlod byen, måtte kanonbåden også fortrække, hvorfor den sejlede til Fredericia. Her lå den d. 6. juli og blev beskudt med gloende kugler fra tyskernes faste batterier, men uden virkning. Kanonbåden løb herfra op til Vejle fjord for at beskyde fjenden, men det hørte hurtigt op, da stedet blev besat af danske soldater. Resten af året lå kanonbåden under Fanø, hvorfra den gik til Sønderborg, og kom i oktober til København. Efter den tur deltog Frederik Breum ikke mere i krigen.

I 1854 begyndte Frederik Breum

en forretning i Ranum, men flyttede hertil Nykøbing et par år efter for at overtage sin læremesters skrædderforretning, som han siden har drevet her med undtagelsen af et år, da han opholdt sig i København.

P. Chr. Villadsen er født i Sdr. Dråby og blev indkaldt til ingeniørerne d. 5. januar 1850 i København. Efter endt uddannelse kom han til Fyn til brotrænet. Den 23. juli drog hans afdeling over til Slesvig og kom med ved Isted, hvor P. Chr. Villadsen var med til at slå en bro over en å, da tyskerne havde stukket den gamle bro i brand. Om vinteren lå ingeniørerne i Slesvig og arbejdede ved Dannevirke, indtil de om sommeren 1851 kom til København. Senere var P. Chr. Villadsen ordonnans for en officer i Eckernförde.

Efter sin permission kom P. Chr. Villadsen tilbage til Mors og boede i Tødsø i 30 år, medens han de sidste 16 år har tjent hos købmand I. C. Johnsen heri byen.

Stefen Poulsen af Hesselbjerg er født i Flade 1818, han deltog i krigen ved 12. Bataljon og var med i slaget ved Slesvig 1848, Overstolk og Isted samt ved Kolding. Den 80-årige mand, der bor sammen med en datter og en svigersøn, er endnu rask og rørig. Man ser ham stadig færdes i marken ved forskelligt slags arbejde.

Vejmand Peder Mikkelsen af Hesselbjerg er født 1824 i Kallerup i Thy. Ved 5. Dragonregiments 1. Eskadron deltog han i krigen under oberstløjtnant Fogh og ritmester Bjerg. Foruden slagene ved Bov, Kolding og Isted deltog han i fægtningen ved Århus, ved hvilken lejlighed han var med til at gøre prins Salm Salm tilfange.

Svenning Pedersen, Hesselbjerg, født 1823, var under krigen ansat ved 13. Bataljons 2. Kompagni som menig. Når han fortæller om krigen, får man indtryk af, at ånden fra 48 endnu er i live. I slaget ved Overstolk faldt hans oberst - Johan Trepka. En by tæt ved Overstolk blev stukket i brand af de danske, efter at det opdagedes, at fjenden var i byen. Der faldt 300 mand, og oberst Johan Trepka skal ved denne lejlighed have udtalt: »Det kan kun oberst Baggesen have skyld i, thi byen er ikke undersøgt«.

Peder Andersen, Nr. Dråby, er født i Hesselbjerg 1827. 1848 blev han indkaldt til 4. Reserveinfanteri

Bataljon og tjente i krigen under kaptajn Schaumann og oberstløjtnant Trave. Den gamle mand, der nu lever som aftægtsmand hos sin søn, fortæller med liv om sine bedrifter i krigen. Foruden at have deltaget i slagene ved Fredericia, Isted og Frederikstad, på hvilket sted han ikke var afløst i 6 dage, var han med til at tilfangetage 1800 insurgenter ved Lillestrand.

Jens Chr. Nielsen er født i Jordsby og for tiden aftægtsmand i Nr. Dråby. Han var underkorporal ved 2. Bataljons 1. Kompagni. Under major Thestrup og kaptajn Krabbe tjente han i krigsårene. Han var med i slaget ved Bov, og han var med til at drive insurgenterne fra Glücksborg. Ved Isted fik han ikke mindre end 6 kugler og et kolbeslag og var dog ikke hårdt såret. Da han senere overgik til 4. Forstærkningsbataljon, var han blandt de tropper, der besatte Vesterhavssøerne: Fanø, Manø, Rømø, Sild, Føhr o.s.v.

Interessant er det at høre Peder Hansen, Nr. Dråby, fortælle om sin bedrifter. Han er født i Sdr. Dråby 1819 og deltog i krigen fra 48-50 ved 5. Reservebataljons 1. Kompagni som fløjmand. Af slagene eller træfningerne han deltog i, skal vi nævne: Isted, Fredericia, Kolding og Dybbøl. Men som noget sjældent skal vi fremføre, at han under slaget ved Isted sammen med sin rodekammerat, Anders Kristian fra Hesselbjerg, opdagede 3 insurgenter - eller måske tyskere - liggende i en grøft. Peder Hansen siger da efter egen udtalelse til os, at han sagde til Hesselbjergmanden: »Følg mig, vi tager dem til-

fange«. Men da omtalte mand erklærede, at han manglede mod, gik Peder Hansen alene. Den første tysker dræbte han med et kolbeslag, den anden gav han en kugle, og den tredje gav sig tilfange. Peder Hansen var af kammeraterne blevet stemt på til dannebrogordenen, men da han i kompagniet havde en god ven, der vist også var tapper, fik Peder Hansen ordnet det således, at venen fik dannebrogskorset.

Svenning Pedersen, Nr. Dråby, stod ved 9. Bataljons 3. Kompagni. Han siger: »Ingen har skudt på mig, derfor skød jeg ingen på«.

Morten Iversen Holger, født 1819, stod ved 1. Jægerkorps og deltog i alle krigsårene. Han var øjenvidne til, at Wrangel pryglede soldaterne.

Niels Chr. Andersen, Kårup eller Niels Dalsgaard i Legind, som hans daglige navn er, blev født 1816, lærte under Frederik den VI i 1839 og var med både i 1848, 49 og 50. Han stod ved 6. Krigsreservebataljon, var med d. 23. april 1849 til at tage Kolding. Preusserne tog imidlertid byen igen om natten, og vi, fortæller han, trak os i god orden tilbage bag et skovbryn, hvor vi lå og fyrede på dem, så de blev holdt i tilbørlig afstand. Den 7. maj sloges vi med dem igen ved Gudsø, men måtte trække os tilbage til Fredericia.

Så kom Fredericias belejring, og ved udfaldet fra fæstningen d. 6. juli tog min bataljon, eller rettere 42 mand af den, Stoustrup skansen. Ved stormen på skansen mistede jeg min kaptajn, og der faldt 20 mand, desuagtet overgav tyskerne - 50 mand - sig straks uden at have mistet en

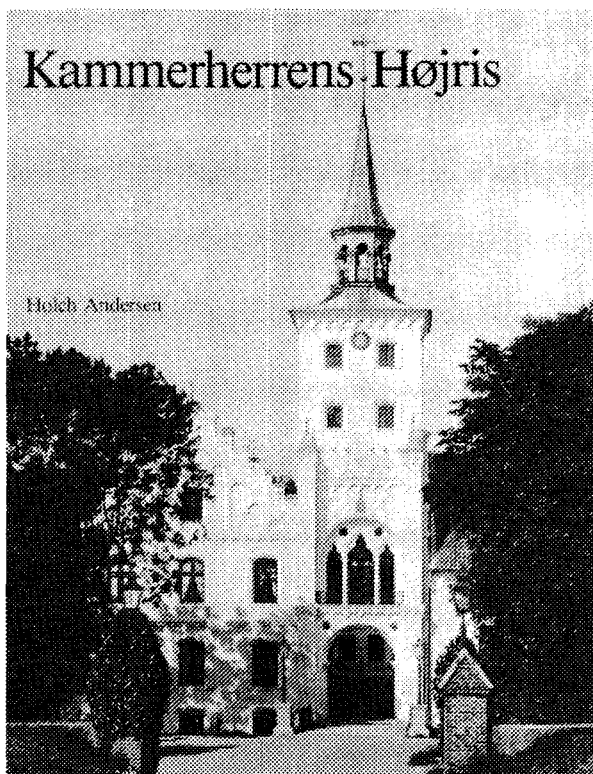
eneste mand, ligeså snart vi var oppe på skansevolden, bag hvilken de lå i god behold. Den kommanderende officer søgte at undløbe, men to af mine kammerater satte efter ham og indhentede ham på marken, hvor han vægrede sig tappert, inden han overgav sig.

Det næste år var jeg atter med ved Isted, hvor folk faldt som fluer omkring os. Vor oberst, la Cour, gik på med dødsforagt, og vi var med til at tage Isted by. Der faldt dog ingen af mine officerer her, men ved Stent Mølle blev vor kaptajn Peter H. Hammeleff, skudt - samt et par andre. Tyskerne havde der bl.a. rekvireret 60 tdr. havre, som vi forhindrede dem i at tage.

Den gamle Niels Dalsgaard fortæller med stort liv om sine oplevelser. Vor nuværende Dronnings fader, prins Wilhelm, der var kommandant i København, kom en dag hen til ham, der stod i geledet, og trak med fingeren hans krøllede ørelokker frem under chakotremmen (chakot = høj, stiv militær hovedbeklædning) og råbte højt til sine folk: »Ørelokkerne frem folk«. Prinsen var en overordentlig populær mand hos soldaterne og tillod ikke, at befalingsmændene straffede dem på den da næsten almindelig måde. Han overraskede jævnlig disse, og traf det sig så, at en underofficer stod med en stok i hånden, befalede han ham at lægge den og udbrød: »Soldater er ikke stude, der skal bankes«. Enhver menig mand kunne uden frygt henvende sig til ham, og levede han endnu, ville han tage godt imod mig, sagde Niels Dalsgaard.

Lokalhistoriske gaveideer!

fra Morsø lokalhistorisk Forlag, Skovgade 17, 7900 Nykøbing Mors

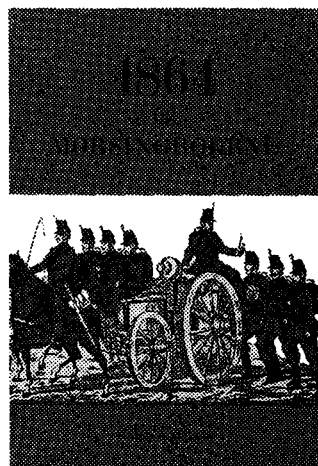
Udkom 1983, pris kr. 148,00
beretter meget levende om kammerherre Steensen Leths tid - med et væld af illustrationer.

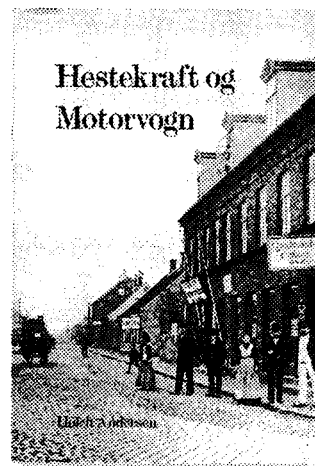
Udk. 1975, pris kr. 98,00

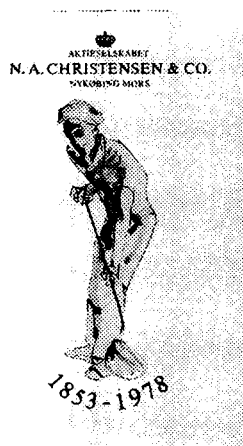
Udk. 1974, udsolgt

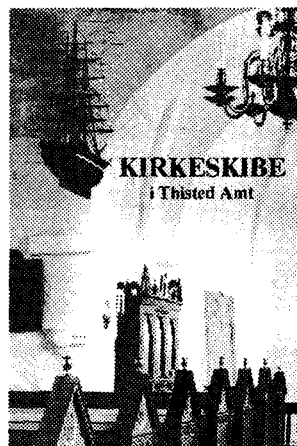
Udk. 1976, pris kr. 98,00

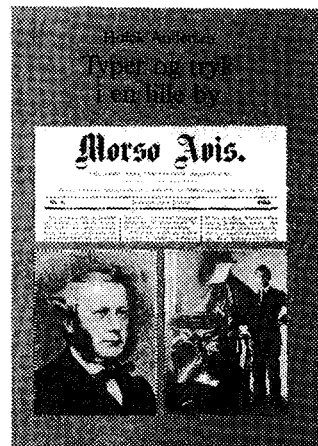
Udk. 1978, udsolgt

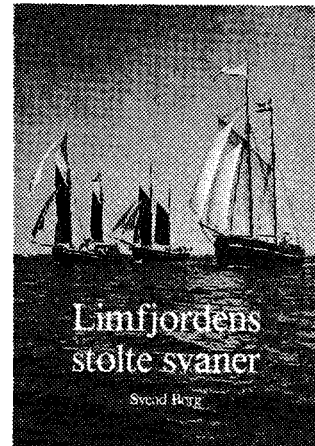
Udk. 1978, pris kr. 68,00

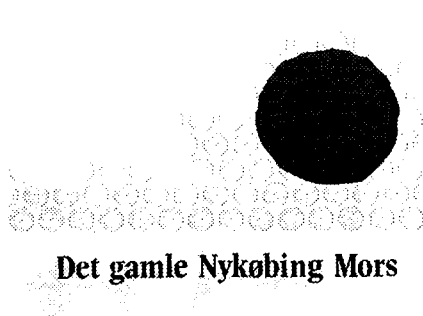
Udk. 1978, pris kr. 78,00

Udk. 1980, pris kr. 98,00

Udk. 1980, udsolgt

Udk. 1971, pris kr. 60,00

Udk. 1981, udsolgt

Udk. 1982, udsolgt

Bøgerne kan købes i boghandelen og hos Morsingforeningen, Adalsparkvej 61, 2970 Hørsholm

MORSØ LOKAL- HISTORISKE FORLAG

Sideløbende med udgivelsen af det lokalhistoriske årsskrift

»JUL PÅ MORS«

har Morsø lokalhistoriske Forlag udgivet en lang række bøger om lokalhistoriske emner.

Alle velegnede som gaver til enhver morsingbo og iøvrigt alle, som er interesseret i samfundets udvikling. Emnerne spænder fra personskildringer til tidsbilleder om erhverv, trafik og kulturlivet på Mors.

Brug dem som gave – eller glæd dig selv ved at købe en lokalhistorisk bog fra Morsø lokalhistoriske Forlag.

Nykøbing Mors

i tekst og billeder

1800 - 1940

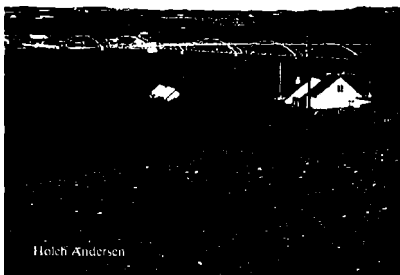
Holch Andersen

Morsø Lokalhistoriske Forlag

Udkom 1989, pris kr. 288,00

I denne bog er hver tidsperiode opdelt i afsnit, hvor der i tekst og billeder omtales et emne. For at få så mange emner som muligt med, er teksten holdt i en enkelt og kort fortælle form. Om industri, kirken, skolevæsen, aviserne, fattiggård, sygehus og meget mere – læs det i »Nykøbing Mors i tekst og billeder 1800-1940«.

Holch Andersen

Udkom 1989, pris kr. 188,00

I anledning af Vilsundbroens 50-års jubilæum fortælles i denne bog om overfarten mellem Thy og Mors fra middelalderen til i dag, og om bygningen af broen.

Udkom 1989, pris kr. 188,00

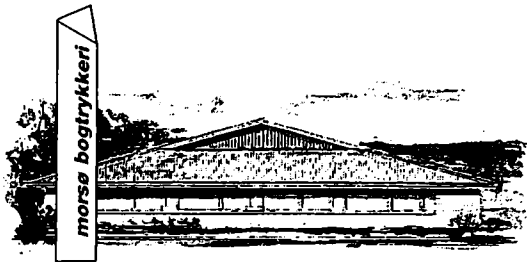
Med denne bog samles spredte kilder til historien om den første danske fajance-fabrik uden for København, fabrikken ved herregården Lund på Sydmos. Bogen beretter om baggrunden for oprettelsen af fabrikken i 1774. Bogen indeholder et billedkatalog og er iøvrigt rigt illustreret.

*Interiørbilleder fra Mors
1900-1950*

Udkom 1986, pris kr. 148,00

Fra langbord, bilæggerovn og sand på gulvet til kakkeltbord, radiator og væg-til-væg-tæppe. Her bliver boligindretningens historie gennem et halvt århundrede fortalt med billeder fra hele øen og fra mange forskellige hjem. Hvert billede ledsages af en kort tekst, der beskriver hvordan ting er blevet brugt.

Grundlagt 1855

**morsø
bogtrykkeri
offset**

Jakob Nyborg
Færøvej 2 . 7900 Nykøbing Mors
Telefon 97 72 10 44

copco
DENMARK

uhm!!!

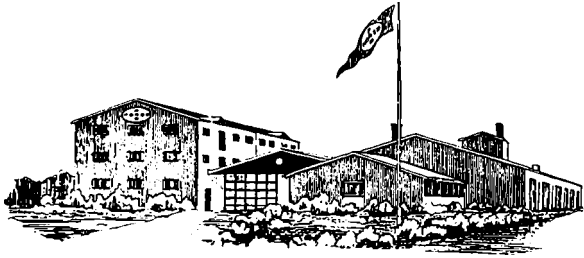
Ædel stegekunst
og støbegods hører
sammen

Se copco-programmet
hos forhandleren

*Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!*

A/S Morsø Frøkontor

Leverandør til det Kgl. Danske Hof

**GLYNGØRE
LIMFJORD**

Byens PROFA Farvehandel

Ellingsøe & søn

NØRREGADES FARVEHANDEL

Nykøbing Mors . Tlf. 97 72 05 31 . 97 72 07 33

Vi ønsker alle

*læsere af »Jul på Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,*

der blev vist os i det år, der er gået.

*Som i 1989 vil vi fortsætte
i 1990 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.m.*

NYKØBING FLISEFABRIK

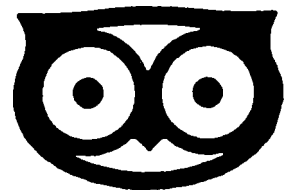
Bakkegårdsvej 9 . Telefon 97 72 05 11

MORSØ MØRTELVÆRK

Næssundvej 218 . Telefon 97 72 05 11

Kig på årets nye bøger!
Kig på vore mange fagbøger!
Kig på bøger til børnene!
Kig ind i...

Bog & idé

H. HANSENS BOGHANDEL

Gågaden 10
v/ Kirketorvet
7900 Nykøbing Mors

TELEFON
97 72 17 77

Hama
-perlen blandt legetøj

– et kvalitetsprodukt fra

malte haaning
PLASTIC

Nykøbing Mors

**Gas og
Oliefy Service**

**Aut. Gas og
VVS installatør**

den lokale varmforsyning

Brændselsforeningen

Havnen . 7900 Nykøbing M . Tlf. 97 72 08 33

GULD
SØLV
URE
OPTIK
KONTAKT-
LINSER

... hos

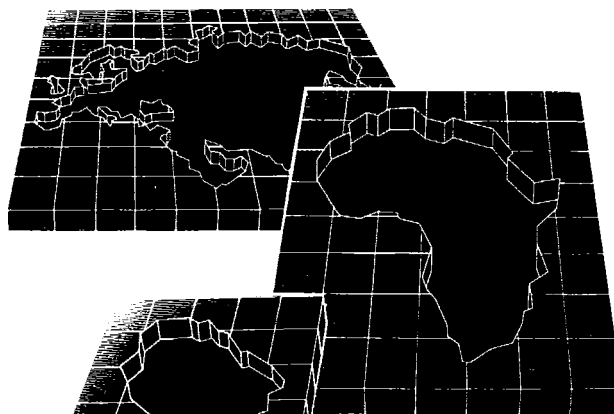

EJLER CORTSEN

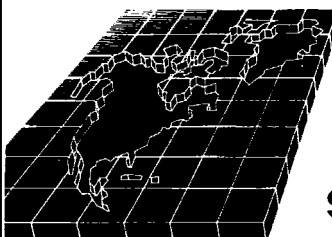
HUGO CORTSEN

TLF. 97 72 11 33 . 7900 NYKØBING MORS

**En arbejdsplads
i Danmark
med hele verden
som virkefelt**

Produktion og eksport af
højtemperatur-
isoleringsmaterialer og
absorberende granulater

skamol a/s

Nykøbing Mors

**BØGER
FOTO
KONTORARTIKLER
KONTORMØBLER**

Indenrigsagentur for **SAS**
Ring til ... 97 72 07 00

Morsø Boghandel

Kvickly er kvikkere!

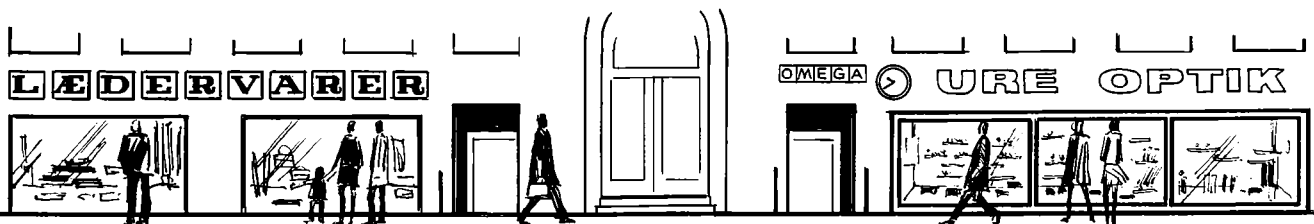
Her skal hverken sælges isenkram, tekstil, madvarer
– eller hveres medlemmer. Vi har såmænd bare købt pladsen her
for at støtte en god sag og sende dig en venlig julehilsen fra

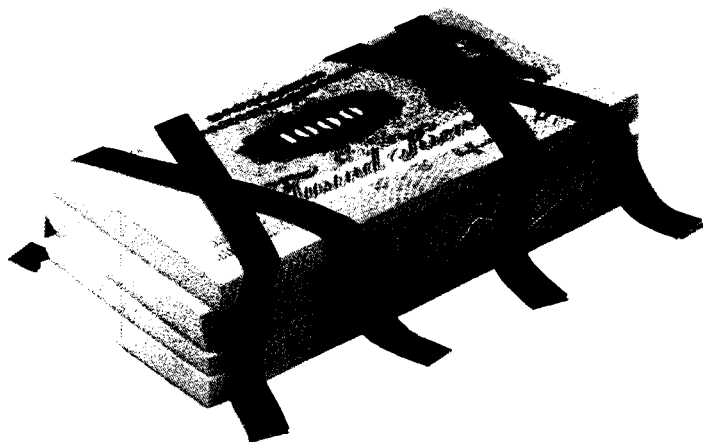
Nykøbing Mors . Tlf. 97 72 13 33

Nørgaard's
LÆDERVARER

Lillelund
URE OG OPTIK

Tænk dig om før du binder dine penge i en pensionsordning

Få råd i Morsø Sparekasse

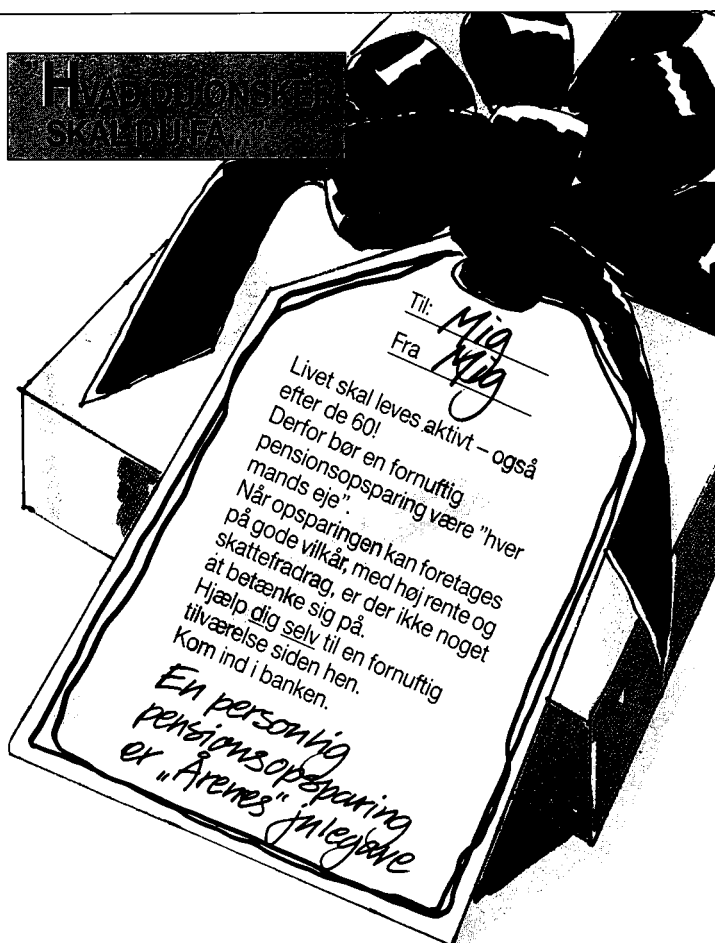
I Morsø Sparekasse kan du få en pensionsordning, der er til at leve med. Det forsikrer vi dig for.

Hos os kan du nemlig supplere din pensionsopsparing med en forsikring. Enten en risiko-livsforsikring, en invaliderente-forsikring eller en fordelagtig gruppe-livsforsikring.

Kom ind og få et forslag, der er enkelt og til at forstå.

Velkommen i

**1 MORSØ
SPAREKASSE**

MORSØ BANK
(MORSLANDS FOLKEBANK)